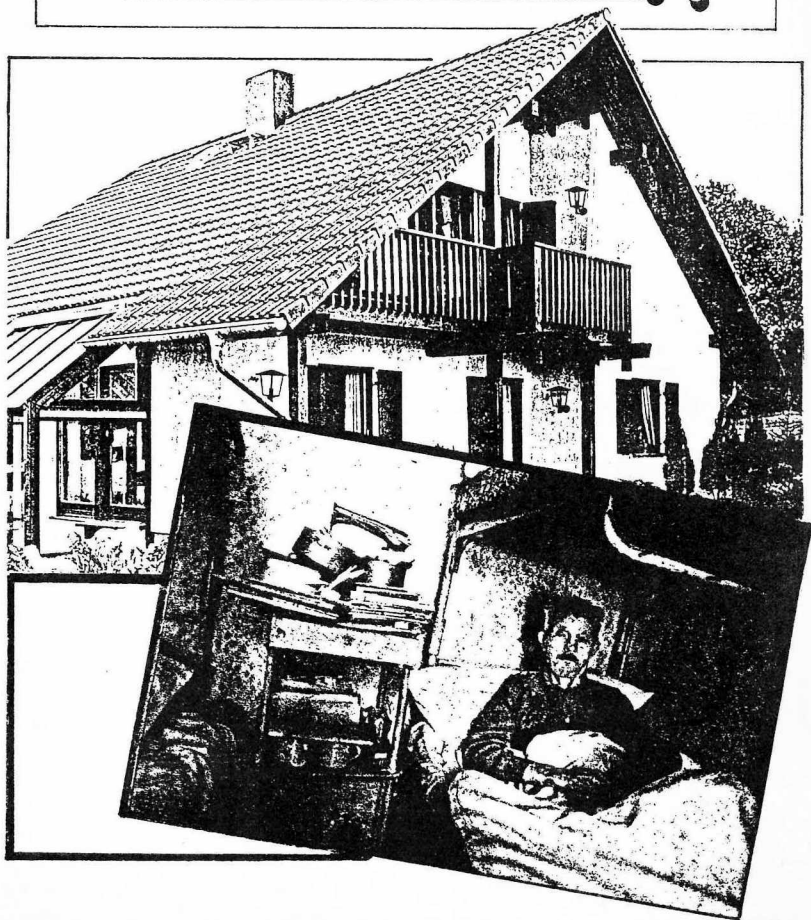

GT

FÜZETEK

TEHERBÍRÁSUNK

HATÁRAI?!

Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete

TEHERBÍRÁSUNK HATÁRAI ?!

**Életszínvonal, fogyasztási szerkezetváltás
6000 háztartás megkérdése alapján**

A tanulmányt írta: dr. Ékes Ildikó

Budapest 1991

A kérdőíves felmérés munkálatait koordinálta: dr. Bessenyei Lajos

**A mintavétel elvi irányítói: dr. Klinger András
dr. Katona Tamás**

**A számítógépes feldolgozást készítette: Fekete Attila
dr. Horváth Gyula
Lilli Róbert**

Lektorálta: dr. Nyilas András

Az előszót írta: dr. Gidai Erzsébet

ISSN 0866 269X (GT-Füzetek)

ISBN 963 608 135 2

© SZGTI

Minden jog fenntartva

Kiadja az SZGTI

Felelős kiadó: dr. Gidai Erzsébet igazgató

Szerkesztő: Rathmanné Túry Mária

A borítót tervezte: Kiss Tibor

T A R T A L O M

ELŐSZÓ	5
BEVEZETÉS	7
AZ ORSZÁGOS SZINTRE VETÍTETT ADATOK	9
1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek.....	9
2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások.....	14
3. Kivédési stratégiák.....	26
4. Vagyoni helyzet, megtakarítások.....	30
BUDAPEST	40
1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek.....	40
2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások.....	44
3. Kivédési stratégiák.....	48
4. Vagyoni helyzet, megtakarítások.....	49
BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN	52
1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek.....	52
2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások.....	54
3. Kivédési stratégiák.....	57
4. Vagyoni helyzet, megtakarítások.....	59
KOMÁROM-ESZTERGOM	61
1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek.....	61
2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások.....	63
3. Kivédési stratégiák.....	66
4. Vagyoni helyzet, megtakarítások.....	67

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG	70
1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek.....	70
2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások.....	72
3. Kivédési stratégiák.....	75
4. Vagyoni helyzet, megtakarítások.....	77
ZÁRSZÓ ÉS KÖVETKEZTETÉSEK	79
MELLÉKLETEK	89

ELŐSZÓ

Évek óta romlik a lakosság megélhetési színvonala, nő az egzisztenciális bizonytalanság és a félelem, nemcsak a jövőtől, de a jelentőtől is. A politikai rendszerváltás sem hozott megoldást, a politikai-hatalmi érdekeknek alárendelt gazdaságban a fékezhetetlen infláció, az erőn felüli költekezés és eladósodás kapott szabad utat, ami mindenekelőtt a bérből és fizetésből élőket, a nyugdíjasokat sújtja a legnagyobb mértékben, de nem kedvez a tisztességes szándékú vállalkozóknak sem. Ugrásszerűen megnőtt a többletmunkavállalás iránti igény, miközben szűkül a munkaerő-piac és nő a munkanélküliség. A lakosság életformájában, fogyasztási szokásaiban jelentős minőségi változás következett be az elmúlt két évben, amit – a gyorsuló áremelkedés miatt – mindenekelőtt az aránytalanul megnövekedett rezsi- és élelmiszerkiadások fémjeleznek.

A fokozódó elszegényedés a lakosság mind nagyobb rétegét érinti, miközben egy szűk kör gátlástalanul meggazdagodik. Nem csodálkozhatunk azon, hogy ilyen viszonyok között a lakosság a fogyasztási és munkavállalói érdekeket előnyben részesíti a politikai érdekekkel szemben, amint azt egy kisebb – 1000 fős – felmérésünk is igazolta 1990 novemberében.

A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete a megélhetési viszonyok gyors romlásának okait és várható következményeit kívánta mélyebben elemezni, amikor elhatározta 6000 háztartás kérdőíves megkérdezését.

A vizsgálatra 1990. május-júniusban került sor, éppen a kormányváltás formájában is megjelenő rendszerváltás küszöbén.

Az időpontválasztás tudatos volt: ekkor már megjelentek azok a hosszú távra kiható kedvezőtlen változások, amelyeket az ugrásszerű infláció idézett elő, és mindez előrevetítette a későbbi sokkterápia árnyékát.

Intézetünk nehéz anyagi feltételek mellett vállalkozott erre a felmérésre, de a történelmi pillanat és a társadalom mikroszintjén lezajló feszítő változások – amelyekről a kormányzat a nagy politikai mozgásban elfelejtkezett – arra készített bennünket, hogy e folyamatok megvilágításával keressük az ország túlélésének és talpraállásának lehetőségeit.

Az azóta eltelt idő igazolta törekvésünket, hiszen ma Magyarországon ez az egyetlen megbízható forrás – sajnálatos módon – a lakosság teherviselésének bemutatására, amely szembeállítható a kormányzat által bevezetett sokkterápiával, a drasztikusan növekvő lakossági terhekkel.

A megélhetési viszonyokat sokrétűen feltáró megkérdezés során kapott vélemények számunkra is megdöbbentető képet mutattak, amely a lakosság gyorsuló elszegényedését igazolja, s bizonyára az olvasót is elgondolkoztatja.

A 6000 háztartás nemcsak a választott négy térséget (Komárom-Esztergom, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén megyék és Budapest) képviseli, hanem országos reprezentációnak is elfogadható, és országos következtetések vonhatók le az eredményekből.

A vizsgálatot a Miskolci Egyetem Közgazdaságtudományi Kara Számviteli és Statisztikai Tanszékével együtt végeztük, ahol a kérdőíves megkérdezést a hallgatók folytatták le. A munkát Bessenyei Lajos tanszékvezető koordinálta. A kutatást Ékes Ildikó, Intézetünk tudományos osztályvezetője irányította.

Könyvünket ajánljuk minden téma iránt érdeklődőnek, különös tekintettel azonban az államigazgatásban dolgozóknak és az érdekvédelmi szervezeteknek.

Bízunk abban, hogy tanulságot szolgáló, hasznos olvasmányban lesz részük azoknak, akik nemcsak kézbe veszik, de át is tanulmányozzák munkánkat, s amelyről az olvasó kritikai észrevételeit és véleményét is köszönettel fogadjuk.

Budapest, 1990. december

Gidai Erzsébet

BEVEZETÉS

1988 óta a fogyasztói árindex évente kétszámjegyű mértékben nő. A megélhetési terhek azonban a fogyasztói árindex által jelzettnél nagyobbak, mert az árindexben – szükségyszerűen – meg nem jelenő egyéb kiadások (hitelkamatok növekedése, biztosítási és hitelfeltételek változása, korábban ingyenes szolgáltatások térítésessé válása stb.) is állandóan emelkednek. *A családok jövedelmeit tehát nemcsak az áremelkedés, hanem a növekvő egyéb elvonások, pénzköltési kényszerek is megsarcolják.*

Közgazdasági evidencia, hogy a növekvő kiadásokra a lakosság fogyasztási szerkezetének, fogyasztói magatartásának módosításával reagál, természetesen rétegenként eltérő módon. Az elmúlt időszakban két évente készült háztartásstatisztikai felmérések lassan, megkésve jelezték ezeket a folyamatokat. Ugyanakkor erősödött az a nézet, hogy az alkalmazkodóképesség már kimerülőben van, a lakosság nagy többségénél már nincsenek tartalékok az infláció negatív hatásainak kivédéséhez. Minthogy ebben a kérdésben inkább csak feltevések, mint adatok ütköztek, *szükségesnek látszott a probléma adatszerű közelítése.* Ez indokolta az Intézet felmérését.

A megkérdezés időpontja 1990. május-június hónap volt. Ez módot adott arra, hogy az 1990. januári áremelés hatásait is teszteljük, hiszen ennyi idővel egy jelentős áremelés után már kialakul a fogyasztók viszonylag stabilnak tekinthető stratégiája – főként a rendszeresen vásárolt javak elővásárlással felhalmozott készleteinek kiapadása és a kezdeti sokk enyhülése miatt –, és nagyjából elfogadható kép alakul ki arról, hogy a fogyasztás szerkezete hogyan módosul az áremelés hatásaként.

A vizsgálatba három megyéből és Budapestről – véletlen mintavételi módszerrel kiválasztva* – vontunk be háztartásokat. A megyéket a jövedelmi helyzet reprezentálása céljából úgy választottuk ki, hogy – az APEH akkor rendelkezésre álló 1988-as területi kimutatása szerint – egy magas, egy átlagos és egy alacsony jövedelműnek minősülő megye kerüljön be. Emellett lehetőleg olyanok, ahol a jövedelmi helyzetre és fogyasztási lehetőségekre ható egyéb gazdasági tényezők (szerkezetváltás, ipari és mezőgazdasági te-

* A mintavétel leírását a 62. sz. melléklet tartalmazza

vékenység, ingázás stb.) is megfelelően reprezentálva vannak. A választás így esett Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékre. Budapest sajátos helyzetéből adódóan szükségszerűen lett a felmérés negyedik színhelye. A színhelyek megválasztásával kapcsolatban – a felmérés eredményeinek első, rövidített formában való közreadásakor rendezett vitán – felmerült, hogy az APEH adatai, az adókedvezmények miatt nem tükrözik megfelelően a megyék jövedelmi helyzetét, elsősorban a mezőgazdasági jövedelmek okozhatnak jelentősebb eltéréseket. Ezzel a problémával magunk is számoltunk annak idején. Az, hogy a választás mégis így történt, abból ered, hogy éppen az 1988. évi adórendszerváltozások jelentős jövedelemátrendező hatása miatt ez a megoldás még mindig jobbnak látszott, mint az 1987. évi jövedelemfelvétel alapulvétele. Az 1989. évi háztartásstatisztika pedig a felvétel idején még nem állt rendelkezésre. Tekintettel azonban arra, hogy (amint a mintavételi leírásból látható) a megyén belüli választásnál a lakóhely, a továbbiakban pedig a véletlenszerűség volt a meghatározó, a megyék kiválasztása nem okozhatott nagyobb torzítást az eredményekben. Az országos adatokat pedig úgy kaptuk, hogy a felvétel eredményeit a KSH társadalom–demográfiai (nem jövedelmi) rétegeadatainak megfelelően súlyoztuk.

Mint a könyv alcíméből is látható, egy közvéleménykutatás eredményeit tartja a kezében az olvasó. *Az elemzés tehát tendenciákat, nagyságrendeket érzékeltet*, illetve azokról alkotott véleményeket mutat be. a megkérdezés eredményeihez – ahol lehetett – kiegészítésként és kontrollként statisztikai adatok lettek felhasználva.

A felmérés előkészítése, kivitelezése, a számítások team munka eredményei (a közreműködők nevét az impresszum tartalmazza), az elemzés és a levont következtetések viszont már a szerző egyéni elgondolását, látásmódját tükrözik.

AZ ORSZÁGOS SZINTRE VETÍTETT ADATOK

A felmérésből kapott információk nem a kérdőíven* szereplő kérdések sorrendjében, hanem témakörönként lesznek áttekintve. A témacsoportok a következők: 1. az anyagi helyzetre, megélhetési költségekre vonatkozó vélemények; 2. a fogyasztóknak az áremelkedésre adott reakciói, fogyasztási szerkezetváltásai; 3. azok a cselekvésmódok, amelyekkel a fogyasztók pénzkímélés céljából élnek; 4. a vagyoni helyzet, illetve a megtakarításra gyakorolt hatások.

1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek

Az első kérdés arra vonatkozott, hogy – a háztartás (család) helyzete az előző évhez képest hogyan változott, ezt a válaszadó minek tulajdonítja, illetve a megélhetési költségek milyen mértékben növekedtek.

Anyagi helyzetük – 1990-ben – a válaszadók 50,1 százaléka szerint erősen romlott; 34,0 százalék szerint kicsit romlott; 12,1 százalék szerint nem változott, 2,1 százalék szerint némileg javult és 0,5 százalék szerint javult.

Ezen belül vizsgáltuk, hogy az anyagi helyzet megítélésére a család, illetve a gyermeknek száma, az életkor, a szakmai besorolás, a munkahely, az első kereső végzettsége mennyire hat. (Lásd az 1. táblázatot.) Ebből a szempontból probléma, hogy a kérdezőbiztosok nem mindenkor tudtak a családfővel beszélni, tehát – a kikérdezéses felméréseknél szokásos módon – a válaszadó és a családfő nem mindig volt azonos, ezért a vélemények bizonyos eltérést tartalmazhatnak.

Az anyagi helyzet romlásának legfőbb okaként szinte kivétel nélkül mindenhol (97,9 százalékos arányban) az árak növekedését jelölték meg, illetve azt, hogy a bérek, keresetek ezzel a növekedéssel nem tudtak lépést tartani.

Arra a kérdésre, hogy ez a romlás miben mutatkozott meg, a válaszok széles skálán mozogtak. A leggyakoribb az volt, hogy az élelmiszerek drágulása mástól (ruházkodás, kultúra, nyaralás, megtakarítás stb.) von el pénzt.

* A kérdőív a mellékletben megtalálható.

Az anyagi helyzet erős romlását jelző családok aránya saját csoportjukon belül

Család létszáma	Arány	1. kereső életkora	Arány	1. kereső besorolása	Arány	1. kereső szektora	Arány	1. kereső végzettsége	Arány
1 tagú	56,7	18-30	48,6	Segédm.	67,6	Állami	48,0	8 ált. alatt	60,7
2 tagú	53,5	31-40	44,2	Betan.m.	50,7	Szövetkezeti	43,9		
3 tagú	47,1	41-50	43,8	Szakm.	46,8	Új típ.gazd.társ.	42,3	8 általános	53,3
4 tagú	41,0	51-60	52,0	Ügyint.	49,9	Magánvállalk.	32,1	Középfokú	46,4
5 tagú	51,6	61-70	56,5	Szakalk.	32,2	Egyéb	37,4	Felsőfokú	29,7
6 és több tagú	62,7	71-	58,7	Vezető	39,9				
				Nyugdíjas	62,3				

A ruházat, mint másik alapvető kiadás, gyakran került említésre. Nem volt kevés azonban azoknak a száma sem, akik önmagában az élelmiszerek megvásárlásának nehezülését jelölték meg az életszínvonal romlásának jeleként. Voltak, akik azt említették problémaként, hogy kölcsön kell kérniük, illetve máról holnapra élnek.

Az árak (és azokkal lépést nem tartó bérek) növekedésén túl viszonylag kis mértékben számoltak be az anyagi helyzet romlását előidéző egyéb okokról (mint például több eltartott, vagy jövedelemcsökkenés). Összességében a helyzet romlásának áremelkedésen kívüli okaiként a keresők számának csökkenését 8,7 százalék; a főállású jövedelem csökkenését 9,2 százalék; a különjövedelem csökkenését 5,0 százalék; a különjövedelem megszűnését 3,7 százalék; az eltartottak számának növekedését 6,6 százalék és egyéb nem részletezett okot 3,1 százalék említett. (A válaszadók több okot is megjelölhettek, így a válaszok együttesen meghaladják a 100 százalékot.)

Azok, akik anyagi helyzetüket változatlanak vagy javulónak ítélték, ezt többnyire a jövedelmeiknek az áremelkedésnél nagyobb növekedésével, illetve a megfontoltabb költéssel magyarázták. Sokan értelmezték azonban úgy, hogy miután eddig is csak a legszükségesebbekre futotta és jelenleg is csak azokra telik, tehát a helyzetük kilátástalanul változatlan. A helyzet változatlanságáról, illetve javulásáról beszámoló 53,9 százaléka a főállású jövedelem növekedésére hivatkozott. Többen jelezték, hogy vállalkozásba fogtak. Egyéb okként 9,7 százalék a keresők számának növekedését; 15,3 százalék a különjövedelem növekedését; 11,7 százalék valamilyen új különjövedelemhez jutást; 7,0 százalék az eltartottak számának csökkenését és 11,7 százalék ún. egyéb okot jelölt meg.

Statisztikailag *nehezen értelmezhető* azok a válaszok, amelyekben a megkérdezettek *életszínvonalukat valamely korábbi időszakhoz hasonlították*, illetve megjelölték azokat az éveket, amelyek a legmagasabb életnívót biztosították számukra, így "aranykornak" tekintik azokat. Gyakran visszatért az a válasz, hogy ilyen rossz még soha nem volt a helyzet. Viszont azok, akik – ennél pontosabb meghatározásra törekedve – valamely időpontot igyekeztek megadni (ennek a horizontja a II. világháború előttől napjainkig terjed), legalább olyan számban jelölték meg bizonyos éveket, korszakokat, amelyeket a jelenlegihez hasonlóan rossznak tartanak, mint ahányan ugyanezeket az időszakokat "aranykornak" nevezték. A jó anyagi helyzet korszakaként mindazonáltal leginkább a 60-as évek végét, 70-es éveket és a 80-as évek elejét említették. Érdekességként elmondható, hogy szélsőség gyanánt

minden megyében és Budapesten is előfordult, hogy az 50-es éveket említették, mint legjobb időszakot.

Ez egyébként teljesen természetes, hiszen az ilyen viszonyítás mindig szubjektív és speciális élethelyzeteket tükröz. Azok, akik ma évről-évre nyugdíjuk értékének romlását tapasztalják (számítások szerint 1990-ben 20 százalékkal csökkent a nyugdíjak reálértéke az egyszeri, decemberi kiegészítés is beleszámítva), miközben az áremelkedés negatív hatásainak kivédésére más módon nincs lehetőségük, bizonyosan sokkal jobbnak érzékelik aktív koruk jó éveit, még ha az az igen szerény fogyasztási lehetőségeket nyújtó – ötvenes évekre esett is.

Ugyancsak azok, akik a 80-as évek elején, közepén a VGM-ekből nagyobb különkeresetre tudtak szert tenni és a VGM-ek megszűnése után nem jutottak mellékjövedelemhez, az akkor ugyan nagyon sokallt áremelések ellenére (persze ma már a legtöbben azt a mértéket visszakiánják) az előző évtized elejét, közepét tartják jó éveeknek. Ezen túl megcsúnyulhat vagy megszépülhet egy időszak attól függően, hogy a családban azonos vagy közel azonos kereset mellett megszorodik az eltartottak száma, és ezért mindenkinek kevesebb jut; valaki a családból (főként, ha kereső) tartósan megbetegszik (megnőnek az orvosi kiadások); az eddig eltartott gyermek keresővé válik, vagy az egyik a kereső szakmai előrelépésével jobb keresetre tesz szert, sikeres vállalkozásba kezd stb.

Az ötvenes és hatvanas évek megszépülésében sokaknál az is szerepet játszhatott, hogy akkor még fiatalok, egészségesek voltak, illetve az, hogy akkor nem voltak ilyen látványos jövedelmi különbségek, tehát a relatív helyzetet jobbnak érzékelték. A 70-es évek alatt összességében elért 56 százalékos reálbér-növekedés pedig érthetően sokak számára kellemes emlékvé teszi ezt az időszakot.

A megélhetési költségek 1989-hez mért növekedését illetően ugyancsak széles skálán mozogtak a válaszok. Ebben nyilván viszonyítási szempontok is közrejátszottak. Feltehető, hogy a viszonyítás alapja (a kérdezőbiztosoknak adott instrukciók ellenére) leginkább az előző év vége volt, hiszen az átlagember nem statisztikus, nem átlagol, hanem a legutolsó benyomásaihoz viszonyít. A megélhetési terheket pedig leginkább az áremeléssel tudják kézzelfoghatóan megragadni, tehát a megélhetési költségeket vélhetően azzal azonosították.

Úgy tűnik, hogy a válaszadók jelentős része elfogadja a statisztikai közleményekben, az újsághírekben közzétett információkat, és azt saját véleményként adja vissza. Az említések gyakoriságát tekintve ugyanis a legtöbb-

szőr a 30 százalék és a 40 százalék, illetve a köztes értékek szerepeltek. Összességükben a válaszadók 42 százaléka tette a megélhetési költségek növekedését e határok közé. * Persze jelentős volt azok aránya (40 százalék), akik szerint a megélhetési költség növekedése 40 százaléknál magasabb volt.

Érdekes, hogy a válaszadók 2-3 százaléka szerint nem nőttek a megélhetési költségek. (Itt feltehetően arról lehet szó, hogy a jövedelmük erőteljesen nőtt és így az áremelkedést nem érezték meg, illetve e válaszadók jövedelemkímélő megoldásokkal kivédtek az árnövekedést, és e stratégiájukat ítélték nagyon jónak.) 10 százalékos megélhetési költségnövekedést csak 1 százalék érzékelt. A másik – még értékelhető – szélső határ a 100 százalékos növekedést említők köre. Ők mintegy 4 százalékot képviseltek. Országos átlagban a 45 százalék körüli értéket kaptuk. Ezen belül a városokban magasabb (46-47 százalék), a községekben alacsonyabb (kb. 44 százalék) volt az átlag. Az iskolai végzettség szerint azonban már lényegesebb volt a különbség. A felsőfokú végzettségűek átlagosan 40 százalék körüli, míg a náluk kevesebb iskolával rendelkezők inkább 46 százalék körüli megélhetési költségnövekedést valószínűsítettek. A kérdés megítélésében a területi elhelyezkedés sem volt elhanyagolható.

2. sz. tábla

**Az 1990-es megélhetési költség növekedése 1989-hez képest.
Megítélés a vizsgálat helyszínein (%-ban)**

	<u>Nem nőtt.</u> Említési arány	Legtöbbször említett növekedés aránya	Említési arány	Második leggyak- rabban említett növekedés aránya	Említési arány	<u>Duplájára nőtt.</u> Említési arány
Budapest	3,0	30	20,4	40	15,0	5,0
Borsod-Abaúj- Zemplén	2,0	30	22,1	28	20,0	4,0
Komárom	1,3	30	21,4	40	14,7	1,0
Szabolcs-Szatmár- Bereg	2,0	50	20,1	30	18,0	5,1

- * A kikérdezés 1990 májusban, júniusban történt. Ekkor a statisztika 32 százalékos élelmiszer-árnövekedésről adott számot. Az emberek hajlamosak a leggyakrabban vásárolt és egyébként is alapvető termékek árnövekedését átlagként kezelni.

2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások

Amint szó volt róla, a vizsgálat fő célja annak megismerése volt, hogy az olyan jelentős és alapvető fogyasztási elemeket érintő áremelésre, mint az 1990 januári, hogyan reagálnak a lakosság egyes csoportjai.

Van-e, még honnan lefaragni a kiadásokból, s ha igen, melyek ezek a területek és onnan hová csoportosítanak át. Mennyire érinti az alapvető kiadásnemeket a szükséges fogyasztáskorlátozás? Kik azok, akik az árnövekedés ellenére még növelni is tudják a fogyasztásukat stb.

Éppen ezért elsőként azt kérdeztük – sorra véve a főbb rendszeres kiadásnemeket –, hogy ezeken belül hol emelkedett a kiadás és hol csökkent, hol maradt változatlan, illetve van-e egyáltalán még az adott termékre-szolgáltatásra kiadása a családnak.

A háztartások legnagyobb arányban ott jeleztek kiadás-növekedést, ahol a takarékoskodásnak, a fogyasztásról való lemondásnak legszűkebb a lehetősége: az élelmiszereknél, rezsinél, közlekedésnél, gyermekneveléssel kapcsolatos kiadásoknál (óvodai, bölcsődei díjak, tanszerek, iskolaköpeny, tankönyvek, tanulmányi kirándulások stb.) Kiegészítésül érdemes megemlíteni, hogy a kiskereskedelmi boltokban az élelmiszerek és élvezeti cikkek forgalma 1990. I. félévében folyóáron 18,1 százalékkal nőtt, ez azonban volumenben 9,5 százalékos csökkenést jelentett.

E kiadások növekedését jelző családok arányát tekintve azonban az sem mellékes, hogy a háztartások mekkora köre jelezte, hogy "nincsen ilyen kiadása". Ez az élelmiszereknél nem fordul elő, de azt is tekintetbe kell venni, hogy a hús, zöldség, gyümölcs, burgonya fogyasztását egy elég jelentős réteg a saját termeléséből biztosítja. (Erről részletesebben majd a jövedelemkímélő megoldásoknál lesz szó.)

Közlekedésre 20,9 százaléknak nincs kiadása. A közlekedési kiadások azon családok csaknem 83 százalékánál nőttek, amelyek a munkahely távolsága miatt közlekedési eszközt kénytelenek igénybe venni, illetve akik költenek közlekedésre. A gyermekkel kapcsolatos kiadások pedig összességében a gyermekes háztartások 83 százalékánál növekedtek.

A kiadások erőteljes csökkenéséről az élvezeti cikkek, a ruha, cipő vásárlás; az újság, folyóirat vétel; a posta és telefonkiadás, valamint a kulturális kiadások esetében számoltak be viszonylag a legtöbben. Ez nyilvánult meg abban is például, hogy a ruházati cikkek bolti forgalma volumenben 12,3 százalékkal csökkent 1990. I. félévében.

A kiadások csökkentése azonban sokkal szélesebb kört érintett, de a megkérdezettek egy része ezt a csökkenést nem ítélte "erőteljesnek".

A helyzet pontosabb megértéséhez arra kértük a megkérdezetteket, hogy a kérdőíven a kiadások növekedését, illetve csökkenését jelző skála egyes fokozatait számszerűsítsék.

A kiadás "erősen nőtt" megjelölés a megkérdezettek mintegy 60 százalékanak szemében 30 százaléktól 50 százaléig terjedő növekedést fejez ki, az átlagként kapott érték 44 százalék.

A "kicsit nőtt" megjelöléshez átlagosan 19 százalékos növekedést kapcsolnak.

A "csökkenő kiadás" a megkérdezettek szerint átlagosan 19 százalékos csökkenést takar.

Az "erősen csökkent" megjelölés a megkérdezettek számára átlagosan mintegy 37 százalékos csökkenésnek felel meg.

A kiadások csökkentésére vonatkozó közlések mértékeinél nem érdektelen azok aránya, akiknek bevallásuk szerint egyáltalán nincs is ilyen kiadásuk.

Az élvezeti cikkeknel arányuk 17,6 százalék, a ruháztatnál 9,9 százalék, az újság, folyóirat vásárlásnál 14,7 százalék, a posta, telefontól 32 százalék, a kulturánál pedig már 49 százalék volt. Az utóbbi három tételnél ezek az arányok azért figyelemre méltóak, mert azok az antiszocializálódás (a társadalmi információáramlásból való kiszorulás, a beszűkülés), illetve a szellemi leépülés jelzői.

Elképzelhető, hogy vannak közöttük olyanok, akiknél a "nincs kiadása" válasz nem azt jelenti, hogy nincs is ilyen fogyasztásuk (Pl: telefonjait, postáját a munkahelyén keresztül intézi, újsághoz folyóirathoz szintén ott jut hozzá, színházbérletét rendszeresen ajándékba kapja a szüleitől stb.), azonban ez csak töredék lehet. A zömük olyan háztartás, amelyeknek nem telik ezekre, és/vagy igénye sincs (már) rá. (A fogyasztási szerkezetváltás részletes adatait az 1. sz. melléklet tartalmazza.)

A különféle rétegjellemzők közül négy vonatkozásban lehetett lényegesebb eltérésekkel számolni a fogyasztási struktúra változásában.

Az első a lakóhely típusa, hiszen nálunk az infrastruktúra elmaradottsága, illetve a háztáji gazdálkodás vidéken elterjedt rendszere erősen befolyásolja a községekben élők életmódját a városokban élőkéhez képest. Az eltérő életmód miatt a változtatások iránya is szükségképpen más.

A városi és községi lakosság fogyasztásban, ezeken kívül, a sajátos árrendszer is különbségeket okoz. Például: miután korábban az energia ára a városokban lényegesen alacsonyabb volt, mint a községekben, az egy szintre hozást is célzó energiaáremelések a városiakat nagyobb terhekkel sújtották, ami a többi fogyasztás lehetőségét nagyobb mértékben korlátozta a városokban, mint vidéken.

A másik tényező az *életkor*, amely a fogyasztási szerkezet változtatásának tendenciáiban jelentősebb különbséget okozhat. Ez természetesen következik a fiatalok és idősebbek életvitelében mindenkor megmutatkozó eltérésekből.

Ennek részben objektív okai vannak: a családalapítás, gyermeknevelés periódusa a fiataloknál; gyakoribb megbetegedés, nyugdíjassá válással az aktivitás csökkenése, átalakulása az idősebbeknél. Részben szubjektív okai is vannak, mint például a fiatalok nagyobb nyitottsága az új (így az új termékek, fogyasztási módok) iránt.

Ezeken túl az utóbbi években nálunk más tényezők is megjelentek, mégpedig jövedelmi oldalról a fiatalok és idősebbek fogyasztási különbségét meghatározó elemként. Nevezetesen arról van szó, hogy míg korábban az aktív életszakaszban a korral arányosan emelkedtek az elérhető keresetek, az utóbbi években ez nem ilyen egyértelmű. A pályakezdők (főként diplomások) fizetése sokszor alig marad el az 5-8 éve már dolgozókéétól, és az egészen magas vezetői beosztásokban ma már nem ritka a 30-40 éves ember, míg korábban ennek a szintnek (és a vele járó magas keresetnek) az elérése inkább csak az 50 év felettiak számára volt lehetséges.

Eközben – részben a politikai és gazdasági változások miatt is – az idősebbek munkaerőpiaci helyzete (a nyugat-európai, amerikai viszonyokhoz hasonlóan) romlik, beszűkülnek a különjövedelem-szerzési, illetve jövedelemnövelési esélyeik. Nyugdíjassá válva pedig – az önbiztosítás rendszerének korábbi abszolút hiánya miatt – teljesen ki vannak szolgáltatva a mindenkori gazdaságpolitikai döntéseknek.

A legalacsonyabb nyugdíjakat leszámítva a nyugdíjak reálértéke évek óta folyamatosan romlik.

**Az 1980-ban megállapított nyugdíjak, járadékok
vásárlóértékének alakulása**

1980. évi induló nyugdíjösszeg	1985 1980 = 100%	1986	1987	1988	1989
-----------------------------------	---------------------	------	------	------	------

1986-ban 70 évesek vagy 70 év alattiak

1500 Ft	106,4	107,0	107,3	109,0	114,3
2000 Ft	97,2	96,8	95,7	95,1	97,1
3000 Ft	84,0	82,9	80,9	78,4	77,6
4000 Ft	80,7	78,8	75,9	72,2	68,5
5000 Ft	79,3	77,3	73,9	69,3	63,8

1986-ban 70 évnél idősebbek

1500 Ft	106,4	107,0	109,2	113,7	123,8
2000 Ft	97,2	96,8	97,8	101,3	104,2
3000 Ft	84,0	82,9	83,3	85,8	83,5
4000 Ft	80,7	78,8	79,0	81,1	75,9
5000 Ft	79,3	77,3	77,3	79,2	72,2

Forrás: Főbb nemzetgazdasági folyamatok 1989. KSH 1990.

Vagyis a fiatalok vásárlási lehetőségei a korábbiaknál általában jobbakká az időseké rosszabbakká váltak. (Már 1990-ben is voltak jelei, de a következő években a munkanélküliség terjedésével a pályakezdőknél e tendencia megváltozása várható. Vizsgálatunknak azonban nem ez volt a tárgya.)

A harmadik tényező a *foglalkozás típusa* (a kereső besorolása) amelynek a fogyasztási különbségekre gyakorolt hatását érdemesnek látszott elemezni. A fogyasztási szerkezet alakulásában ilyen vonatkozásban ismét a jövedelemszerzési lehetőségekben beállott változás játszhatott közre. Az utóbi években – a korábbiaktól eltérően – a főállásukban a szellemi foglalkozásúaknak nagyobb keresetnövelésre volt módjuk, mint a fizikai dolgozóknak. (Számos esetben a mellékkeresetnél is, de erre nincs adat.) 1990 első félévében például a fizikai dolgozók nettó keresete az anyagi ágakban az 50-300 fős szervezetekben 16,4 százalékkal a 300 fő feletti szervezetekben 19,5 százalékkal emelkedett, ezzel szemben a szellemieké az 50-300 fős szervezetekben 22,5

százalékkal a 300 fő felettiekben 26,5 százalékkal nőtt. Bár egyik növekmény sem érte utól az infláció ütemét, az mégsem elhanyagolható kérdés a fogyasztási szerkezetváltási kényszer szempontjából (éppen az áremelkedések egyre gyorsuló jellege miatt), hogy ki tud azzal viszonylag jobban lépést tartani.

Az első kereső iskolai végzettsége szerinti elemzés ugyancsak a munkás, az alkalmazotti, illetve az értelmiségi családok életmódjában meglévő különbségek (mivel a családfő iskolai végzettsége életmód alakító tényező szokott lenni) kimutatására, eltérő alkalmazkodási stratégiájuk vizsgálatára adott módot.

Felmerülhet két további rétegeképző ismérvnek – a jövedelem nagyságnak illetve az eltartottak számának – a jelentősége a vizsgálatnál. Ezek valóban fontos és egyre fontosabb rétegjellemzők és különbségmeghatározók. Kérdőívünkön azonban nem kérdeztünk a jövedelmek nagyságára, így nincs mód a jövedelmi rétegek szerinti vizsgálatra. Természetesen nem véletlen, hogy nem tettük fel ezt a kérdést. Az az oka, hogy értékelhető kérdőíveket akartunk kapni. Magyarországon a jövedelemre vonatkozó kérdés – miközben a személyes beszélgetésekben sokkal nyitottabban tárgyalt téma, mint a fejlett országokban általában – a statisztika vonatkozásában mindig is kritikus kérdés volt. Az elmúlt években, a jövedelmi különbségek széthúzásával még problematikusabbá vált ennek a kérdésnek a feltevése egy kérdőíven, elsősorban természetesen a magas jövedelműeknél. A magasabb jövedelműeknek a statisztikai adatszolgáltatástól való elzárkózását mutatta az a tény is, hogy a felmérés során sehol sem volt olyan magas a válaszmehtagadás aránya – az e tekintetben még tapintatosnak számító kérdőívünkre – mint a főváros ún. “jobb körzeteiben” (V., II., XII. kerület), ahol a módosabbak nagyobb arányban laknak.

Végül pedig – bár a kérdőív erre módot ad – a gyermekek, illetve az eltartottak száma szerinti különbségek külön elemzésétől a fogyasztási struktúrájánál azért tekintettünk el, mert a fogyasztási szerkezet alakulására vonatkozó táblából (az erre vonatkozó kiemelt kérdésből) amúgy is jól kitűnik, hogy a gyermekekkel kapcsolatos kiadások milyen jelentős terheket rónak a családokra.

Az egyes felsorolt rétegjellemzők a fogyasztási struktúraváltásra adott válaszokat eléggé jelentősen meghatározták. A településtípusonkénti elemzés azt mutatta, hogy a városokban lakók lényegesen nagyobb arányban jelezték a közétkeztetési, élvezeti cikk, gyermekekkel kapcsolatos kiadás, benzinköltés, közlekedési, rezsi, újságra és folyóíratra fordított kiadás, posta és te-

lefon, kulturális, valamint a hálapénz és borralaló kiadásai emelkedését, mint a községekben élők. (Adatok a 2. sz. mellékletben). Ennek részben az az oka, hogy bizonyos szolgáltatásokat nagyobb arányban fogyasztanak a városi életmód következtében (közétkeztetés, tömegközlekedés, posta, telefon), ami látható a "nincs ilyen kiadása" típusú válaszok arányából is. Részben pedig visszavezethető a már említett árszerkezeti változásra, ami a fogyasztási szerkezettel is összefügg (pl. 1989-ben a tömegközlekedés ára 40,3 százalékkal emelkedett), de az említett helyi áraránytalanságokkal is.

A kiadásai csökkenését jelzők arányainál egy-két kivételtől eltekintve nem volt igazán jelentős eltérés a városiak és a községekben élők között. Az egyik kivételt az élvezeti cikkek jelentették. A községek nagyobb arányát az e kiadások csökkenéséről számot adóknál magyarázhatja a fokozottabb önellátásra való átállás, illetve a jobban csökkenő jövedelem okozta szükségyszerű lemondás. Ez utóbbira utal, hogy valamennyi felmérési színhely közül Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében volt a legmagasabb az e téren fogyasztáscsökkenést jelzők aránya a községekben a városokhoz képest (2,5 szerez). Köztudottan ez az a megye, ahol a munkanélküliség a legnagyobb, főként a kisebb településeken (és emiatt is csökken a jövedelem). Jelentős volt még a különbség a posta, telefon kiadásoknál. Ez inkább az életkörülményekkel magyarázható.

Jelentősebb arányeltérés mutatkozott – a városiakat és a falusiakat összevetve – azok között, akik azt mondták, hogy nincsen kiadásuk az említett tételre (közétkeztetés, posta, telefon) mellett benzinre, a kulturára, a hiteltörlesztésre, hálapénz és borralalóra sem. A községiéknél magasabbak voltak ezek az említett arányok. A városiak viszonylag nagyobb arányban egy tételnél, a gyógyszereknél jelezték, hogy nincs kiadásuk. A falvakban a magasabb gyógyszerfogyasztási arány oka az ott élők magasabb átlagéletkorában kereshető, mert a fiatalabbak inkább a városokba költöznek. Az idős korúaknál a gyakoribb megbetegedés, illetve a korrallal együtt járó egészségi problémák miatt általában többen fogyasztanak gyógyszert. Ám az egészséges vidéki életmóddal kapcsolatos elterjedt közhiedelem miatt ez az aránytöbblet mégis ellentmondásosnak, akár meglepőnek tűnik.

Az életkor alapján vizsgálva a fogyasztási szerkezetváltást, a várható életkori különbségeken túl (például a gyermekekkel kapcsolatos élelmiszer, ruházati, hiteltörlesztési stb. kiadások növekedésének magas aránya a fiatalabb korosztályoknál; a gyógyszerekre fordított kiadások növekedésének magas arányú említése, illetve a csökkenő kiadás a ruházatnál, kulturális és a közlekedési kiadásoknál az idősebbeknél) figyelmet érdemel, hogy a há-

lapéznél, a borraivalónál a kiadás növekedése csekély (a "nincs kiadása" válasz is magas arányú) az időskorúaknál. Ez főként azért érdekes, mert a kérdésben előre sorolt hálapénz általában hangsúlyos szerepet kap a válaszban, és az időseknél a megbetegedések gyakorisága azt valószínűsíti, hogy az ilyen kiadásuk magasabb, mint a fiataloknál, viszont az egyéb "borraivalós" szolgáltatásokat ők esetleg kevésbé veszik igénybe. Ez befolyásolhatja az említett mértékeket. Ezek mellett minden bizonnyal a jövedelmek, illetve a nyugdíjak reálérték-csökkenése is közrejátszik abban, hogy például hálapénzt kevesebbet, illetve kevesebben tudnak adni. (Az adatokat a 3-5. sz. mellékletek tartalmazzák.)

Magyarázatra szorulhat a 70 év felettiéknél a növekvő közlekedési kiadásokat jelzők aránya is. Hiszen a 70 év felettiéknél minden közlekedési jármű igénybevétele ingyenes. A válaszok azonban azért nem rejtenek el-
lentmondást, mert a besorolás a családfő életkora szerint történt, a válasz viszont a háztartásra vonatkozik.

A kiadások csökkentését legnagyobb arányban a 40-50 év közöttiek jelezték. A korosztályok közül ők látszanak ebben a vonatkozásban a leginkább ár- és jövedelemérzékeny, alkalmazkodó rétegnek. Ugyanakkor a "nincs kiadása" választ adók között arányuk sokszor a többi korosztálynál lényegesen alacsonyabb. Így van ez a benzin, a közlekedés, az újság és a folyóirat, a posta és telefon, valamint a kulturális kiadásoknál. Ebből arra lehet következtetni, hogy ennél az életkori csoportnál tágabb volt azoknak a köre, akik a fogyasztásuk csökkentésével reagálhattak az áremelkedésre, mivel kevesebb volt azok aránya, akik még vagy már amúgy sem fogyasztották az adott árut-szolgáltatást.

A családfő szakmai besorolása szerint vizsgálva a fogyasztás alakulását, a kiadások növekedéséről általában a legnagyobb arányban a szakalkalmazottak, a vezetők és az önállóak számoltak be. (Az adatokat a 6-8. sz. mellékletek tartalmazzák.) Ez összhangban van a már említett jobb jövedelemnövelési lehetőséggel. Nyilván ez tette lehetővé közülük többeknek, hogy lépést tartsanak a növekvő árakkal.

Itt kell azonban rámutatnunk, hogy a középosztály fogalma nem azonos a magasabb végzettségű szellemi foglalkozásúak, a vezetők és a vállalkozók körével, ahogyan azt ma a köztudatban az emberek hajlamosak értelmezni. A középosztály minden társadalomban nagyon heterogén összetételű, ha a szakmai besorolás szerint közelítjük. A szakmunkások zöme mindenképpen közéjük tartozik egy fejlettebb gazdaságban, de természetesen vannak közöttük ügyintézői munkakörben, szakalkalmazottként, vezetőként,

vállalkozóként dolgozók és persze nyugdíjasok is. A széles középosztály azonban nem zár ki maga közül egyetlen foglalkozási kategóriát sem, hiszen nem a végzett munka jellege, hanem a megszerzett jövedelem nagysága, illetve annak elköltési módja és a vagyoni helyzet határozza meg. Nálunk egyébként a vezetők, az önálló, illetve bizonyos (szűkebb) mértékig a szakalkalmazotti kör inkább a felsőbb jövedelmű réteget képviseli.

A három említett, kiemelt réteg helyzetének differenciált jellegét mutatja, hogy például a vezetők az újság és folyóirat kiadásuk csökkentését a betanított munkásokhoz hasonló arányban jelezték; a szakalkalmazottak a segédmunkásokhoz közeli mértékben említették kulturális kiadásuk csökkenését. Mindkét fogyasztási tétel az erősen jövedelemrugalmas kiadások közé tartozik, tekintettel arra, hogy a velük szemben álló kiadások növekedése viszont nagyon alapvető szükségletet érint.

Az említett csoportoknak tulajdonított magasabb jövedelem és igény szint tükrében pedig kifejezetten meglepő, hogy 4,7 százaléktól 14,4 százalékig nincs újságra, folyóiratra kiadásuk, mintegy 20 százaléktól 30 százalékig nincs kulturális kiadásuk, miközben csak 9,15 százalékuknak nincs élvezeti cikkekre kiadása.

Ezen túl érdemes megemlíteni, némileg a közhiedelemmel szemben, hogy miközben a vezetők, illetve az értelmiségiek úgy vannak elkönyvelve, mint a legtöbb stressznek kitett foglalkozáscsoport, vagyis ők az egészségileg legveszélyeztetettebbek, náluk magasabb gyógyszerfogyasztási arányra lehetne gondolni. Eközben a szakalkalmazotti, illetve a vezetői besorolású háztartásfővel rendelkező családok jelezték a legnagyobb arányban, hogy nincs gyógyszerre kiadásuk. Tekintve, hogy az információ a háztartásra és nem az adott foglalkozást űző személyre vonatkozik, az adat nem mond egyértelműen ellent az említett hipotézisnek, viszont mindenképpen gondolkodásra készítő.

A háztartásfő iskolai végzettsége alapján nézve a fogyasztási szerkezet alakulását, a várható különbségek jelentkeztek. A felsőfokú végzettségűek csaknem minden kiadási tételnél nagyobb arányban jelezték kiadás-növekedést, mint a náluk alacsonyabb végzettségűek, és az arányok az iskolai végzettség csökkenésével egyenes arányban mérséklődtek. (Az adatokat a 9-11 sz. mellékletek tartalmazzák). Ebben nyilván szerepe volt a szellemi foglalkozásúaknál már említett, a közelmúltbeli jobb jövedelemnövelési lehetőségnek is. Ez alól egyetlen kivétel van, mégpedig ismét a gyógyszerfogyasztás, ahol a kiadások növekedését jelzők arányai éppen ellenkezőleg alakultak. Az iskolai végzettség csökkenésével egyre nagyobb arányban adtak

számot e kiadásaik emelkedéséről. Vélhetően a rosszabb anyagi helyzetből, lakáskörülményekből, egészségtelen táplálkozásból, az anyagi gondok miatti állandó stresszből eredő gyakoribb megbetegedések játszanak itt közre.

Markáns különbséget lehetett tapasztalni a kulturális kiadásoknál, ahol felsőfokú végzettségűek családjainál közel hatszor annyian jeleztek kiadás-növekedést, mint a 8 általánosnál kisebb végzettségűek. Miközben csaknem ugyanolyan arányban mondták e kiadásaik csökkenését. Az élvezeti cikkek-nél a 8 általános iskolát vagy annál kevesebbet végzetek családjai az átlagnál magasabb, míg a másik póluson levők az átlag alatti arányban említették e cikkek-re fordított kiadásaik csökkenését. A "nincs ilyen kiadása" válaszok között is a legalacsonyabb iskolai végzettségűek aránya volt a legmagasabb (az átlagosnak másfélszerese) az élvezeti cikkek-nél. Ezekben az utóbbi vá-laszarányokban bizonyos elvárásoknak való megfelelés is tükröződik, de annak is szerepe lehet, hogy nagyobb arányban községekben élők-ként, sokan maguknak termelik meg a bort, pálinkát (ezért erre nincs kiadásuk), a többi ide tartozó cikke-re (csokoládé, kávé stb.) pedig valóban nem költenek. A legalacsonyabb iskolai végzettségű családoknál nagyon magas volt a "nincs kiadása" válaszok aránya a közétkeztetés-nél (ez ismét a nagyobb községi lakóhelyi arányból adódik, ahol nincs is mód a közétkeztetésben való rész-vételre; illetve takarékos-sági szempontokból, hiszen az otthonról vitt főtt étel esetenként olcsóbb, mint az üzemi; valamint gyakran az étel minőségével szemben támasztott másirányú igények mutatkoznak meg ebben), a gyer-mekkel kapcsolatos kiadásoknál, az újság és folyóirat, posta és telefon, kulturális kiadásoknál, a hiteltörlesztés-nél (itt okként a konzervatívabb gon-dolkodás, vagyis az eladósodástól való félelem ugyanúgy fennállhat, mint a hitelfelvétel törlesztéséhez szükséges jövedelmi kilátások hiánya), a borra-való és hálapénz-nél, valamint az ún. egyéb rendszeres kiadás-nál.

Két fogyasztási elemet – az élelmiszereket és a fogyasztási szolgáltatá-sokat – részletesebben próbáltuk közelíteni. Az egyiket azért, mert az a legkevésbé rugalmas, a másikat pedig éppen azért, mert az a leginkább rugalmas keresletű javakat öleli fel.

Az élelmiszereknél nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy bizonyos fajtáit sokan – főként vidéken élők, de sok esetben a városiak is(éppen vidéki rokonaik, vagy hétvégi telek révén) – nem vásárolják, hanem maguk termelik, termeltetik, kapják. Ezért az olyan válasz, hogy valamit "nem vásárolt", csak részben jelzi azt, hogy az adott háztartásban nem is fogyasztják a termék-féleséget. Erre lehet következtetni abból, hogy a "tavaly sem vette" kérdésre viszonylag nagy arányban említették a burgonyát, a zöldséget, a

gyümölcsöt. A húsnál ez az arány már csak 11 százalék volt. Hiszen azok is, akik valamilyen húsfélét (pl. csirke, disznó) maguknak termelnek, mást azért még vásárolnak. Tehát szűk azoknak a köre, akik saját akaratból vagy kényszerből beérik pusztán a megtermelttel. A zöldség- és gyümölcsstermesztésnél ez valószínűbb, hiszen e termékekből viszonylag kis területen is elég sokfélét, tehát a család mindenkori szükségletét meg lehet termelni. Az olyan ételmiszerfajtáknál, mint a felvágott vagy a sajt – amit házilag nem állítanak elő – a “nem vette” válasz inkább tükrözheti a fogyasztás lehetőségének korlátját, mint például a zöldségeknél, gyümölcsöknél. (Az adatokat a 12. sz. melléklet tartalmazza.)

A fogyasztási tendenciák alakulása szempontjából figyelemre méltó a “nem tud már csökkenteni” típusú válasznál a magas említési arány az olyan alapvető javaknál, mint a kenyér, liszt, zsír, cukor, tej. Elég jelentős azoknak az aránya is, akik a hús és felvágott vásárlásánál azért tudják tartani a korábbi mennyiségi szintet, vagy növelni azt (például a háztartás létszámának szaporodása miatt), mert olcsóbb minőségre térnek át. Növekvő ételmiszerkiadásokról – a több igény miatt – a legnagyobb arányban a tejnél és a burgonyánál szóltak. Mindkettő tipikusan helyettesítő termék. A tej más fehérjéket, a burgonya egyéb főtt ételt (főként húst), néha más, drágább zöldségfélét szokott helyettesíteni.

Az ételmiszerfogyasztás részleteire adott válaszok összességükben az egészség szempontjából is kritikus tendenciákat jeleznek. A családok több mint a felének van kiadása cigarettára, mintegy a felének égetett szesze, ugyancsak több mint a felének borra (és ez utóbbi kettőnél számításba kell venni a házilagos készítést, tehát azok fogyasztása nagyobb arányú), miközben 11-12 százaléknak nincs kiadás felvágottra, sajtra. Kiadásaik erőteljes, illetve bizonyos mértékű csökkentését a dohánynál, szesznél a háztartások 15-32 százaléka jelezte, miközben a húsnál, a felvágottnál 55 százalék, a tejnél 27 százalék feletti, a sajnál kb. 50 százalék, a hazai gyümölcsöknél 30 százalék a déligyümölcsöknél 50 százalék körüli volt a csökkenést jelzők aránya. Ezekon túl a húsnál és a felvágottnál 8-10 százalékban az olcsóbb minőség felé való eltolódást jelezték.

Eközben a családok 1-2 százaléka az alkohol és cigaretta fogyasztásának növekedéséről szólt, azzal az indokkal, hogy többre van igény. Mint köztudott, ezek azok a tételek, amelyeknél általában jelentős az el-, illetve letagadás, tehát ennél lényegesen magasabb lehetett azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol például az alkoholra költött pénz nőtt. Az ugyanis szintén jól ismert jelenség, hogy csökkenő életszínvonalnál, a reménytelen jövő

miatti keserűség növekedése nyomán többnyire emelkedik – főként az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében – az alkohol fogyasztása, akár úgy is, hogy a család más kiadásaitól von el pénzt ez a szenvedély. Bár nem lehet egyértelmű kapcsolatot kimutatni az ital, illetve dohány fogyasztását szinten tartók vagy növelők és a jobb minőségű élelmiszereket csökkentők között, az mindenképpen figyelmeztető jel, hogy a családok milyen jelentős százaléka kénytelen a jobb minőségű, egészségi szempontból fontos élelmiszerek fogyasztását korlátozni, miközben ennél kisebb arányban képes, illetve hajlandó az egészségre káros kiadásait lefaragni.

A fogyasztási szolgáltatások azért tartoznak a legrugalmasabb keresletű javak közé, mert őket a legkönnyebb házi munkával kiváltani, természetesen itt csak azok jönnek szóba, akik korábban még igénybe tudták venni azokat.

A kérdőíven megkérdezett öt szolgáltatásfajta igénybevétele többnyire már 1989-ben is elég szűkkörű volt. A fodrászt leszámítva, 80 százalék vagy a felett volt azoknak az aránya, akik a kért szolgáltatást már korábban sem vették igénybe. A fodrásznál ezek aránya 23 százalék volt. A "struktúraváltás" azonban elsősorban az igénybevétel gyakoriságának csökkentésében mutatkozott meg. Ezért nem meglepő például, hogy miközben az Európából hozzánk érkező turisták száma 1990 I. félévében 81,4 százalékkal, a többi földrésről érkezők száma 38,9 százalékkal emelkedett az előző év hasonló időszakához képest, addig a vendéglátásban értékesített élelmiszerek és élvezeti cikkek forgalma ugyanezen idő alatt folyóáron mindössze 5 százalékkal nőtt. (Ez volumenben 16,8 százalékos csökkenést jelent) Ami arra enged következtetni, hogy a növekvő turizmus nem tudta pótolni a kieső belföldi fogyasztást. (Emellett persze igaz, hogy a hozzánk érkező turisták zöme kispénzű, ezért ők sem nagyon veszik igénybe az éttermi szolgáltatásokat.)

4.sz. tábla

A szolgáltatást igénybevevők arányának változása (%-ban)

Szolgáltatás	Havonta		Gyakrabban		Ritkábban	
	1989	1990	1989	1990	1989	1990
Fodrász	28,4	23,5	4,8	3,5	43,2	48,8
Kozmetikus	7,2	5,8	1,0	0,7	12,1	13,2
Mosoda	4,0	3,7	0,6	0,6	6,1	6,3
Lakástakarítás	0,5	0,4	0,7	0,7	0,8	0,8
Étterem	2,7	1,7	1,5	1,3	10,7	10,1

Érdekes módon a megyei arányok nem tükrözték azt a képet, amelyre a jövedelmi színvonaluk alapján következtetni lehetett volna. Például a magas jövedelműként a vizsgálatba bevont Komárom-Esztergom megyében a szolgáltatások fogyasztási aránya összességében általában kevesebb volt, mint a közepes jövedelműnek számító Borsod-Abaúj-Zemplénben. Egyes esetekben még az alacsony jövedelműnek számító Szabolcs-Szatmár-Bereg arányai is magasabbak voltak, mint Komárom-Esztergomé. Pedig a magasabb jövedelem és a szolgáltatásfogyasztás között eléggé függvényszerű a kapcsolat. Az a tendencia azonban, hogy akik korábban a havonkéntinál gyakrabban vették igénybe a szolgáltatást, részben havonkéntira vagy annál ritkábbra csökkentették, minden megyére és minden szolgáltatásra jellemző volt, időnként a fogyasztás elenyésző aránya mellett is. (A szolgáltatásfogyasztás változásainak megyei adatait a 13. sz. melléklet tartalmazza.)

A szolgáltatások fogyasztásának beszűkülő lehetősége pedig több káros hatással jár. Az egyik leginkább nyilvánvaló hatás, hogy a családok (ezen belül többnyire a nők) egyre több háztartási munkája fokozza a családtagok leterheltségét, ami a szervezet gyorsabb elhasználódását okozza, ezek miatt a korábbi és gyakoribb betegségek részben az egészségügyi kiadások, részben a család anyagi terheinek növekedését hozza magával.

Ennél távolabbra mutató probléma azonban az, hogy a fejlett gazdaságokban a fejlődés útja az iparitól az ún. szolgáltatói társadalmon keresztül az informatikai társadalom felé vezet. Ez azt jelenti, hogy a foglalkoztatottak zömének egyre inkább az ipar helyett a szolgáltatások, majd annak egy speciális területe az információgazdálkodás ad munkahelyet. Ha azonban egy társadalomban a fizetőképes kereslet annyira kicsi, hogy az csak a legalapvetőbb szükségletek kielégítésére ad módot, akkor a szolgáltatások iránti igény a minimálisra szorul le. Így pedig annak nincs módja fejlődni, növekedni, munkahelyeket teremteni, felszívni az iparban fölöslegessé váló munkásréteget. Ezért nem is képes betölteni az információs társadalomhoz átvezető lépcső szerepét. Lényegében ez a helyzet a gazdasági fejlődés ke rékkötőjévé válik. Az ország gazdasági felemelkedését évtizedekre vetheti vissza.

Végül azt is meg kell említeni, hogy a szolgáltatási szféra fejlődése kétféleképpen is hozzájárul a középosztály fejlődéséhez, erősödéséhez: egyrészt munkaadóként azáltal, hogy a mai iparszerű szolgáltatási igények magasabb követelményeket támasztanak a munkavállalóval szemben, mint a más típusú, korábban az iparban többnyire a szalagok mellett végzett elsőkélyesedett munka. Tehát az új típusú szolgáltatások általában egyre nagyobb

arányban, jobban felkészült, magasabb iskolai végzettségű munkaerőt igényelnek és ez egyfajta kényszer a munkavállalók számára képességeik fejlesztésére. Másrészt a szolgáltatás, mint a fogyasztást alkotó elem, az igények fejlesztője és a demonstrációs hatás következtében a magasabb igények terjesztője. Az olyan gazdaságban, ahol a jövedelemszerzésnek nincsenek mesterséges korlátai, ahol az infláció nem minimalizálja széles tömegeknél, a szabadon elkölthető jövedelmeket, ott a magasabb igényeket kielégítő szolgáltatások igénybevételének elérhetősége, a magasabb jövedelmekhez jutásra törekvést, a magasabb státushoz tartozás fogyasztáson keresztüli demonstrálásának igényét fokozza. Ezáltal a szolgáltatás a társadalom fejlődésének mozgatórugójává válik.

3. Kivédési stratégiák

Inflációs időszakban a fogyasztók védekező stratégiákat alakítanak ki. A stratégiák országonként, koronként, valamint az infláció mértékétől függően különbözőek. Így például – erről később lesz szó – a pénzbeni megtakarítások növekedésére is rászánhatják magukat kis mértékű (ún. kúszó) infláció esetén, a háztartás által elfogadhatónak ítélt jövőbeli fogyasztás színvonalának tartása reményében. Nagyobb arányú inflációnál is szó lehet a megtakarítások növeléséről az előbb említett okokból, de ekkor már a megtakarítás többnyire nem pénzbeni (legalábbis nem az adott ország pénzében történik), inkább teauráló jellegű.

Az áremelkedések negatív hatásait kivédendő azonban más stratégiákat is alkalmaznak a fogyasztók. Ezek közül nemzetközileg általánosan használatos a "do it yourself", vagyis az önellátáshoz való visszatérés, mindenhol, ahol erre a háztartás módot talál, legyen az a zöldség, gyümölcs megtermelése a kiskertben, a lakás önerőből történő kikapétázása, a mosoda igénybevétele helyett mosógép vásárlása és otthoni mosás, vagy éppen a fodrász helyett otthoni frizurakészítés. Nálunk, illetve az egykori szocialista országokban ezeken túl jövedelemkímélő megoldást jelent az ún. fekete, szürke piacok ("KGST-piac", kéz alatti vásárlások) igénybevétele. A szolgáltatások vonalán ennek – a fejlett országokban sem ismeretlen – módja a fusizók alkalmazása. Mindkét esetben az adózás kikerüléséből származó haszon megosztásáról van szó a vevő és az eladó között. Az ún. "KGST-piacok" esetében pedig a nem konvertibilis valuták torz árfolyamainak, illetve az emiatt is torz ár-szerkezetek hatásainak kiiktatására van mód.

Éppen ezért az áremelések hatására csak az egyik reagálás az, hogy az emberek valamely fogyasztástól a másik javára jövedelmet vonnak el, jöve-

delmet csoportosítanak át máshová. A másik mód az, hogy a családok igyekeznek jövedelemkímélő megoldásokat találni. Ez a stratégia – az előbbieknél megfelelően – felöleli mind a nők által korábban (a nagyobb arányú munkabaállásuk előtt) nagyrészt *ellátott feladatok visszavételét*, mind a férfiak szakképzettségéből és vagy vállalkozóképeségből adódóan felvállalt, *házilagosan végzett szakipari munkákat*, illetve az élelmiszerek *saját termelésben* történő előállítását. Ide sorolható továbbá az említett *olcsóbb piacok keresése*.

Az önellátásra való berendezkedést jelzik azok az arányok, amelyeket a házilagosan végzett munkákra adott válaszokból kaptunk. A válaszok alapján országosan a *családok csaknem 50 százaléka termel magának kisebb-nagyobb mértékben zöldséget, 1990-ben valamivel nőtt a zöldséget, gyümölcsöt termelők aránya*.

Az állattenyésztés városon belüli korlátai is közrejátszanak abban, hogy ilyen típusú jövedelemkiegészítő tevékenységet valamivel kevesebben végeznek, 39 százalék. Ezen belül a községekben 65 százalék, a városokban csak 11 százalék körül van ezek aránya. 1990-re volt némi növekedés, de a helyi adottságok ebben meghatározóak.

A többi kért jövedelemkímélő tevékenységet folytató háztartások aránya 20 százalék körül mozog: szabás-varrás, kötés 22 százalék, szerelések házilagos elvégzése 18,0 százalék. Érdekes, hogy az ilyen jövedelemkímélő megoldásokkal inkább a városokban lakók és a magasabb iskolai végzettségűek élnek. A szabás-varrást házilag végzők aránya városban 25 százalék felett, a községekben 17 százalék körül van, a javító-szerelő munkáknál kisebb a különbség; 19 százalék, illetve 17 százalék.

Az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban nő e tevékenységek aránya a családokban. A házilagos szabás-varrás a 8 osztálynál alacsonyabb végzettségű háztartásfővel bíró családok 6 százalékánál, viszont a felsőfokú végzettségűek háztartásainak 32 százalékában fordul elő. A házilagosan végzett szakipari munkáknál ezek az arányok: 4 százalék, illetve 23 százalék. Ezzel összhangban a kvalifikáltabb munkát végző háztartásfők családjában szintén növekvő arányúak e jövedelemkiegészítő tevékenységek. Kivételek ez alól a javítás-szerelés, amely a szakmunkásoknál a legmagasabb arányú. Ez utóbbi már egybeesik a várhatóval, a többi inkább ellentmond a közhiedelemnek. Ugyancsak a várakozással ellentétes, hogy ezeket a munkákat a nyugdíjas háztartásokban is kevésbé végzik el. A házilagos szerelés kb. 10 százalékos, a szabás-varrás mintegy 12 százalékos arányban jellemző a nyug-

díjas háztartásokra. Összességében 1989-ről 90-re az arányok lényegében nem változtak.

Ezeket túl a családok mintegy 3 százalékánál fordul elő ú.n. egyéb, nem részletezett, kiadásmegtakarító tevékenység. Mivel a kérdésekre több választ lehetett adni, egy család több jövedelemkímélő, házilagos munkavégzésnél is megjelenhetett a vizsgálatban. Ezért – bár az külön nem mutatható ki – létezik és minden bizonnyal létezik is a családoknak egy olyan, nyilvánvalóan szűkebb köre, amelyik valamennyi jövedelemkímélő megoldással él. Az állattenyésztésnél és a zöldség-, gyümölcsstermelésnél csaknem bizonyos az egybeesés.

Az "olcsóbb piacok" keresésének elemeként említettük a fusizók (számla nélküli szolgáltatók) igénybevételét bizonyos szolgáltató, javító munkáknál. Arra a kérdésre, hogy a fogyasztott szolgáltatásoknak hány százalékát végzetik számla nélküli szolgáltatóval, nagyon csekély volt a válaszarány. Országos szintre vetítve ez a fodrásznál 6,2 százalék, a varratásnál 3,8 százalék, háztartási gép-javításnál 3,4 százalék. (Ebben egyrészt az játszhat közre, hogy e szolgáltatásokat sokan nem is veszik igénybe, másrészt az, hogy a kisiparosoknál eléggé megszokott, hogy számlát nem adnak, ezért a válaszadó a vele folytatott tranzakciót nem számítja bele a számla nélkül dolgozóknak kifizetett összegekbe.)

A számla nélküli szolgáltatásra kifizetett összeg is meglehetősen alacsony volt, havi átlagban 186 forint.

Az olcsóbb piacok keresésének másik módja az alkalmi árusoktól, használtcikk-boltokból, piacokon történő vásárlás vagy annak növelése. Nem elhanyagolható mértékű eltoldódás van ebbe az irányba, amint a következő táblázat mutatja.

5. sz. tábla

Az alkalmi árusoktól történő és használt cikk-vásárlás arányai

	Idén gyakrabban	Idén már vásárol	%
Ruházati cikk	17,4	5,0	
Zöldség, gyümölcs	4,7	1,9	
Műszaki cikk	3,2	2,0	
Egyéb	1,6	1,5	

Évek óta változatlanul ilyen forrásból szerez be ruházati cikkeket 22,9 százalék, zöldséget, gyümölcsöt 11,4 százalék (és itt figyelembe kell venni, hogy a lakosság mintegy 50 százaléka maga termeli ezt meg), 6,4 százalék műszaki cikket és 1,7 százalék egyéb dolgokat. A piacok nagyobb arányú igénybevétele amellettt következett be, hogy a vállalatok, különféle szervezetek, pártok is egyre gyakrabban szerveznek "olcsó" akciókat (amelyekre nem kérdeztünk). Talán ezzel is magyarázható, de persze lehet sok más oka is, hogy a ruházati cikkeknel 8,7 százalék, a zöldségnél és gyümölcsnél 1,9 százalék, és a műszaki cikkeknel 3,4 százalék jelezte, hogy idén (1990) már kevesebbszer vásárol ilyen módon.

Ezzel együtt az *alkalmi árusoktól, szürke piacokon történő vásárlások jelentősége növekszik a gazdaságunkban*. Erre utal az is, hogy az átlagoként havonta ilyen célokra költött 660 Ft-ból – a kiadást jelzők arányán megfelelően – éves szinten az összlakosságra nézve 6,8 milliárd Ft kiadás adódik. 1986-ban a Gazdaságkutató Intézet és a KSH közös felméréséből* még csak 4,5 milliárd Ft ilyen típusú kiadást lehetett számítani.

Végül az áremelkedésekre az emberek olymódon is reagáltak, hogy takarékoskodnak az ún. nem szükségszerű kiadásokkal. Nálunk nem elhanyagolható méretű a rejtett gazdaság, a láthatatlan jövedelmek és ezen belül a borraalók, árkiegészítésképpen fizetett hála- és csúszópénzek mennyisége. Ez utóbbi kiadások és azok mértéke azonban még a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatás-fogyasztásnál is nagyobb rugalmassággal bírnak. Az ilyen típusú kiadáscsökkentés – mint kivédési mechanizmus – megmutatkozik azon szolgáltatások iránti igény visszafogásában, amelyeknél e kiadás jelentkezik (pl. fodrász, kozmetikus, étterem). Ha a szolgáltatást nem vagy ritkábban veszik igénybe, akkor a járulékos kiadás is csökken.

Van azonban a szolgáltatásoknak egy olyan köre, amelynek az igénybevétele többnyire messze nem az egyén döntésén múlik, ez az egészségügy. Mivel a hálapénz – mint láthatatlan jövedelem – elterjedt kiadásnem, rákérdeztünk arra, hogy az ilyen irányú kiadások hogyan alakultak. Persze az erre a kérdésre adott válaszok értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az anyagi áldozatot itt a legdrágább kincs, az egészség visszaszerzéséért hozzák. Így esetenként a nagyon alapvető kiadások (pl. ruha, ételmiszervásárlás) rovására is fönntartják. Ezért nem meglepő, hogy a há-

* A lakosság egyes láthatatlan jövedelmei. GKI, 1987. június

lapézn és borraivaló kiadások növekedéséről 13 százaléknál, kis mértékű növekedéséről további 6 százaléknál, míg annak csökkenéséről 2,5 százaléknál, erős csökkenésről pedig 1,5 százaléknál volt szó. Az arányok értékeléséhez azonban az is hozzátartozik, hogy csaknem 56 százaléknak nincs ilyen kiadása, miközben a családoknak csupán 14 százaléka nem jár orvoshoz és mintegy 36 százaléknál van, aki állandó orvosi kezelés alatt áll, illetve rendszeresen jár orvoshoz. Ezzel együtt az egészségügyben adott hálapézn egy (adakozó) családra számított éves átlagos összege ma alacsonyabb (921 Ft), mint a már említett 1986-os Gazdaságkutató Intézet és KSH-felmérés idején volt. Akkor 1300 Ft jött ki átlagként.

A két adatfelvétel között eltelt időszakban a fogyasztói árindex több mint 85 százalékkal emelkedett. Ha ezek a pénzek lépést tartottak volna az inflációval (egyes vélemények szerint a hálapénzek az inflációt meghaladó mértékben szoktak nőni), akkor 1990 májusára 2400 Ft körüli átlag összeget kellett volna kapnunk. Ezzel szemben áll a 921 Ft. Tudnivaló, hogy az átlagok mögött többnyire jelentős különbségek húzódnak meg, és azt is tudni lehet, hogy sokaknak a korábbival nominálisan azonos összeg kiadása is jelentős megterhelést jelent. Ennek ellenére a két átlag (az inflációt követő és a ténylegesen mondott) közötti különbség elég jelentős. Tehát aligha túlzott az az állítás, hogy a lakosság egy része ezen a kiadáson is igyekszik takarékoskodni. E kiadások csökkentése is egyfajta alkalmazkodási, kivédési stratégia részét képezi.

4. Vagyoni helyzet, megtakarítások

A lakosság vagyoni helyzete, az ingatlanok, a pénzmegtakarítások, betétek, értékpapírok lakossági rétegek közötti megoszlása az egyik legkevésbé ismert kérdés ma Magyarországon. A háztartásstatisztikai adatfelvétel ugyan próbálja megtudakolni a családok lakáskörülményeit, tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát, készpénzmegtakarításait, azonban vagyonbevallás, központi teleknyilvántartás hiányában, a takarékbetétek titkossága miatt a bemondott, beírt tételeknél nincs kontroll-lehetőség. Természetesen a kontroll nem az adott család, hanem az összgazdaság szintjén értendő, mint ahogyan az élelmiszerfogyasztásként jelzett adatokat a bolti és vendéglátóipari forgalommal tudják egybe vetni a statisztikusok. Az utóbbi években – a jövedelmi és vagyoni különbségek növekedésével – ráadásul egyre nehezebben tudja a statisztika a vagyonosabb réteget információadásra rávenni. Ezért a kapott adatok a szegényebb rétegeknél részletesebbek, míg a másik póluson hiányosabbak.

A statisztika szerint a családok tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága az utóbbi két évben jelentősen javult, különösen a magasabb igényeket kielégítő jobb minőségű termékekből (mélyhűtő, automata mosógép, képmagnó, színes televízió.) Az elmozdulásban jelentős szerepe volt az 1988. év 1989. évi nagy ausztriai, NSZK-beli bevásárló turizmusnak. A családok ellátottsága egyébként hűtőszekrényből, mosógépből, rádióból és televízióból már 1987-ben is 100 százalékos volt, hiszen 100 családra több mint 100 termék jutott. Természetesen, miután a javak elosztása nem egyenletes, van olyan család, ahol valamelyikből, vagy akár a felsoroltak egyikéből sincs egy darab sem, míg a másokban egy-egy cikkből két-három is van.

6. sz. tábla

**Néhány tartós fogyasztási cikk állománya
(100 háztartásra jutó darab)**

Megnevezés	Aktív háztartások		Inaktív	
	1987	1989	1987	1989
Hűtőszekrény	124	148	102	120
ebből: mélyhűtő	22	44	9	21
Mosógép	105	108	91	97
ebből: automata, félautomata	42	50	14	19
Személygépkocsi	49	54	9	12
Rádió	199	210	135	145
ebből: sztereo	33	43	8	16
televízió	121	128	99	107
ebből: színes	41	61	18	31
Képmagnó	3	18	-	1
Személyi számítógép	3	7	-	-

Forrás: Főbb nemzetgazdasági folyamatok 1989. KSH 1990.

A vagyoni helyzetet – számítva a már említett elzárkózási magatartásra – közvetett úton próbáltuk megközelíteni a kérdőíven. Egyrészt arra kérdeztünk, hogy vettek-e 1990-ben, vagy szándékunkban áll-e valamilyen tartós fogyasztási cikket vásárolni. Nemleges válasz esetén rákérdeztünk ennek az okára. Másrészt – tekintettel arra, hogy ma a lakásépítés,-vétel vagy-csere

jelentős tőkeerőt igényel – azt is megkérdeztük, hogy “tavaly vagy idén volt-e ilyen típusú kiadása a családnak”. Végül pedig a megtakarítások lehetőségéről, azok céljáról, illetve esetleges feléléséről érdeklődtünk.

Tartós fogyasztási cikk vásárlásának szándéka, illetve vásárlása – a felsorolt cikkekből – összességében a háztartások 2-12 százalékára volt jellemző. Az arányok magasabbak, mint az elmúlt években a kiskereskedelmi forgalomban értékesített tartós cikkek darabszámának a családokra vetített aránya volt. Tekintettel arra, hogy az utóbbi években – amint erről a bevásárló turizmus kapcsán szó volt – a tartós javak jelentős hányadát a lakosság nem a kiskereskedelemről szerezte be, a kiskereskedelemben értékesített cikkek egy része pedig közületi fogyasztást szolgál, a vizsgálati és kiskereskedelmi forgalmi arányok nem zárják ki egymást.

7. sz. tábla

Tartós fogyasztási cikkek vásárlásának, szándékának aránya és kiskereskedelmi forgalma (%-ban)

	Vett vagy akar-e venni?			Kisker. forgalomban értékesített mennyiség a családokra vetítve	
	Nem válaszolt	Nem	Igen	1988	1989
	1990				
Autó	0,2	87,6	12,2	4,0	4,0
Motor	0,2	97,8	2,0	1,3	1,3
Hűtőszekrény	0,3	90,0	9,7	7,3	7,2
Fogyasztó	0,2	87,6	12,2	5,6	11,2
Video	0,3	92,8	6,9	–	–
Egyéb	9,1	83,8	7,1	–	–

Tekintettel arra, hogy a kérdőíven jövedelem nagyságra – az említett okból – nem kérdeztünk, annak közelítésére, hogy az anyagi helyzet mennyire befolyásolja a válaszokat, a kereső besorolása szerinti bontás nyújthatott némi támpontot. Amint a fogyasztási szerkezetvizsgálatnál említettük, a szellemi foglalkozásúak egy-két éve jobban tudták növelni a jövedelmeket, mint a fizikai dolgozók. Az önállóak mindig is, most pedig különösen jobb

lehetőségekkel rendelkeznek jövedelmeik növelésére. Eközben a nyugdíjasok helyzete folyamatosan romlott.

8. sz. tábla

Tartós fogyasztási cikket vásárlók, illetve vásárolni szándékozók aránya (a háztartásfő besorolása szerinti arányok)

Fogyasztási cikk	Az első kereső besorolása						Önálló	Nyugdíjas
	Segéd munkás	Betan.	Szak-	Ügyin- téző alkalm.	Szak-	Vezető		
Autó	7,5	10,2	12,6	15,8	18,7	26,2	19,0	3,3
Motor	2,3	2,2	1,8	2,9	3,4	2,6	1,6	0,8
Hűtőszekrény	16,6	12,7	8,4	13,2	9,8	13,2	6,3	5,7
Fagyasztóláda	6,4	10,7	13,8	15,5	18,5	21,0	16,9	3,9
Video	7,1	5,0	8,9	7,7	10,1	12,2	12,7	0,7

A tartós cikkek vásárlása, illetve az erre mutató szándék megfelel az elvártaknak. A legmagasabb arányban azokban a besorolási kategóriákban jeleztek a háztartások vásárlást, ahol jobb jövedelmi pozíció volt várható.

Akik nem szándékoznak tartós fogyasztási cikket venni, 4,0 százalékban azzal indokolták, hogy "minden jó minőségben megvan a háztartásban"; 26,4 százalék szerint "minden megvan, ami kell"; 58,3 százalék szerint "kellene bizonyos dolgokat vásárolni, de nincs rá pénz", és 3 százalék szerint ebben a döntésben egyéb okok játszanak közre. (Eléggé magas, 8,3 százalék volt a válaszmegtagadás.)

Azok között, akik nem vettek az év elején és nem is szándékoztak év közben tartós fogyasztási cikket venni, a keresők besorolása szerint nézve a vezetőknél és az önállóknál volt a legmagasabb a helyzetükkel elégedettek aránya, vagyis akik úgy ítélik meg, hogy minden, ami kell, megvan jó minőségben.

A "nincs rá pénz" választ a legnagyobb arányban a segéd- és betanított munkás családok jelezték, miközben az ő vásárlásaik, illetve vásárlási szándékuk aránya magasabb a felsorolt tartós cikkekénél, mint például a nyugdíjasoké (egyres esetekben a szakmunkásoké), akik pedig kisebb arányban hivatkoztak pénziánra.

**A fogyasztási cikk vásárlásra adott nemleges válaszok okai
(az első kereső besorolása szerinti arányok)**

	Az első kereső besorolása						Önálló	Nyug- díjas
	Segéd munkás	Betan.	Szak-	Ügyin- tézőalkalm.	Szak-	Vezető		
Nem válaszolt	3,0	5,6	9,5	9,7	14,3	11,9	13,6	3,5
Minden van jó minőségben	3,1	1,6	3,8	3,1	7,3	7,5	13,6	2,1
Minden van, ami kell	20,9	18,6	23,9	27,5	33,0	36,3	28,2	29,9
Kellene venni, de nincs pénz	71,2	73,3	60,8	57,8	42,9	41,9	42,2	57,3
Egyéb	1,9	0,8	1,9	1,8	2,6	2,3	2,4	7,2

Ennél a kérdésnél érdemesnek látszott azt megnézni, hogy a keresők iskolai végzettsége szerint milyen válaszok érkeztek. Ez két szempontból látszott érdekesnek. Egyrészt, mert a szellemi dolgozók már említett jobb kereseti lehetőségei a termelésen kívüli szférákban már nem annyira egyértelműek. Az értelmiség eléggé megosztott ma a jövedelemnövelési lehetőségek szempontjából. Másrészt, mert az utóbbi években elég gyakran esik szó arról, hogy az értelmiség mindennel (így anyagi helyzetének alakulásával is) az indokoltnál sok esetben elégedetlenebb.

10. sz. tábla

**A fogyasztási cikk vásárlásra adott nemleges válaszok okai (az első
kereső végzettsége szerinti arányok)(%-ban)**

	Az első kereső iskolai végzettsége			Felsőfokú
	8 általánosnál kevesebb	8 általános	Középfokú	
Nem válaszolt	2,0	5,5	11,4	12,3
Minden van jó minőségben	1,0	2,6	4,5	9,7
Minden van, ami kell	24,8	21,5	28,1	38,4
Kellene venni, de nincs pénz	64,7	67,9	53,7	35,7
Egyéb	7,5	2,4	2,2	3,9

Amint a táblázatból látható, az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan nőtt a válaszok megtagadásának aránya, illetve a legnagyobb elégedettséget kifejező válaszok aránya ("a háztartás mindennel és jó minőségben van ellátva"). A többi válasznál az arányok változóak. Mégis azt lehet mondani, hogy a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban elégedettek anyagi helyzetük ezen mutatójával, mint az alacsonyabb képesítésűek, az alacsonyabb iskolázottságú háztartásfővel rendelkező háztartások pedig nagyon magas arányban említik a "nincs rá pénz" okot.

A lakást építők aránya 1989-ről 1990-re közel 3 százalékponttal csökkent. 1989-ben a családok 16,8 százaléka, 1990-ben már csak 14 százaléka épített lakást. Ez megfelel a korábbi évek tendenciájának. 1986-ban csaknem 62 ezer 1987-ben már csak 49,4 ezer, 1988-ban 45,3 ezer lakás épült magánérőből. 1989-ben némi növekedés következett be (a statisztika szerint) 46,6 ezer lakás magánerős építésével, viszont a már induláskor 19,5 százalékos fogyasztói áremelkedést ígérő 1990. év ismét sokakat visszariasztott attól, hogy egyáltalán építkezésbe kezdjenek. 1990 első félévében 1390 építési kölcsön igényléssel kevesebbet adtak be az OTP-hez, mint az előző év hasonló időszakában. A nyaralókat, illetve gazdasági toldaléképületet építők aránya mindkét évben egyenként 2-3 százalék körül volt. A lakást vásárlók, illetve cserélők aránya 3 százalék és 2,5 százalék volt.

A megtakarítások kardinális kérdést jelentenek mindenkor, hiszen azok mutatják, hogy a lakosságnak milyen tartalékai vannak az infláció negatív hatásainak kivédéséhez, egyáltalán vannak-e ilyen tartalékaik, és ha igen, azok mikor, milyen formában csapódnak le, mennyire gyorsan mobilizálhatóak, mennyire üzleti jellegűek, tehát mennyire tőkésítettek (pl. értékpapírok) vagy mennyire tőkésíthetők (már ami az összeg nagyságrendjét illeti).

Az utóbbi években a megtakarítás kérdése úgy is a figyelem középpontjába került, mint az ország valutája, illetve kormányzata iránti bizalom fokmérője. Az új adórendszerre, a személyi jövedelemadózásra való áttéréskor előrejelzett kétszámjegyű infláció, a felvásárlási láz mellett, a pénzbeni megtakarítások (legalábbis, ami a forint takarékbetéteket illeti) jelentős hanyatlásával járt együtt, amely a mai napig tart. Az OTP betétállománya például 1990 első felében a forint betéteknél folyamatosan csökkent (-12,5 milliárd Ft) míg a valutabetétek ezzel arányosan növekedtek (+13,2 milliárd Ft-nak megfelelő deviza).

Ennek az állításnak (mármint a pénzmegtakarítások csökkenésének) elmentmondani látszik, hogy a lakosság pénzmegtakarítása a statisztika szerint 1988-ban nőtt (1987-ben a pénzmegtakarítás 39,6 milliárd forint, 1988-ban

49,4 milliárd Ft volt), de már 1989-ben csökkent (36,2 milliárd Ft). E számok mögött azonban egy sajátos jelenség húzódik meg, mégpedig az, hogy a statisztika – banki pénzforgalmi jelentések alapján – becsüli a lakoságnál levő készpénzállományt. Az elmúlt években ennek folyamatos és elég jelentős növekedését mutatták az adatok. Tehát úgy tűnt, a lakosság – a bankkal szembeni bizalmatlanság miatt – otthon tárol egyre több készpénzt. Ennek azonban a növekvő infláció mellett nem lett volna sok racionalitása (leszámítva egy esetleges betétzárolástól való félelmet, aminek azonban ebben a jelenségben – ha volt is – nem lehetett túl magas az aránya), hiszen a negatív kamatlábak ellenére a bankban elhelyezett pénz mégis kevesebbet veszített az értékéből, mint az otthon őrzött. Ez tehát csak akkor lehetett kifizetődő, ha a pénzt nem forintban, hanem más devizában tárolták otthon (a devizabetét-képzés lehetőségeinek adminisztratív korlátozása, illetve azok feloldásakor a kellő bizalom hiánya miatt), hiszen a forint folyamatos leértékelése ezt a teaurálási formát nagyon racionálissá tette. A bővülő fekete valutapiac erre igen tág lehetőséget adott. Annak pedig, hogy az így kiárusított forintnak egy része, amit a statisztika a lakosság otthoni készpénzmegtakarításaként tart számon, nem jelent meg a kiskereskedelemben a külföldiek vásárlása formájában, az az oka, hogy a bővülő lengyel, jugoszláv, román lakossági kereskedelem miatt a forint tartósan külföldre kerülhetett.

1990 első felében a megtakarítások végül is összességükben (a kamatok levonása után) közel nettó 10 milliárd Ft-tal emelkedtek. Ez az összeg tartalmazza az értékpapírokban történő megtakarításokat is, amely az idő telével lassan megszokottá válik, és sok esetben nagyobb hasznot hoz, mint a lekötött könyves betét. Egyben mégis jelzője annak a megtakarításokon belüli átrendeződésnek, amelyet a vizsgálat is mutatott. Nevezetesen annak, hogy egy szűkülő rétegnek egyre több megtakarításra van módja (hiszen a kötvényeket, részvényeket általában nem a kispénzüek veszik), míg a jelentős többségnek mind kevesebb lehetősége van félretenni.

Ez teljesen törvényszerűen következik a helyzetünkből. Ahogyan azt Lluch, Powell és Williams modell-vizsgálataikkal* bebizonyították, minél alacsonyabb egy ország GDP-je és ebből adódóan a családok jövedelme, annál érzékenyebben reagálnak a háztartások a megtakarításaikkal a fo-

* Constantino Lluch, Alan A. Powell, Ross A. Williams: Patterns in household demand and saving. Oxford Univ Press 1977

gyasztói árak és azon belül is az élelmiszerárak növekedésére, hiszen az élelem a családi teljes fogyasztás jelentős hányadát teszi ki. Az élelmiszerárak emelkedésével párhuzamosan csökken a megtakarítás. Márpedig Magyarországra az alacsony GDP és a nagy átlagra az alacsony családi jövedelem jellemző, az élelmiszerárak pedig az összes fogyasztási cikk átlagos árnövekedésénél nagyobb ütemben nőttek 1990-ben (az év első 9 hónapjában 34,4 százalékkal, miközben a fogyasztói árindex 27,2 százalékkal emelkedett).

A kérdőíven feltett kérdésekben általában a megtakarításokra kérdeztünk, nem specifikáltuk annak a módját. A kérdésekre adott válaszokat a következő táblázatok tartalmazzák.

11. sz. tábla

Van-e módja megtakarítani? (%-ban)

Nem válaszolt	Nem tud megtakarítani		Megtakarítása		
	Idén	Sem idén, sem tavaly	Több,	Ugyanannyi,	Kevesebb, mint tavaly
0,7	21,9	40,7	2,7	8,3	25,6

12. sz. tábla

Megtakarítási célok (%-ban)

Megtakarítás célja	Nem válaszolt	Igen	Nem
Tartalékképzés	24,0	28,1	47,9
Építkezés	23,9	5,7	70,4
Beruházás	26,2	8,0	65,8
Utazás, nyaralás	24,0	8,4	67,6
Egyéb	24,9	6,1	69,0

A megtakarítások célja szerint sajátos átrendeződés következett be az 1980-as évek eleje óta. Egy a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által 1983-ban végzett felmérés szerint* a megtakarítás célja 28 százalékban a

* Szurkos Mária: Takarékoskodási szokások az 1980-as évek elején, Tömegkommunikációs Kutatóközpont Bp. 1985.

lakásépítés, felújítás és csak 20 százalékban a tartalékképzés volt, a tartós cikk vásárlása (beruházás) 20 százalékot, az utazás, üdülés 8 százalékot, az egyéb célok 24 százalékot tettek ki. A mostani vizsgálatban kapott válaszokat 100-nak véve az arányok a következők: tartalékképzés 58 százalék, építkezés 11,8 százalék, beruházás (tartós cikk vásárlása) 16,5 százalék, utazás, nyaralás 17 százalék, egyéb cél 12-13 százalék. Vagyis az építkezés, mint a legtöbbször számára (a jelen árak mellett) elérhetetlenné váló cél elveszítette az első helyét és aránya a célok között kicsire zsugorodott. Elképzelhető, hogy az 1991-ben várható infláció mellett a tartalékolás sem lesz már domináns cél (mint felmérésünk idején volt).

Az anyagi, vagyoni helyzet romlásának megítélése szempontjából fontos kérdésnek számított az, hogy azoknak, akiknek volt megtakarításuk, hozzá kellett-e nyúlni ahhoz. Azok, akiknek volt megtakarításuk, csaknem 40 százalékban jelezték azt, hogy költöttek a korábban félretett pénzből. Közülük többen a megtakarításaik napi kiadások miatti feléléséről szóltak, de számos volt az olyan indoklás is, hogy különféle beruházások, lakásfelújítás miatt került sor a megtakarítások csökkentésére. Mindenhol előfordultak egyedi helyzetek (betegség, haláleset, utazás, üdülés, a hiteltörlesztés egyösszegű kifizetése, sőt állatvásárlás, vagy állattartás is).

13. sz. tábla

Hozzá kellett-e nyúlni a megtakarításhoz? (%-ban)

Nem válaszolt	Igen	Nem	Nem volt megtakarítása
0,7	38,6	22,9	37,8

Végül, mivel az elmúlt évek árváltozásai és az 1990-es áremelkedések is a gyermekes háztartásokra nagyobb terhet róttak, mint a gyermektelenekre, megnéztük azt, hogy gyermekszám szerint hogyan oszlottak meg a válaszok. (A gyermekteleneknél a válaszok meglehetősen magas aránya a nyugdíjasok arányait mutatja, akiknél a csökkenő reálértékű nyugdíj miatt válhatott szükségessé a megtakarítások megnyirbálása.) Az egy és kétgyermekeseknél a magas arány jelzi ennek a rétegnek a nehéz helyzetét (nekik még a gyermekkedvezmény sem jár az adózásnál másrészt arra is utal, hogy nekik nagyobb arányban volt megtakarításuk (tehát volt mihez nyúlni), mint a többgyermekeseknek.

**“Hozzá kellett-e nyúlni a megtakarításhoz” kérdésre adott válaszok
gyermekszám szerint (%-ban)**

	Gyermekszám					
	0	1	2	3	4	5
Nem válaszolt	0,8	0,4	0,6	2,0	0,0	0,0
Igen	35,1	41,8	41,5	32,9	30,5	15,1
Nem	24,6	23,3	22,3	21,7	8,2	0,0
Nem volt megtakarítása	39,5	34,6	35,6	43,4	61,3	84,9

1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek

A fővárosban anyagi helyzetük erős romlásáról az előzőekben említettnél kevesebben, kismértékű romlásról és változatlan helyzetről valamivel többen, emellett javulásról is többen adtak számot. Az arányok a következők: erősen romlott 39,4 százalék, kicsit romlott 36,8 százalék, változatlan 15,8 százalék, némileg javult 3,8 százalék.

Ebben szerepet játszhatott, hogy a budapesti mintában több volt a szakalkalmazott, akik – mint az országos adatoknál láttunk – kisebb arányban tartják helyzetüket nagyon nehéznek, és kevesebb volt a nyugdíjas, akik viszont az ellenkező pólust képviselték. Valamint az is közrejátszott, hogy a budapestiek átlagosan az árnövekedés mértékét kisebbre becsülték, mint országosan. Ez utóbbi azért érdekes, mert az elmúlt években és 1990-ben is a fogyasztói áremelkedések olyan szerkezetűek voltak, hogy a városiakra és ezen belül a fővárosiakra több teher hárult (az energiaárak egységesítése, a helyi tömegközlekedés jelentősebb áremelése), mint a vidékiekre.

A KSH szerint 1990 első negyedében a budapesti aktív háztartások fogyasztói árindexe kereken 1 százalékponttal volt magasabb, mint a vidéken élőké. Ugyanakkor az is lehet, hogy éppen azért, mert az elmúlt években a fővárosiak már jobban hozzászoktak a nagyobb áremelésekhez, érzékelték a helyzetüket az országosnál némileg jobbnak, és alacsonyabbnak az árindex növekedését.

A helyzet megítélésében valamennyi rétegeképző ismérvet tekintve viszonylag jelentős eltérések mutatkoztak a fővárosban a felmérés többi helyszínéhez képest. Bármely csoportosítási szempontot nézve (család létszáma, életkor, az első kereső besorolása, munkahelye, illetve iskolai végzettsége) a budapestiek kisebb arányban tűntek pesszimistának helyzetük értékelésében. Ennek ellenére az erősen romló állapotokról számot adók arányai a fővárosban is magasak. (Lásd a 15. számú táblát.)

Az országossal igazából a nyugdíjasok, illetve az időskorúak aránya azonos, sőt a budapesti idős emberek nagyobb arányban ítélik helyzetüket nagyon rossznak. Ebben nyilván közrejátszik, hogy nyugdíjuk reálértékeinek romlását kevésbé tudják kivédeni például kertészkedéssel, állattartással, mint vidéken.

Az anyagi helyzet erős romlását jelző családok aránya saját csoportjukon belül

Család létszám	Arány	1.kereső életkora	Arány	1.kereső besorolása	Arány	1.kereső szektora	Arány	1.kereső iskolai végz.	Arány
1 tagú	53,3	18-30	31,1	Segédm.**	59,3	Állami	35,5	8 ált. alatt	58,9
2 tagú	48,5	31-40	33,5	Betan.m.	43,9	Szövetkezeti	30,2	8 általános	53,0
3 tagú	-	41-50	33,4	Szadm.	41,4	Újtíp.gazd.társ.	31,9	Középfokú	40,8
4 tagú	29,7	51-60	36,9	Ügyintéző	38,5	Magánvállalk.	27,4	Felsőfokú	28,3
5 tagú	40,3	61-70	60,5	Szakalk.	26,7	Egyéb	25,0		
6 és több tagú	43,6	71-	64,7	Vezető	36,8				
				Önálló	21,5				
				Nyugdíjas	62,7				

* Az országos szintű adatokat — összehasonlításként — az 1. tábla tartalmazza. (10.old.)

** A mintába tartozó elemszám kicsi.

Másrészt része lehet ebben a magasabb, illetve szélesebb igényszintnek, valamint annak is, hogy ezen igények kielégítésére a fővárosban több a lehetőség, ami viszont a jövedelem reálértékének romlásával rohamosan távolodik. Tehát többféle szükséglet kielégítésnél érzik a lemondást, mint vidéki kortársaik, akik esetleg korábban sem jutottak hozzá azokhoz (vagy legalábbis nem olyan gyakran) (mozi, újságok, színház, uszoda stb.), miközben ezek kínálata és választéka egyre szélesebb és vonzóbb.

Továbbá a nyugdíjasok a munkavállalói körből a létszámcsökkentések miatt egyre inkább kiszorulnak. Ez a fővárosban feltehetően szélesebb rétegeket érintett, mint vidéken, hiszen ott a nyugdíj melletti munkavégzésnek inkább a háztáji gazdaságbeli munka a gyakori formája. Mivel pedig a nyugdíjas háztartások már erre a külön keresetre számítva tartották fenn magukat, ennek csökkenése vagy megszűnése – hihetően – a helyzet radikális romlását hozhatja az egyre növekvő infláció mellett.

Végül – a nyugdíjasoknál, időseknél általában, de az említett vonatkozások miatt Budapesten főként – a nagy arányú negatív helyzetmegítélésben egyfajta prognózis is van. Az idősek egyre inkább érzik anyagi függésüket a kormányzati (társadalombiztosítási) döntésektől, az inflációtól és ezzel együtt fokozódó kiszolgáltatottságukat. Az idős korban amúgy sem jó egészségi perspektívák mellé az anyagi helyzetbeli bizonytalanság társulása szükségyszerűen hozza a – sajnos nem megalapozatlan – negatív várakozások tömegessé válását.

Az egyéb népesség-csoportoknál viszonylag kisebb arányú a pesszimizmus. Ebben szerepet játszhat, hogy már 1989-ben Budapesten működött a legtöbb (300 fő alatti) vállalkozás (46802), és ezek több mint 200 ezer főt foglalkoztattak. Ez egyébként látszott is a mintán. A budapestiek közül 10,4 százalék új típusú gazdasági szervezetnél és 7,5 százalék magánvállalkozásban dolgozott. Ezek az arányok Borsod-Abaúj-Zemplénben 6,1 ill. 3,7 százalék, Komárom-Esztergom megyében 7,5 és 8,3 százalék, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2,8 illetve 6,8 százalék. Márpedig a vállalkozásokban a jövedelmek általában magasabbak, mint az egyéb szektorokban, és így az ott dolgozók jobb anyagi helyzetben vannak, mint a máshol foglalkoztattak. Emellett a vállalkozásból eredő magasabb jövedelem sokszor közvetve is megjelenik egyes családok helyzetében, például a szülőktől, nagyszülőktől kapott segítség formájában.

Az anyagi helyzet romlásának okaként a fővárosban is a legnagyobb arányban (97,4 százalék) a fogyasztói árak emelkedését jelölték meg. A válaszokban a további okok közül a főállású jövedelem csökkenése (9,3

százalék) és az egyéb ok (3,3 százalék) körülbelül az országosnak megfelelő arányban szerepelt. Az országos átlagnál többen említették a különjövedelem csökkenését (7,6 százalék), illetve annak megszűnését (6,8 százalék) és kevesebben a keresők számának csökkenését (7,9 százalék), illetve a több eltartottat (5,6 százalék).

Arra a kérdésre, hogy a helyzet romlása miben nyilvánul meg, színes válaszcsokor érkezett. Idéziünk belőlük: Az embereknek sokkal többet kell dolgozniuk kevesebb pénzért. Csökkent a lakossági fogyasztás. Művelődésre, szórakozásra szinte már nem is jut pénz. Felélik tartalékaikat, nem tudnak megtakarítani. A bevételek nem fedezik a kiadásokat. Nem lehet lépést tartani az árakkal. Ennek következtében csökken az életszínvonal, nő az infláció. Fizetéstől-fizetésig élnek. A nyugdíjasok helyzete elkeserítő. Az emberek ruhatárukat nem tudják felújítani, ma már szinte luxusnak számít, ha ruhát, cipőt, kabátot tudnak venni. Sok családnál szinte már az alapvető élelmiszerek megvásárlása is gondot okoz. Lassan már azt sem tudják, milyen a hús. Az autót csak hétfvégén használják. Az unokáknak nem tudnak vásárolni. Nyaralás szóba sem jöhet.

Ezzel szemben azok, akik a helyzetük változatlanágáról, illetve javulásáról szóltak, az átlagosnál lényegesen nagyobb arányban említették a *főállású jövedelem növekedését* (62,3 százalék), a különjövedelem emelkedését (22,3 százalék), illetve új különjövedelem keletkezését (16,3 százalék). Egyéb okokra kevesebben hivatkoztak. A keresők számának növekedése és az eltartottak számának csökkenése az országos átlaghoz közeli válaszarányt jelentett. A válaszok megtagadásának aránya erre a kérdésre magasabb volt, mint az országos szintre vetített átlag. Ez egyébként a statisztikai felmérések szokásos tapasztalatának felel meg. Nevezetesen annak, hogy a magasabb jövedelműek általában nehezebben nyilatkoznak. Ha mégis kötélnek állnak, a kényesnek érzett kérdésnél azonnal visszavonulnak.

A "miben nyilvánul meg a helyzet javulása" kérdésre ilyen válaszokat kaptunk: tud megtakarítani, a fizetésből értékesebb tárgyakat (bútor, tv, video) tud venni.

A fővárosban sem sikerült igazán egzakt képet nyerni arról, hogy a megkérdezettek jelen helyzetüket általában melyik korábbi periódushoz hasonlónak érzik. A válaszadók bizonytalanságát tükrözi az, hogy közel azonos arányban jelölték meg nagyon eltérő időszakokat. Így azonos arányban vélik úgy, hogy az 1990.év életszínvonala az 1980-as évek valamelyikének, illetve az 1970-es évek valamelyikének felel meg. Ettől kevesebben, de közel azonos arányban gondolták úgy, hogy soha ilyen alacsony nem volt az életszínvonal,

illetve az 1960-as évek második felét, valamint az 1950-es éveket és az 1946-os esztendőt jelölték meg a mostanihoz hasonlóként. Ha a nagyon távoli időszakra való utalást, illetve a "soha ilyen rossz" kategóriát összevonjuk, akkor egyértelműen ez a negatív ítélet szerepel a legnagyobb, 40-50 százalékos arányban. Tehát a válaszolók közel fele gondolja úgy, hogy soha ilyen rosszul nem élt, illetve nagyon régen élt úgy, ahogyan most. Mindez nem mond ellent annak, amiről az anyagi helyzet változására adott vélemény kapcsán szóltunk. Jelenlegi körülményeit olyan család is végzetesen rossznak ítéelheti, amelyik 1990-ben változatlan vagy kicsit romló helyzetet érzékelt, hiszen az adott szintre jutás egy hosszabb folyamat eredménye, amin esetleg 1990 már nem sokat rontott. Ugyanakkor olyanok is szólhatnak helyzetük erős romlásáról, akiknek az élet színvonaluk esetleg jóval az átlag fölött van, de az adott évben (például mert a főkereső nyugdíjba ment) a korábbihoz képest rosszabbodott a helyzetük.

Hasonlóképpen ellentmondásosak az ún. "aranykorra", vagyis a család (válaszadó) szerint legjobb éveknek tekintett periódus megjelölésére adott válaszok. A válaszadók közel fele az 1980-as évek elejét, közepét, kb. 1/4-e az 1970-es éveket jelölte meg. Az előző véleményeken túl előfordult még kb. azonos gyakorisággal az 1990-es esztendő, illetve 1960-65 közötti időszakban. Néhány válaszban szerepeltek az 1950-60-as évek is. Ugyan nem a kérdésre felel az a megkérdezett, aki úgy érzi "soha sem éltek megfelelő életszínvonalon", de érdekességként ez is megemlíthető.

Amint az előző fejezetben levő táblából látható, a megélhetési költségek növekedését átlagosan alacsonyabbra becsülték Budapesten, mint a megyékben. A 30-40 százalékos növekedést 43 százalék valószínűsítette, ebből a 40-et kevesebben, a köztes értékeket többen említették. Ugyanakkor a 0 növekedést és a 100 százalékos emelkedést is a legnagyobb arányban itt vélelmezték. Iskolai végzettség szerint nézve a válaszokat, a budapesti felsőfokú végzettségű lakosság szerint 40 százalék alatt, míg az alacsonyabb iskolai végzettségűek szerint 44-46 százalék körül volt a növekedési ütem.

2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások

A főváros lakosságának rétegjellemzőiből adódóan (magasabb iskolai végzettségűek nagyobb aránya, az országosnál magasabb jövedelmek), valamint a fogyasztás lehetőségeinek az országostól eltérő adottságai (több színház, mozi, jobban kiépített telefon és tömegközlekedési hálózat stb.) következ-

tében nyilvánvaló különbségek vannak a fogyasztási szerkezetben, illetve annak változásában a megyékhez képest.

Az eltérések a megyéktől, illetve az országos szintű adatoktól éppen ezért olyan módon jelennek meg, hogy többen jelzik a közétkeztetésre, közlekedésre, postára és telefonra, benzinre, újságra, folyóíratra kultúrára fordított kiadásaik növekedését, és kevesebben válaszolták azt, hogy nincsen ilyen kiadásuk. (Az adatokat a 14. sz. melléklet tartalmazza.) E kiadásokon belül a nagyvárosi adottságból származó fogyasztási szerkezet változáshoz lehet sorolni a közétkeztetési, közlekedési, posta és telefon kiadások növekedését. A magasabb jövedelem következményének tulajdonítható a benzinfogyasztás növekedésének nagyobb arányú említése. Viszont a magasabb iskolai végzettségű arány bújhat meg az újság, folyóírat vásárlási, illetve a kulturálódási kiadások növekedésének nagyobb arányú említése mögött. Amihez persze a magasabb jövedelemre is szükség van. Az említett tételeknél a "nincs ilyen kiadás" kisebb arányainak szintén a mondott tényezők lehetnek az okai. A "nincsen ilyen kiadása" válaszarányánál a legnagyobb eltérés a megyéktől a benzinnél (tehát a jobb infrastrukturális, tömegközlekedési lehetőségek ellenére itt is több az autótulajdonos), a posta és telefon kiadásánál, a kultúránál, a hálapénznél (a fővárosban általában elterjedtebb a borralválás) és az ún. egyéb kiadásoknál volt.

A kiadások változására adott válaszok arányai az *életkori bontás* szerint bizonyos pontokon elég lényegesen eltérnek az országos átlagtól, ami nem magyarázható a már említett sajátosságokkal. (Az adatokat a 15-17. sz. mellékletek tartalmazzák.)

Így: a 40-60 év közöttiek Budapesten legkisebb arányban említették gyógyszerkiadásuk növekedését, miközben a 70 év feletti fővárosiaknál e tétel növekedésének említési aránya magasabb volt, mint bárhol másutt. A 18-30 év közöttiek legnagyobb arányban Budapesten jelezték a hiteltörlesztésre fordított kiadásuk növekedését. Végül a 18-40 éveseknél, valamint a 60 év felettiéknél legtöbben Budapesten mondták a hálapénz-kiadásuk növekedését. A fiataloknál feltehetően a "házi gyermekorvos" intézményének fővárosban terjedő szokása lehet a számok mögött.

A kiadásukat csökkentők életkor szerinti arányaiban nem lehetett nagyon lényeges különbséget találni a budapesti és a megyei adatok között. 1-2 százalékpontos eltérések adódtak csupán. Az egyetlen viszonylag lényegesebb eltérés az 50-70 évesek kulturális kiadásainál mutatkozott, mégpedig úgy, hogy a fővárosban közel 5 százalékponttal többen jelezték e kiadásuk csök-

kentését, mint az országos átlag. Ebben annak is szerepe lehetett, hogy nekik még volt miből csökkenteni.

Azoknál, ahol a "nincs ilyen kiadása" válasz szerepelt, életkori bontásban meglepő volt, hogy a 70 év felettiek a megyékben kisebb arányban jelezték, hogy nem költenek közétkeztetésre és élvezeti cikkekre, mint a fővárosban élők. Az élvezeti cikkeknél ugyanis azt lehetne gondolni, hogy vidéken a saját bortermelés (esetleg pálinkafőzés) miatt, és mivel a kávézás, teázás kevésbé elterjedt, többeknek nincs erre kiadása, mint a fővárosban. A többi eltérés (ha néha jelentősebb is) a már említett helyi sajátosságokkal magyarázható.

A keresők besorolása szerint nézve a budapesti szakmunkás családok az újságokon jobban takarékoskodnak, mint a benzinen, legalábbis az előbbire fordított kiadásaik növekedését kisebb arányban jelezték, mint az utóbbinál. (Az adatokat a 18.-20. sz. mellékletek tartalmazzák.)

Nehéz lenne közgazdasági magyarázatot találni rá, de tény, hogy gyógyszerkiadásaik növekedését a legkisebb arányban a budapesti betanított munkások családjai említették. Abba pedig feltehetően sok tényező belejátszhat, hogy a budapesti vezetők családjainál volt a legkisebb arányú a közétkeztetési kiadások emelkedését érzékelők száma. Itt szó lehet arról, hogy olyan vállalatoknál dolgoznak, ahol az étkezési hozzájárulás kompenzálta az árnövekedést; eleve nem veszik igénybe a közétkeztetést (mert a feleség nem, vagy kötetlen munkaidőben dolgozik és főz otthon); a vezető sokat utazik a munkája miatt és ezért nem érdemes előfizetnie; kevesebb a gyerek, így nem annyira érzik a dráguló gyermekélelmezés költségeit stb. Az pedig szinte bizonyosan a vezetők nagy leterheltségére és emiatt a magánélet beszűkülésére utal, hogy a vezetők háztartásai – a másik értelmiségi csoportnak tekinthető szakalkalmazotti háztartásokhoz képest – lényegesen kisebb arányban említették kulturális kiadásaik növekedését.

Ugyanakkor ezek a háztartások jelezték a legnagyobb arányban az élvezeti cikkekre, ruházatra és kultúrára fordított kiadásaik csökkenését a megyékben élő hasonló családokhoz képest. Vagyis azt lehet mondani, hogy a fővárosban élő vezetők háztartásai követték a legnagyobb arányban az anyagi helyzet romlásakor "hagyományos"-nak feltüntetett fogyasztási szerkezetváltást. Ez azért furcsa, mert – amint szó volt róla – a vezető állásúak (szellemiek) az elmúlt években és 1990-ben is az átlagosnál jobban tudták jövedelmeiket növelni. Semmi okunk azt feltételezni, hogy a Budapesten élő vezetőknek erre kisebb lehetőségük lett volna, sőt.

Az első kereső iskolai végzettsége szerint vizsgálva a háztartásokat, a 8 általános iskolánál kevesebb végzettségű háztartásfővel rendelkező családoknál volt a legnagyobb arányú – a hozzájuk hasonló megyei háztartásokhoz képest – a benzin és az újságkiadás növekedésére vonatkozó közlés. (Az adatokat a 21-23 sz. mellékletek tartalmazzák) Ez nem mond ellent az előbbieken a besorolás alapján adott véleményeknek, hiszen például az önálló is stb. lehet alacsonyabb iskolai végzettségű, és ott magasabb volt az említett kiadásokat jelzők aránya.

A fővárosi lakosok közül a 8 általános iskolai végzettségű háztartásfővel rendelkező családok jelezték a legnagyobb arányban a ruházati, élvezeti cikkekre és újságra fordított kiadásaik csökkentését. E mellett a középfokú végzettségű háztartásfővel bíró családok hasonló arányban jelezték kulturális kiadásaik mérséklését.

Végül a fővárosi (értelmiségiek) felsőfokú végzettségűek mondták a legkisebb arányban, hogy nincsen élvezeti cikkekre kiadásuk. Ebben részben az önellátás kisebb lehetősége (bornál, tömény italoknál), részben a magasabb jövedelem által lehetővé tett és az életvitel által diktált magatartásminta követése is közrejátszik. Meglepő viszont, hogy a felsőfokú végzettségűek több mint 4 százalékának nincs újságra, folyóíratra kiadása, és kultúrára sem több mint 15 százaléknak.

Az élelmiszerfogyasztáson belül a kiadások csökkenését a jobb minőségű élelmiszereknél (hús, felvágott, sajt) kevesebben jelezték, mint a megyékben, annak ellenére, hogy itt kevesebb volt azoknak az aránya, akik már tavaly sem vették ezeket a cikkeket. (Az adatokat a 24. sz. melléklet tartalmazza). A hús esetében a megyeieknél arról is szó van persze, hogy azt maguk megtermelik, tehát a "tavaly sem vette" válasz sokaknál azt jelenti, hogy nem vette, hanem előállította.

Magas volt azoknak az aránya (bár a megyeieknél kisebb), akik azt mondták, hogy nem képesek már a kiadásaikat tovább csökkenteni a tej, vaj, tojás, zsír, liszt, kenyér, cukor, burgonya és zöldség esetében. Az olcsóbb minőségre áttérést viszonylag nagyobb százalékban a húsnál és a felvágottnál jelezték.

Az élvezeti cikkeknél a budapestiek a megyeieknél általában kisebb arányban említették a kiadáscsökkenést, bár ez az aránykülönbség nem volt igazán jelentős. Itt nyilván arról van szó, hogy a vidéken élőknek nagyobb lehetőségük van az önellátásra, illetve a fővárosiak magasabb jövedelme egy kicsivel több mozgásszabadságot enged. Az sem kizárt, hogy e kiadást más (pl. kultúra, újság) rovására is fenntartják.

A *szolgáltatások* (fodrász, kozmetika, mosoda, lakástakarítás, étterem) igénybevételéről szólók aránya magasabb volt, mint a megyékben. Ebben az életmódon, a magasabb jövedelmen túl minden bizonnyal az is közrejátszik, hogy ezekhez a szolgáltatásokhoz a fővárosban könnyebb hozzáférni. 1989-ről 1990-re (a takarítást leszámítva) általában némileg nőtt azoknak az aránya, akik nem veszik igénybe a szolgáltatást, az éttermi fogyasztásnál ez az arány 3 százalék volt. Eközben megmutatkozik az az országos adatoknál már említett tendencia is, hogy sokan ritkábban vették igénybe, de nem mondtak le róla.

A keresők szakmai besorolása szerint (ami a korábban említetteknek megfelelően jövedelmi szintet és igényszintet is jelöl) nézve a kérdést a szolgáltatásokat a szakalkalmazottak, vezetők és az önálló háztartásai nagyobb arányban vették és veszik igénybe, mint a többiek. Az igénybevétel gyakorisága mindenhol csökkent, és nőtt azok száma, akik nem fogyasztják a különféle szolgáltatásokat.

3. Kivédési stratégiák

Az áremelkedést *önellátással* kivédő fogyasztói magatartás vizsgálatánál Budapesten a várható tendenciákat tapasztaltuk. Minimális volt a válaszok szerint azoknak az aránya, (2 százalék alatt) akik *állatot tenyésztenek* és ezért nem vesznek húst. Magasabb, de a megyei adatokhoz képest szintén alacsony (14-15 százalék) volt azok aránya, akik a *zöldséget, gyümölcsöt maguknak termelik*. A *házilag szerelést, javítást* a Komárom megyeiekhez hasonlóan a többi vizsgálatba bevont megyénél nagyobb arányban említették. A *szabás-varrásnál* pedig kifejezetten magas volt az önellátási arány. Ebben minden bizonnyal a fővárosi életvitel támasztotta magasabb igényszint és a reálbércsökkenés közötti kompromisszum tükröződik. Vagyis a fővárosban élők jobban ismerik és akarják követni a divat változásait, és mivel erre az anyagi lehetőségek egyre kevésbé adnak módot, a háztartások fokozott mértékben rendezkednek be önellátásra. Az igények domináns szerepét mutatja e téren az, hogy a magasabb iskolai végzettségűek családjában az ilyen típusú tevékenység sokkal nagyobb arányú, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél. A 8 általános iskolai végzettségű családfővel rendelkező háztartások és a középfokú végzettségű háztartásfővel bíró családok között e tevékenység folytatása tekintetében csaknem 15 százalékos aránykülönbség van.

Budapesten 1990-ben már többen vásároltak az alkalmi piacokon ("KGST-piac" aluljáró stb.), mint a megyékben. Összességében az e piacon vásárlók tekintetében azonban nem nagyok a különbségek. Vagyis a megyékben élő családok már korábban is gyakrabban éltek ezzel a jövedelemkímélő megoldással. Az egy-egy családra jutó kiadások viszont átlagosan valamivel alacsonyabbak (614 Ft), mint a megyékben élőkénél.

Ami a szolgáltatók olcsóbb piacát, a fusizókat illeti, a fővárosiak bizonyos vonatkozásban kevésbé (pl. fodrász), más esetekben jobban (pl. háztartási gép javítás) veszik igénybe ezt a lehetőséget. Ám azok, akik élnek a lehetőséggel, többet is költenek erre (átlagosan havonta 200 Ft-al többet, mint az országos adatoknál említett összeg). Erre feltehetően leginkább a főváros magasabb szolgáltatói (illetve általános) árszínvonala a magyarázat.

A *hálapénzeknél* – úgy tűnik – a budapestiek kevésbé takarékosak. Ez látható volt a borraivaló, hálapénz adásával kapcsolatban a kiadások növekedéséről, csökkenéséről mondottaknál is. A budapesti háztartások (Komárom-Esztergomot leszámítva) a megyeiekénél nagyobb arányban nem járnak orvoshoz (18,4 százalék). A rendszeresen orvoshoz járó családtaggal rendelkező háztartások aránya is alacsonyabb, mint a megyékben, igaz, hogy az állandó kezelés alatt állók aránya viszont magasabb, mint a felmérés egyéb színhelyein (11 százalék). Ezzel együtt a fővárosban az átlagos hálapénz-kiadás több száz forinttal magasabb, mint a megyékben. Ebben az esetben részben arról van szó, hogy a magasabb jövedelem nagyobb aránya miatt több az olyan háztartás, amely képes még viszonylag jobban adakozni, esetleg az inflációval is lépést tartó mértékben.

4. Vagyoni helyzet, megtakarítások

A fővárosiak a megyeikhez képest általában nagyobb arányban jelezték, hogy különféle *tartós fogyasztási cikket kívánnak vásárolni*, illetve már meg is vették az év elején. Ez a háztartások jobb anyagi lehetőségeiből adódhat. Arra a kérdésre ugyanis, hogy ha nem kíván vásárolni, annak mi az oka, a "minden megvan jó minőségben" és a "minden megvan, ami kell" választ is nagyobb arányban adták, a "kellene, de nincs rá pénz" válasz pedig lényegesen kisebb arányban fordult elő, mint a megyékben. Ez utóbbi válaszarány is mutatja, hogy Budapesten azon családok, amelyeknek szükségük lenne tartós cikkekre, azt nagyobb arányban tudják megvenni, ebben a pénzhány kevésbé gátolja őket, mint a megyékben élőket.

**“Miért nem vásárol tartós fogyasztási cikket” kérdésre adott
válaszok megoszlása (%-ban)**

	Nem válaszolt minőségben	Minden van jó	Minden van, ami kell	Kellene, de nincs pénz	Egyéb ok
Budapest	14,8	6,6	35,0	41,1	2,6
Borsod- Abaúj-Zemplén	6,7	3,8	24,6	62,1	2,8
Komárom- Esztergom	4,4	5,2	33,6	52,9	3,8
Szabolcs- Szatmár-Bereg	2,7	3,2	23,6	64,5	6,1

A válaszmegtagadás erre a kérdésre a fővárosban meglehetősen magas volt. Összetételüket nézve a szakalkalmazott, vezető vagy önálló háztartásfőjű családoknál, illetve a középfokú, vagy annál magasabb iskolai végzettségű családoknál volt a legmagasabb a válaszok megtagadásának aránya.

A fővárosi mintában viszonylag magasabb (bár így is kicsi) volt azon nyugdíjas háztartások aránya, amelyek a lakás felszereltségével kifejezetten elégedettek voltak és ezért nem kívánnak tartós fogyasztási cikket vásárolni (5,7 százalék). A szakmunkások a legkisebb arányban mondták, hogy azért nem vásárolnak tartós cikket, mert nincs rá pénzük, ám ez az arány is magas (48,2 százalék). Iskolai végzettség szerint nézve a felsőfokú végzettségűek Budapesten panaszkodtak a legkevésbé pénzhiányra e vásárlásaik kapcsán és az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül többen érezték úgy, hogy a háztartásuk jól el van látva mindennel, mint a vizsgált megyékben.

A lakást építők aránya Budapesten egy év alatt 5 százalékponttal csökkent a megyeiekénél magasabbról, azoknál alacsonyabb arányra. Az egyéb építkezések aránya minimális és nincs jelentős különbség a megyei adatokhoz képest. A lakás-vásárlás, illetve csere szintén nagyon kevés családot érint a fővárosban (32,2 százalék, illetve 3 százalék).

Azoknak a családoknak az aránya, amelyek már tavaly sem tudtak megtakarítani, Budapesten volt a legalacsonyabb, viszont azoké, akik többet tudtak félretenni az 1989. évinél, itt volt a legmagasabb. Ez utóbbi egyértelműen a jobb jövedelemnövelési lehetőséggel rendelkező rétegek nagyobb arányú jelenlétét mutatja.

A megtakarítások alakulása a felmérés helyszínein (%-ban)

	Nem válaszolt	Idén nincs módja	Sem idén, sem tavaly nem tudott megtakarítani,	Többet	Ugyanannyit tud megtakarítani mint 1989-ben	Keve sebbet
Budapest	1,3	21,2	30,7	5,2	11,0	30,7
Borsod- Abaúj-Zemplén						
Komárom- Esztergom	0,8	16,0	39,9	2,3	11,3	32,6
Szabolcs- Szatmár-Bereg	0,4	20,6	50,9	2,3	6,0	19,8

A fővárosiak közül a 18-30 év közöttiek jelezték a legnagyobb arányban (9,3 százalék), hogy 1990-ben többet tudnak megtakarítani, mint az előző évben, és a 70 év feletti (53,5 százalék) azt, hogy sem 1990-ben sem egy évvel korábban nem tudtak félretenni. A megtakarításaik 1990-ben megszűnt lehetőségéről viszont szintén a 18-30 év közöttiek szóltak a legnagyobb arányban (26,8 százalék). A megtakarítások célja között a legmagasabb arányban (22,3 százalék) a fővárosiak említették az utazást, nyaralást, és a többi vizsgált helyszínnél némileg magasabb volt a beruházás mint cél említésének az aránya is. A budapestiek az országos szintű adatokkal egyező arányban jelezték, hogy hozzá kellett nyúlniuk a megtakarításaikhoz. Közülük a legnagyobb arányban az egy gyermekes háztartások (42,4 százalék) szóltak erről, de nem sokban különböztek az arányok a gyermekteleneknél, illetve a két és többgyermekeseknél.

1. Anyagi helyzet, megélhetési költség

Ebben a megyében az anyagi helyzet „erős” romlását a megyék közül a legkisebb arányban jelezték (azonban ez nem szignifikáns eltérés), azonban a „kicsit romlott” válaszokkal együtt *itt számoltak be a helyzetük romlásáról a legnagyobb arányban* (85,7 százalék). A változatlanságot 11,3 százalék érzékelte és javuló helyzetről összesen 2,5 százalék szólt.

Anyagi helyzetük erőteljes romlását ebben a megyében a legnagyobb arányban a nagycsaládosok, a 60-70 év közöttiek, a segédmunkások, az állami szektorban dolgozók, illetve a 8 általános iskolánál alacsonyabb végzettségűek jelezték. (Lásd a 18. sz. táblát.)

Azt, hogy az anyagi helyzet romlása *miben jut kifejezésre*, részben azzal világították meg a válaszadók, hogy mire jut, illetve nem jut pénz. Részben pedig arra hivatkoztak, hogy többet kell dolgozni, nyilvánvalóan a korábbi életszínvonal tartása érdekében.

Azok, akik a *helyzetük változatlanságáról* szóltak, inkább indokolták, semmint leírták volna annak megjelenési módját. Érdekes, hogy a helyzetüket változatlanak tekintők tulajdonképpen egyfajta romlást is a változatlanság jeleként könyveltek el. Nevezetesen, arra hivatkoztak, hogy olcsóbb cikkeket (gyengébb minőséget) vásárolnak és ezért változatlan a helyzetük (azaz nem kell teljesen lemondani valamiről, tehát változatlanul költhetnek rá, ha kevesebbet is).

A *helyzetük javulásáról* számot adók is inkább az okokat, mint ennek jeleit mondták el. Ismétlődő válasz volt, hogy a megnövekedett jövedelmet elkölthetik, mivel a háztartásuk jól felszerelt.

A helyzet romlásának *okai* között vezető szerepet töltött be itt is az áremelkedés, illetve az azzal lépést tartani nem tudó bér. Más okokat a következő arányban említettek: keresők száma csökkent: 8,1 százalék; főállású jövedelem csökkent: 8,7 százalék; különjövedelem csökkent: 4,4 százalék; különjövedelem megszűnt: 2,1 százalék; több az eltartott: 5,9 százalék; egyéb ok 3,1 százalék.

A *helyzet változatlanságának, illetve javulásának okaként*, a megyék közül itt jelezték a legnagyobb arányban, a különjövedelmek növekedését, illetve új különjövedelem keletkezését (12-12 %-os arányban).

Az anyagi helyzet erős romlását jelző családok aránya saját csoportjukon belül

Család létszáma	Arány	1. kereső életkora	Arány	1. kereső besorolása	Arány	1. kereső szektora	Arány	1. kereső iskolai végz.	Arány
1 tagú	58,8	18-30	49,2	Segédm.**	62,5	Állami	49,7	8 ált. alatt	51,8
2 tagú	53,2	31-40	44,3	Betan.m.	43,1	Szövetkezeti	44,9	8 általános	56,3
3 tagú	47,3	41-50	42,5	Szaktmunk.	50,5	Újtíp.gazd.társ.	43,3	Középfokú	49,5
4 tagú	41,2	51-60	56,0	Ügyintéző	54,1	Magánvállalk.	29,3	Felsőfokú	35,6
5 tagú	51,0	61-70	58,4	Szakalk.	33,5				
6 tagú és több	63,3	71-	54,1	Vezető	38,5				
				Önálló	34,5				
				Nyugdíjas	60,9				

* Az országos szintű adatokat — összehasonlításként — az 1. tábla tartalmazza. (10.old.)

**A mintába tartozó elemszám kicsi.

A többi okok a következő arányokban szerepeltek: a keresők száma több: 8,9 százalék; a főállású jövedelem nőtt: 44,5 százalék; az eltartottak száma nőtt: 6,3 százalék; egyéb ok 6,8 százalék.

A *jelenlegi helyzetet valamely korábbi időszakhoz hasonlítva*, illetve a család szempontjából legjobbnak ítélt idősakra vonatkozóan lényegében az országos szintű adatoknál már említett válaszok érkeztek. Egyetlen lényeges eltérés az volt, hogy az utóbbi három évet (1990-et is beleértve) többen életük legjobb anyagi helyzetű időszakának említették. Ezt a választ a helyzetük javulásáról beszámolóok adták, főként olyanok, akik már amúgy is jól megalapozott háttérrel rendelkeztek és az utóbbi években, illetve 1990-ben nagyobb jövedelemhez jutottak, részben vállalkozásokban való részvétellel.

A *megélhetési költségek* növekedésének megítélésében elég jelentős, 5 százalékpontnyi eltérés volt a városokban és községekben élők között: a községekben élők alacsonyabbnak ítélték a növekedés ütemét, mint a városiak. Ez minden más megyében is így volt, csak a különbség volt kisebb. Ebben a megyében azonban a községekben élők a budapestieknél is alacsonyabbra értékelték a változást, míg a többi megyékben a községekben élők is átlagosan a budapestieknél nagyobb, bár a megyei városokban élőknel kisebb értékeket valószínűsítettek.

2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások

A *fogyasztási szerkezet változtatásánál* figyelemre méltó, hogy e megyében mondták a legkisebb arányban élelmiszerkiadásuk növekedését, és a legnagyobb arányban, hogy az változatlan maradt, illetve csökkent. (Az adatokat a 25. sz. melléklet tartalmazza.) A különbségek ugyan nem nagyon jelentősek, de figyelemre méltóak. Főként azért, mert az itt élő családok nincsenek a többi megyeiekhez képest nagyobb arányban önellátásra berendezkedve. Ezzel szemben itt volt a legnagyobb azon családok aránya, akiknél a kulturális kiadás erősen csökkent, és azokkal együtt, akik (bár nem erőteljes, de) csökkentett kiadásról szóltak, a budapestiekhez hasonló arányt tettek ki.

Településtípusonként nézve, az élelmiszerkiadások növekedését a községekben élők sokkal kisebb arányban érzékelték, mint más megyékben, viszont az erre fordított kiadásaik csökkentését ők kisebb arányban jelezték, mint a megye városi háztartásai. (Az adatokat a 26. sz. melléklet tartalmazza.) A kulturális kiadásoknál növekedésről a községekben sokkal kisebb, míg csökkenésről nagyobb arányban szóltak, mint a városokban. Minden más

felmérési színhelyhez képest magas volt azoknak a községi családoknak az aránya, amelyek a tisztítószerekre fordított kiadásaik csökkentéséről adtak számot.

Életkor szerint vizsgálva a 40 és 60 év közöttiek, illetve a 70 év feletti családjainál említették a legkisebb arányban az élelmiszerekre fordított kiadások növekedését. (Az adatokat a 27-29. mellékletek tartalmazzák) A kulturális kiadásoknál növekedést a legnagyobb arányban a 30-50 év közöttiek háztartásai mondtak. Az újság és folyóirat kiadások növekedését jelzők arányaiban viszont – ellentétben a többi vizsgálati helyszínnel – szinte egyáltalán nem volt különbség életkori bontásban.

Az élelmiszerre fordított kiadásaik csökkentésében a 30-40 év közöttiek és a 70 év feletti háztartásai jártak elől. Kulturális kiadásait – az 50-60 éveseket leszámítva minden korosztály csökkentette. Ezek az arányok a felmérés többi színhelyeihez képest is magasak, viszont jelzik azt a tartalékot, hogy volt miből csökkenteni. Az újságra és folyóiraatra fordított kiadásaik csökkentéséről ugyancsak kiemelkedő arányban szóltak itt a 30-40 év közöttiek. Magasak voltak, csaknem minden korcsoportban a legmagasabbak a többi helyszínhez képest, a hálapénz és borra való kiadásait csökkentő családok arányai.

Az 50 és 70 év közöttieknél magas volt azoknak az aránya (minden felmérési színhelyhez képest), akik a közétkeztetést nem veszik igénybe, vagyis nincs ilyen kiadásuk. Ugyanakkor ebben a megyében volt az összes megyék közül a legalacsonyabb azoknak a családoknak az aránya (minden korcsoportban), akiknek nincsen közlekedési kiadásuk.

A fő kereső besorolása szerint az élelmiszer fogyasztásával a leginkább a betanított munkás, szakmunkás, ügyintéző, illetve önálló háztartásfővel rendelkező családok takarékoskodtak, amennyiben ők jelezték a legkisebb arányban azt, hogy ez a kiadásuk nőtt, illetve a legnagyobb arányban, hogy ez a kiadásuk csökkent. (Az adatokat a 30-32. sz. melléklet tartalmazza.) Ez nemcsak megyei szinten, hanem a felmérés valamennyi színhelyéhez képest is igaz. Ugyancsak ebben a megyében mondták a szakmunkások családjai a legkisebb arányban, hogy a közétkeztetési kiadásaik nőttek. Tekintve, hogy a megyében sok nagy iparvállalat működik és a szakmunkások zömét azok foglalkoztatják, itt két dologról lehet szó. Az egyik, hogy a nagyvállalatok átvállalják a közétkeztetés árainak növekedését, és fokozott támogatásuk miatt nem emelkednek az üzemi étkezdék árai. Másrészt – mivel az üzemi étkezdék főztjének a minősége nem megfelelő – többen nem fizetnek elő, hanem otthonról viszik az ételmezt.

Érdekes, hogy akárcsak Budapesten, kulturális kiadásaiuk növekedését a szakalkalmazotti családok nagyobb arányban jelezték, mint a vezetőké. Közel 10 százalékpontnyi a különbség. Újság és folyóirat-kiadásukat pedig minden más vizsgálati színhelyhez képest itt csökkentették a legnagyobb arányban a munkáscsaládok és az önállóak családjai.

A *családfő iskolai végzettsége* szerint nézve a 8 általános iskolát végzetek családjai szóltak a legkisebb arányban (a megyében is és az összesített adatokhoz mérve is) az élelmiszer kiadásaiuk növekedéséről. (Az adatokat a 33-35. sz. mellékletek tartalmazzák) Viszont ugyanők mondták a legnagyobb arányban, hogy ezt a kiadásukat csökkentették. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek családjai ebben a megyében számoltak be a legnagyobb arányban a közlekedési kiadásaiuk növekedéséről. Ez minden valószínűség szerint a megyében meglehetősen elterjedt ingázással függ össze.

Az újság és folyóirat-kiadásaiuk csökkenéséről itt számoltak be a legnagyobb arányban (minden más vizsgálati helyhez képest) a 8 általános iskolát végzetek, illetve a középfokú végzettségűek családjai. Kulturális kiadásaiuk csökkentését minden végzettségi kategóriában itt említették a legtöbben, de különösen magasak voltak az arányok a 8 általános iskolát végzetek és a felsőfokú végzettségűek családjainál.

Ebben a megyében volt a legkisebb arányú az alacsony iskolai végzettségűek családjainál az a közlés, hogy "nincsen közlekedésre kiadása". A felsőfokú végzettségűek családjában pedig itt említették a legtöbben, hogy nincsen benzinre kiadásuk.

Az *élelmiszerfogyasztást* illetően egy-két dolog érdemel figyelmet. (Az adatokat a 36. sz. melléklet tartalmazza) Az egyik, hogy a megyék közül itt volt azoknak az aránya a legkisebb, akik azt mondták, hogy a húst, burgonyát, zöldséget, gyümölcsöt tavaly sem vették. Mivel a családok 55 százaléka mondta, hogy zöldséget, gyümölcsöt természetesen magának, illetve 33 százalék, hogy állatot tart, a válaszarányból csak arra lehet következtetni, hogy a házilag megtermelt nem elég, venni kell még hozzá. A másik, hogy a többi megyékhez képest itt mondták a legkisebb arányban, hogy nem vesznek déligyümölcsöt, kávé, teát, édességet. A harmadik, hogy itt csökkentették a legnagyobb arányban a hús és felvágott vásárlását, de a legkisebb arányban a sajt vásárlását. (Igaz, hogy itt voltak a legnagyobb arányban, akik már tavaly sem vásároltak sajtot). Végül, itt említették a legnagyobb arányban, hogy nőtt a kiadás a tejtermékekre (tej, sajt, vaj, margarin) azért, mert többre van igény. Ezt nem a nagyobb gyermekszám okozta, hiszen a növekvő számú eltartottra lényegében azonos arányban hivatkoztak a megélhetési

terhek növekedésénél, mint a többi vizsgálati helyen. Bizonyos mértékig a hús kiváltásáról lehet inkább szó.

A *fogyasztási szolgáltatásokat* igénybevevők aránya, amint a 13. sz. mellékletből látható, itt sem jelentős és az igénybevétel gyakorisága csökken. A családfő besorolása (jövedelme) szerint nézve a leginkább a szakalkalmazottak, a vezetők és az önállóak családjai veszik igénybe a szolgáltatásokat (bár ott sem túl nagy arányban). Ezalól egy kivétel van, a lakástakarítás, amit a nyugdíjas és az ügyintézői besorolású családfővel bíró háztartások nagyobb arányban igényelnek, mint a vezetőké.

3. Kivédési stratégiák

Az *önellátás révén jövedelmet* megtakarító lehetőségek közül ebben a megyében egyetlen módszerrel, a házilagos szabás-varrással a többi megyében élő családoknál nagyobb arányban próbálkoznak a háztartások (27,4 százalék), a többi megoldás közül állattartással foglalkozik a családok 33,6 százaléka, növénytermesztéssel 55 százalék, házilagos javítás-szereléssel 19,9 százalék, egyéb munkákkal 1,4 százalék. 1989-ről 1990-re egyiknél sem történt lényeges arányeltolódás.

Az állattartás vonatkozásában ebben a megyében volt a legnagyobb a különbség a városok és a községekben élők között. A városi családoknál mindössze 8,7 százalék, a községiéknél viszont 67,2 százalék tart állatot. Ebben a megyében lévő városok iparosodottabb, nagyvárosiasabb jellegének lehet szerepe.

Legalább ilyen jelentősek a különbségek a zöldség, gyümölcs termelés vonatkozásában. A városokban alig több mint a családok egyharmada foglalkozik ezzel, míg a falvakban több mint 80 százalék.

Nincsen viszont lényeges különbség a házilagosan végzett javítások-szerelések családokra jutó arányaiban a városok és falvak lakói között. Míg a családokban végzett szabás-varrás magas aránya területi bontásban úgy néz ki, hogy miközben a városokban élő háztartásoknál a budapestihez hasonló arányban végzik el ezt a munkát az asszonyok, addig a falvakban már lényegesen kevesebben.

Állattartással legnagyobb arányban a *munkás családok* foglalkoznak (kivétel a segédmunkások családjai), és ezekben a családokban 1989-ről 1990-re nőtt is a tevékenységet folytatók aránya. Igazán jelentős növekedés a húst maguknak termelők arányában azonban az önállóak családjában következett be. 1989-ben e családoknak csak egynegyede, 1990-ben már több mint egyharmada tartott állatot.

Zöldség-gyümölcs termeléssel általában 50-60 százalék közötti arányban foglalkoznak, kivételt a segéd munkások és a szakalkalmazottak családjai jelentenek. Náluk 40 százalék alatti az ezzel foglalkozó háztartások aránya.

A javítások-szerelések do it yourself alapon történő végzésében Borsod megyében a vezetők háztartásai járnak az élen. A családok 37,5 százaléka maga végzi ezeket a munkákat. Legkevésbé a segéd munkások és a nyugdíjasok családjai foglalkoznak ezzel, alig több mint 10-10 százalékban.

Az otthoni szabás-varrást leginkább a szakalkalmazotti családok preferálják, 38,6 százaléka e családoknak önellátó ezen a vonalon. Ezzel is a legkevésbé a segéd munkások és a nyugdíjasok háztartásai foglalkoznak. A segéd munkások családjainál a csekély aktivitás minden bizonnyal nemcsak az igényszintre és biztosan nem a magas jövedelemre, hanem az ingázás miatt kevés szabadidőre vezethető vissza.

A *családfő iskolai végzettsége* szerint nézve – amint az a besorolás szerinti bontásnál elmondottakból várható volt – az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél volt magas az állattartással és növénytermesztéssel foglalkozó családok aránya, míg a magasabb iskolai végzettségű családfővel rendelkező háztartásoknál a házilag szerelés, javítás, illetve a szabás-varrás aránya volt a magasabb.

Az olcsóbb piacok keresésében Borsod az élen áll. Itt említették a legnagyobb arányban a családok, hogy évek óta vásárolnak *kéz alatti, szürke piacokon*, ruházati cikket 27,8 százalék, zöldségfélét 17,8 százalék, műszaki cikket 7,3 százalék. Ez utóbbit leszámítva itt volt a legkisebb a nemleges válaszok aránya. A lakosok csaknem 60 százaléka ilyen forrásból szerzi be a ruházati cikkeket, több mint egynegyede a zöldség, gyümölcsfélét, mintegy 15 százalék a műszaki cikket és egyéb dolgokat (dohányáru, ital, dísztárgy stb.) is közel 10 százalék itt vásárol. Ennek megfelelően az egy család által ezen piacokon elköltött átlagos összeg is viszonylag jelentős, havi 700 Ft. Ennél többet csak a Szabolcs megyeiek költenek el.

Ezzel szemben a *fusizókat* nem különösebben gyakran veszik igénybe és a nekik kifizetett összeg is meglehetősen alacsony, átlagban havi 163 Ft.

Végül a *hálapénzeknél* ebben a megyében mondták a legkisebb összegeket. Átlagosan évi 750 Ft-ot fordítanak a családok erre a célra, ahol egyáltalán adnak. Ez egy csökkentett kiadás eredménye, hiszen a fogyasztási szerkezetnél láttuk, hogy a családok a legnagyobb arányban ebben a megyében szoltak a hálapénz, borralaló kiadásai csökkentéséről.

4. Vagyoni helyzet, megtakarítások

A tartós fogyasztási cikkekbe való beruházás szándékát, illetve a már megtörtént vásárlásokat tekintve átlagosak a mértékek, az autóvásárlás a megyék közül a legmagasabb arányú. Ezek szerint a családok 13,3 százaléka autót; 2,3 százaléka motort; 10,5 százaléka hűtőszekrényt; 14,8 százaléka fagyasztóládát; 7,0 százaléka videokészüléket; 5,6 százaléka egyéb tartós cikket kívánt vásárolni, illetve vásárolt 1990-ben.

Azok, akiknek *nem áll szándékukban tartós cikket vásárolni*, többnyire a pénzhiányra panaszkodtak. Ezek aránya több mint 60 százalék. A lakás felszereltségével az itt élőknel nagyobb arányban csak Szabolcs megyében elégedetlenek a háztartások. A háztartásfő besorolása szerint nézve a segéd munkások és a vezetők háztartásai csaknem azonos arányban (5 százalék, illetve 5,3 százalék) mondták, hogy a háztartás mindennel jól van felszerelve. Itt nyilván a "jól felszereltség" szintjének eltérő értelmezéséről van szó. Összességében a szakalkalmazottak háztartásai a leginkább elégedettek a lakásuk felszereltségével, ők mintegy 40 százalékban mondták, hogy a háztartás jól felszerelt, illetve minden megvan, ami kell. Ennek megfelelően ők panaszkodtak a legkisebb arányban pénzhiányra. Erről leginkább a munkás háztartások szóltak. *Iskolai végzettség szerint* nézve a 8 általános iskolát végzett családfők háztartásai a legkevésbé elégedettek felszereltségükkel.

A vizsgálati helyszínek közül ebben a megyében épített a legtöbb család lakást 1989-ben és 1990-ben is, bár az arányok csökkenőek. 1989-ben 17,4 százalék, 1990-ben 15 százalék. Az egyéb építkezéseket folytató családok aránya nem magas és lényegében változatlan arányú.

A családok megtakarítási képessége lényegében az országos szintű arányokat tükrözi. (Lásd a 17. sz. táblázatot.) 1990-ben a megtakarítási képesség leginkább a 40-60 év közöttiek családjában nőtt.

Azok aránya, akik már korábban sem tudtak félretenni, a legidősebbeknél, viszont a korábbinál többet megtakarítani tudók aránya a legfiatalabbak családjában volt a legmagasabb. Ez természetes következménye az adott korcsoportok jövedelemnövelési lehetőségeinek, ami az inflációs időszakban sokkal meghatározóbb ebből a szempontból, mint a takarékoskodás képessége. Ez utóbbi rendszerint az idősek erénye.

A megtakarítások céljaul itt is, mint a legtöbb helyen a tartalékképzést jelölték meg a legnagyobb arányban (29,5 százalék). Ezen túl 6,1 százaléknál az építkezés; 7,7 százaléknál a beruházás (befektetés); 7,4 százaléknál az

utazás, nyaralás a cél, 8,1 százaléknál pedig egyéb célja van a megtakarításnak.

Azt, hogy a korábbi megtakarításaikhoz hozzá kellett nyúlni, Borsod megyében mondták a legnagyobb arányban, 46,4 százalékban. Tekintve, hogy a családok csaknem egyharmadának nem is volt megtakarítása, ez azt jelenti, hogy a megtakarításokkal rendelkező családok kétharmadának kellett megcsapolnia a tartalékait.

A megtakarításaikat csökkentők között csak azért volt az egy és kétgyermekesek aránya a legmagasabb, mert a többgyermekesek nagyrészt egyáltalán nem rendelkeztek megtakarítással. A tartalékok csökkentése ebben a megyében leginkább azt jelentette, hogy felélték a tartalékaikat. Többnyire a napi szükségletek zökkenőmentes kielégítése miatt nyúltak a félretett pénzhez. Kevés volt azoknak az aránya, akik valamilyen nagyobb értékű vásárlás miatt folyamodtak a tartalékaikhoz.

1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek

Ebben a megyében a megkérdezettek az *anyagi helyzet alakulását lényegében az országos szintre vetített mértékekkel azonos módon* (már ami az arányokat illeti) *éreztek*. A háztartások 49,3 százaléka szerint anyagi helyzetük erősen romlott, 31,9 százalék szerint kicsit romlott, 13,9 százalék szerint nem változott, 2,3 százalék szerint némileg javult és 0,2 százalék szerint javult.

Anyagi helyzetük erőteljes romlását a leginkább a többgyermekesek, a 60-70 év közötti háztartásfőjű családok, a 8 általános iskolai osztályt végzettek, a segédmunkások és az állami szektorban dolgozók családjai érezték. (Lásd 19. sz. táblát.)

A *helyzet romlásának okaként* csaknem 100 százalékban az árak emelkedését jelölték meg. Az egyéb felsorolt okok említési arányai a következők: keresők száma csökkent: 8,5 százalék; főállású jövedelem csökkent 8,2 százalék; különjövedelem csökkent: 4,1 százalék; különjövedelem megszűnt: 1,9 százalék; több az eltartott 6,5 százalék; egyéb ok 8,2 százalék.

Azok között, akik a *helyzetüket változatlanoknak vagy javulónak* ítélték, itt is a főállású jövedelem növekedését jelölték meg a legnagyobb arányban (69,9 százalék). Más okokat a következő arányban említettek: a keresők száma nőtt: 3,6 százalék; különjövedelem nőtt: 8,4 százalék; új különjövedelem keletkezett a családnál: 9,6 százalék; az eltartottak száma csökkent: 3,6 százalék; végül pedig egyéb ok 10,8 százalék.

A válaszok arányai tehát nem mutattak nagyobb eltérést a vizsgálat többi színhelyeihez képest.

Az anyagi helyzet romlásának, változatlanságának, illetve javulásának jeleként ugyancsak az országos szintű adatokhoz és a budapesti eredményekhez hasonló válaszokat adtak a megkérdezett családok. A helyzet változatlanságát minősítő válaszokból azonban inkább *“a változatlanul rossz a helyzet” hangulata érzett ki*, semmint az elfogadhatónak ítélt színvonal tartásával való elégedettség. Tipikus válaszok voltak: *“eddig is elment minden pénz a háztartásra”*, vagy *“most sem tud megtakarítani”*.

Az anyagi helyzet erős romlását jelző családok aránya saját csoportjukon belül

Család létszáma	Arány	1. kereső életkora	Arány	1. kereső besorolása	Arány	1. kereső szektora	Arány	1. kereső iskolai végzettsége	Arány
1 tagú	57,6	18-30	46,5	Segédm. **	74,1	Állami	47,3	8 ált. alatt	49,1
2 tagú	58,4	31-40	50,0	Betan.m.	55,6	Szövetkezeti	41,8	8 általános	61,3
3 tagú	44,6	41-50	40,0	Szakm.	51,5	Újtíp.gazd.társ.	56,7	Középfokú	51,2
4 tagú	36,6	51-60	39,1	Ügyintéző**	66,7	Magánvállalk.	24,2	Felsőfokú	22,2
5 tagú	58,9	61-70	69,6	Szakalk.	17,5				
6 tagú és több	61,0	71-	59,3	Vezető	31,0				
				Önálló	16,7				
				Nyugdíjas	63,1				

* Az országos szintű adatokat — összehasonlításként — az 1. tábla tartalmazza. (10. old.)

** A mintába tartozó elemszám kicsi

Az anyagi helyzetnek valamely korábbi időszakhoz való viszonyítását többségükben nem tették meg a családok. Gyakori volt az "ilyen rossz még soha nem volt" típusú válasz. Akik mégis adtak valamilyen értékelhető feleletet, leginkább a 45-50-es éveket, vagy a háború előtti említették.

Sokan nem tudták megválaszolni azt a kérdést sem, hogy mikor volt az életszínvonaluk a legmagasabb. Akik egyáltalán megpróbálták egy-egy időszakot megjelölni, lényegében azonos arányban említették az 1975-80 közötti éveket, illetve a 80-as évek elejét.

A *megélhetési költségek* növekedésének megítélésében Komárom-Esztergom megye lakosai az átlagot reprezentálták, olyannyira, hogy a falvak és a városok lakóinak véleménye között sem volt meg az országos szintű adatoknál tapasztalható néhány százalékpontos eltérés. A válaszok realitásérzékét jelzi, hogy a két szélsőséges érték, a 0 és a 100 százalékos növekedés (amint az a 2. sz. táblázatból látható) említési aránya ebben a megyében volt a legalacsonyabb.

2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások

A Komárom-Esztergom megyében élők *nagyon takarékos, beosztó életet tükröző válaszokat adtak* a fogyasztási strukturájuk átrendezésére vonatkozó kérdésekre. Bizonyos vonatkozásokban (pl. kultúra) azonban aggasztó tendenciákat mutat a családok fogyasztási szerkezete. (Az adatokat a 37. sz. melléklet tartalmazza).

Ebben a megyében *több vonatkozásban is a legalacsonyabb volt a felmérés összes színhelyéhez képest azon családok aránya, amelyek növelték (növelni tudták?!) a kiadásaikat.* Így a legkevesebben szóltak kiadásaik növekedéséről az élvezeti cikkeknél, ruházatnál, közlekedésnél, újság, folyóirat-vásárlásnál és a kulturális kiadásoknál. Ez a helyzetkép akkor sem változik, ha hozzájuk vesszük azokat a családokat, amelyek e tételeknél kismértékű növekedésről szóltak. A közlekedési kiadások esetében speciális helyzetek összeadódásáról is szó lehet, vagyis a mintába bekerülők jelentős hányada munkahelyéhez közel lakó család lehetett, akik ezért nem sokat költenek a közlekedésre. Ezt látszik erősíteni az is, hogy itt volt a családok közül a legmagasabb azoknak az aránya, akiknek egyáltalán nincs közlekedésre kiadásuk. A többi kiadásnemnél azonban csak az lehet, hogy a családok nagyon erősen kontrollálják a kiadásaikat, illetve az, hogy egyszerűen nincs miből költeniük. Hiszen éppen *a felsorolt kiadási tételek esetében, minden*

további felmérési helyszínnél magasabb azoknak az aránya, akiknek egyáltalán nincs kiadásuk. 63 százalékuknak nincs kulturális kiadása, ez az arány jóval meghaladja az országos szintű adatot.

A megyei átlagok mögött főként a *községekben élők* nagyon lemondó életmódja rejlik, bár a városokban élők is önmegtartóztató módon élnek. (Az adatokat a 34. sz. melléklet tartalmazza.) A községekben élők széles körében radikálisan a minimálisra szorított kiadási szerkezetet mutat az, hogy több mint 70 százalékuknak nincs kulturális kiadása, 30 százalék felett vannak, akiknek nincsen kiadásuk újságra és élvezeti cikkekre, 35 százalék felett postára, telefonra; 20 százalékot meghaladó arányban nem költenek ruházkodásra, miközben gyógyszerre csak a családok 3,3 százaléka nem költ.

Életkor szerint nézve, az élvezeti cikkekre fordított kiadásaik emelkedését – a többi vizsgálati helyszínhez képest – a legkevesebben a fiatal háztartások (18-30 év között van a háztartásfő) és a 60-70 év közöttiek jelezték. (Az adatokat a 39. sz. melléklet tartalmazza.) A ruházati kiadások növekedését jelző válaszaik arányával az itteni fiatalok nem nagyon "lőgnak ki a sorból", viszont az összes többi korosztály esetében e megyében sokkal kisebbek az arányok. A kulturális és közlekedési kiadásaik növekedését a legkevésbé a fiatalabbak említették.

Az élelmiszerekre fordított kiadások csökkentését ebben a megyében jelezték a legnagyobb arányban a 60-70 év közötti háztartásfővel rendelkező családok. (Az adatokat a 40. sz. melléklet tartalmazza.) Ugyancsak ezek a háztartások szoltak a ruházati kiadásaik csökkentéséről a legnagyobb arányban. Jelentős mértékben csökkentették ruházati kiadásaikat a 40-50 év közöttiek is, az arányuk megegyezett a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hasonló típusú háztartásokéval.

Az, hogy megyében magas azoknak az aránya, akiknek nincs ruházatra kiadásuk, életkori bontásban nézve abból adódik, hogy minden más vizsgálati helyszínhez képest a 60 év felettiéknél rendkívül magas a ruházkodásra nem költő családok aránya. (Az adatokat a 41. sz. melléklet tartalmazza.) Az élvezeti cikkekre nem költő családok közül az adatfelvétel többi helyszínéhez képest a fiatalok és a 60-70 közöttiek aránya magas. Az újságra és folyóírra, illetve a közlekedésre nem költők aránya szintén a fiataloknál és az idősebeknél magas. Míg a kulturális kiadásokkal való takarékoság minden korosztálynál nagyfokú.

Az első kereső besorolása szerint nézve (az adatokat a 42-44. sz. mellékletek tartalmazzák) a kiadásaik növekedéséről szóló családok közül a szakmunkásoké az újság és folyóirat kiadásoknál, a vezetőké az élvezeti

cikkeknél, az önállóaké a gyógyszereknél jelezte a legkisebb arányban a kiadás növekedését a felmérés többi színhelyén élő hasonló családokhoz képest.

A csökkenő kiadásokat mondó családok közül a legnagyobb arányban Komárom-Esztergom megyében említették a szakalkalmazotti családok az ételkészítés és a kulturális kiadásaik mérséklését.

Végül ebben a megyében jelezték az önállóak családjai az élvezeti cikkekénél, a vezetők családjai pedig a kultúránál a legnagyobb arányban, hogy nincs kiadásuk. Ezzel szemben a vezetők családjai itt a legkisebb arányban szóltak arról, hogy nincs benzínre kiadásuk, tehát a vizsgálat színhelyei közül ebben a megyében van a legkevesebb olyan vezető, akinek a családjában nincsen autó.

A főkereső végzettsége szerint nézve az említetteken túl a következők érdemelnek figyelmet. (Az adatokat a 45-47 sz. melléletek tartalmazzák.) Az egyik, hogy a 8 általános iskolánál alacsonyabb végzettségű családfővel bíró háztartások a többi vizsgálati helyszínen hasonló típusú családjainál lényegesen nagyobb arányban jelezték gyógyszerkiadásaik növekedését. A másik, hogy közöttük egy sem akadt, aki azt mondta volna, hogy kulturális, illetve borralaló, hálapénz kiadását növelte volna. A harmadik, hogy a felsőfokú végzettségű családok nagyon magas arányban említették az ételkészítés és újság, folyóirat kiadásaik csökkenését. Végül a 8 általánosnál kevesebb iskolát végzettek családjai csaknem minden kiadásnemenél nagyobb arányban mondták a többi hozzájuk hasonló, más megyékben élő családokhoz képest, hogy nincs ilyen kiadásuk. Ez alól csak az ételkészítés, közétkeztetés, élvezeti cikk, gyógyszer és a tisztítószer a kivétel. Úgy tűnik, ezek a családok valóban a létminimum körül mozognak.

A Komárom-Esztergom megyében élő családoknak az *élelmiszerfogyasztás* változtatására már nincs sok lehetőségük. (Az adatokat a 48. sz. melléklet tartalmazza.) Meglehetősen magas volt ugyanis azoknak az aránya – főként a nagyon alapvető cikkekénél (tej, cukor, liszt, zsír) – akik már nem tudják tovább csökkenteni e kiadásaikat. A jobb minőségű élelmiszereknél (hús, felvágott, sajt) viszonylag kevesebb volt azok aránya, akik e kiadás csökkenéséről vagy erős csökkenésről szóltak.

Eközben nem volt kiugróan magas azon családok aránya, amelyek arról tettek említést, hogy már tavaly sem vették az adott cikket.

A fogyasztási szolgáltatásokat Komárom-Esztergom megyében is meglehetősen ritkán veszik igénybe. Az 1990. áremelések hatására itt is tovább ritkult az igénybevétel.

3. Kivédési stratégiák

Ebben a megyében élnek a legtöbben az állattartás lehetőségével (46,2 százalék). Vagyis ebben a megyében a családok csaknem fele lényegében húsból önellátó. Itt 1989-ről 1990-re a többi megyékben tapasztaltnál kicsit nagyobb volt a tevékenységet folytatók számának növekedése, bár ezek a változások általában a statisztikai hibahatár körül mozognak.

A növénytermesztő háztartások aránya ugyancsak magas, 57 százalék körüli volt. Ez lényegében azonos a többi megyéével. Egy év alatt itt 2 százalékpontnyi növekedés következett be. A házilag javítások-szerelések családokon belüli aránya a budapestihez hasonló, a többi megyék arányaihoz képest némileg magasabb (22,0 százalék).

A házilagos szabás-varráásra viszont meglehetősen kevés család (19,7 százalék) vállalkozik, és ezen a téren említésre méltó növekedés sem következett be 1990-re. Ez, összevetve a fogyasztási szerkezetnél elmondottakkal – nevezetesen azzal, hogy a ruházatra milyen kiemelkedően sok családnak nincs kiadása, illetve mennyire kevesen növelték az emelkedő árak ellenére a kiadásaikat e téren – az igénytelenségen kívül mással nehezen magyarázható.

Az állattenyésztést folytató családok aránya a *községekben* csaknem 67 százalékot ért el, a *városokban* élő családoknál pedig ez az arány a legmagasabb (31,4 százalék). Ez utóbbiak fokozták is az előző évhez képest a húsból való önellátásukat. Zöldség, gyümölcsstermesztést saját célra a Komárom-Esztergom megyében élő családokból a városiak csaknem 45 százalékban, a községek csaknem 75 százalékban folytatnak. A javító-szerelő munkavégzés arányaiban nincs különbség a település típusát illetően. Szabás-varrással pedig a városi családokban kétszer annyian foglalkoznak, mint a községekben élők.

A *háztartásfő munkaköre* szerint nézve a szakmunkás és nyugdíjas családok között a legmagasabb az állattenyésztők aránya, mindkét esetben magasabb, mint a többi megyékben, de sokkal magasabb a vezetői háztartásokban is az ilyen tevékenység aránya. Növénytermesztéssel a megyében élő családok közül (a segédmunkás és a szakalkalmazotti besorolású családokat leszámítva) több mint ötven százalékban foglalkoznak. Javító-szerelő munkát a legnagyobb arányban a vezetők családjában végzik házilagosan (37,5 százalék). Ezen a vonalon az élen vannak a megyében élő vezetői háztartások. Az itt élő szakalkalmazotti háztartások pedig a házilag végzett szabás-varrás arányaiban vezetnek (38,6 százalék).

Nem különösebben jellemző a megyére, hogy az *alkalmi árusoktól*, szürke piacokon, kéz alól vásárolnának, illetve ilyen módon takarékoskodnának. A kérdésben felsorolt cikkeknel (ruházati cikkek, zöldség, gyümölcsfélék, műszaki cikkek) általában magas volt a tagadó válasz aránya, tehát annak jelzése, hogy nem szoktak ott vásárolni. A zöldség és gyümölcs esetében a nagyarányú önellátás mellett érthető, hogy itt volt a legmagasabb a tagadó válaszok aránya (88,7 százalék). A ruházati cikkeknel a nemleges válasz magas (a többi helyszínhez képest legmagasabb) aránya – a kismértékű önellátás és a ruházatkodásra fordított költség alacsony mértékei mellett – azt sejteti, hogy az itt élő családok ezt a szükségletet a preferencia-rendszerben hátrább sorolták, vagyis nem nagyon van igény a divatos öltözködésre. Így azután az is érthető, hogy az egy háztartás által ilyen célokra fordított összeg a legalacsonyabb (446 Ft).

Ezzel szemben a másik "olcsó piacon", a *fuszizóknál* átlagosan több pénzt költenek a Komárom megyeiek, mint a többi megyében élő családok, akik ilyen szolgáltatót igénybe vesznek. Azonban ez az összeg is alatta marad a budapestiek által erre fordított átlagos összegeknek és a különbség nem lényeges a többi megyékéhez képest (182 Ft).

Végül, ami a *hálapénzeket* illeti – úgy tűnik – a vizsgálat színhelyein Budapest után itt a leginkább adakozóak a családok. Ezen a vonalon kevésbé takarékosak, mint a többi megyékben. Annak ellenére, hogy az állandóan orvosi kezelés alatt állók aránya csaknem a fele annak, mint a többi megyékben, az orvoshoz nem járók aránya pedig magasabb, mint azokban, mégis az átlagos összeg az országosra vetítetténél magasabb, 1016 Ft.

4. Vagyoni helyzet, megtakarítások

A tartós fogyasztási cikkek vásárlásánál, illetve erre való szándéknál a Komárom-Esztergom megyeiek többnyire kisebb arányban adtak igenlő választ, mint más felmérési helyszíneken. Így azt lehet mondani, hogy a fogyasztási szerkezetüknél tapasztalt *takarékos életvitel mögött többnyire nem a tartós cikkek vásárlására való gyűjtés motívuma húzódik meg. Sokaknál most inkább a szűkös körülmények adta kényszer.*

Ugyanakkor a budapestieknél ugyan nagyobb, de a többi megyében élő családoknál kisebb arányban mondták, hogy azért nem vásárolnak tartós javakat, mert nincsen rá pénzük. (Lásd 16. sz. tábla) Az pedig a folyamatos takarékos életvitel eredményének tudható be, hogy a megyék közül itt mondták a legtöbben, hogy "minden megvan, jó minőségben", illetve "minden megvan, amire szükség van". Nem vitatható, hogy ezekben a válaszokban

szubjektív elemként benne foglaltatik a megkérdezettek igény szintje is. Ami az egyik család szemében jó felszereltséget jelent, az a másikéban igencsak hiányosnak tűnhet. Nincsen azonban semmi ok azt feltételezni, hogy az itt élő családok igény szintje általában alacsonyabb, mint a más megyékben élőké.

A keresők szakmai besorolása szerint a segéd munkások családjai panaszkodtak legnagyobb arányban (74,1 százalék) pénzhiányra a tartós cikkek vásárlásának elmaradása kapcsán, és az önállóak családjai tartották a háztartásukat a legnagyobb arányban jól felszereltnek (19,0 százalék). A család fő iskolai végzettsége szerint pedig a középfokú iskolai végzettségű háztartásfővel bíró családok szóltak a legnagyobb arányban a pénzhiányról (59,2 százalék), és a felsőfokú végzettségűek voltak a legtöbben elégedettek a háztartásuk felszereltségével.

A lakást építők aránya – az országos tendenciával ellentétben – ebben a megyében nőtt (csaknem 1 százalékponttal) 1989-ről 1990-re. Így 1990-ben csaknem minden 6.-7. család lakást épít. Ebben a megyében volt a legmagasabb a lakásvétellel, illetve lakáscserével éppen foglalkozó családok aránya (6,7 százalék). Velük együtt már minden 5. család dolgozik lakásproblémájának megoldásán. Ez megint magyarázatot ad a megyében tapasztalt nagyon takarékos, akár lemondónak is nevezhető életmódra.

A megtakarításokat tekintve Komárom-Esztergom megye bizonyos értelemben sajátos képet mutat. A válaszokat nézve ismét érthetővé válik a nagyon beosztó szigorú kiadási szerkezet, amelynek egyik motívuma éppen a megtakarítás. A családok 36,9 százaléka mondta, hogy nem tudott megtakarítani sem 1990-ben, sem a megelőző évben. Ennél kevesebben csak Budapesten mondták ugyanezt. Viszont a jelentős áremelések ellenére 1990 május-júniusban ebben a megyében mondták a legkisebb arányban, hogy idén már nem tudnak megtakarítani, és többen voltak azok, akik kevesebb megtakarításra képesek. A tavalyihoz hasonló megtakarításokról a többi megyénél nagyobb (Budapesttel azonos) arányban szóltak, és a tavalyinál többet megtakarítók aránya a többi megyével azonos volt. Mindebből úgy tűnik, az itt élő családok inkább az életszínvonaluk, semmint a megtakarításaik csökkentését választják, ha a választásra egyáltalán módjuk van.

Azok között, akik azt jelezték, hogy idén nem tudnak megtakarítani, nagyobb arányban a fiatalabb háztartások fordultak elő. Az előző évinél kevesebb megtakarításról a legnagyobb arányban a 40-50 év közöttiek szóltak, és az idősek (60 év felettiek) voltak azok, akik már évek óta legnagyobb arányban nem tudnak megtakarítani.

A megtakarítás céljaként itt említették a legnagyobb arányban a tartalékképzést (46,9 százalék) és az építkezést (8,5 százalék), és magas volt – az említett puritán életvitelhez képest – azok aránya, akik utazásra, nyaralásra takarékoskodnak (11,5 százalék).

Végül arra a kérdésre, hogy *hozzá kellett-e nyúlniuk a megtakarításaikhoz*, 37,4 százalékban adtak igenlő választ, vagyis a megtakarítással egyáltalán rendelkezők több mint a felének (56,2 százalék) kellett megtennie valamilyen okból ezt a lépést. A gyermekek számát tekintve ebben a megyében a legnagyobb arányban a kétgyermekes családok szóltak tartalékaik csökkentéséről. Ehhez azonban az is hozzátartozik, hogy közöttük – a megyére jellemző átlagnál – többnek nem volt megtakarítása.

1. Anyagi helyzet, megélhetési költségek

Valamennyi felmérési színhely közül ebben a megyében vélekedtek a legtöbben nagyon negatívan anyagi helyzetük változásáról. Az országos átlagnál csaknem 4 százalékponttal többen, a megkérdezettek 52,7 százaléka mondta, hogy helyzete erősen romlott. 30,4 százalék szerint anyagi pozíciója kicsit romlott. 13,5 százalék változatlanak 2,7 százalék némileg javulónak ítélte. Figyelemre méltó viszont, hogy ez utóbbi arány is az országos szintre kapott értéknél némileg magasabb.

Anyagi helyzetük erős romlását a legnagyobb arányban a nagy családok, a 60-70 év közöttiek, a segédmunkások, az állami szektorban dolgozók és a legalacsonyabb iskolai végzettségűek érzékelték. (Lásd a 20. sz. táblát.)

Helyzetük bizonyos mértékű javulásáról a legnagyobb arányban a 30-40 év közöttiek, az új típusú gazdasági társulásoknál dolgozók és a szellemiek, vagyis a felsőfokú végzettségűek szóltak.

A helyzet romlásának jeleként az alapvető fogyasztási javakhoz való hozzájutás megnehezülését nevezték meg a legtöbben. Ez olyan válaszokban öltött testet, hogy "az élelmiszeren kívül egyébire nem jut", "nem jut új ruhára", "nem elég a fizetés, kölcsön kell kérni". Kisebb volt azoknak az aránya, akik a helyzet romlását a szórakozásról, luxusról való lemondással, illetve a megtakarítás lehetőségének megszűnésével jellemezték.

Azok, akik helyzetüket változatlanak ítélték, többnyire azt értették alatta, hogy szerény, beosztó életmódjukat kell továbbra is fenntartaniuk. A javulásról szólók viszont többnyire már a pályakezdés, családalapítás, lakásszerzés terhein túllevő, stabil egzisztenciális háttérrel rendelkezők voltak, akik életkoruk alapján hosszabb, aktív munkaképes szakaszra számíthatnak még, és az inflációval lépést tartó, vagy annál is jobban növekvő jövedelmeikből könnyebben élhetnek.

A helyzet romlásának okaként, mint mindenhol, itt is az első helyen és a legnagyobb arányban az árak növekedését említették, beleértve, hogy a család jövedelme nem nő azzal azonos arányban. Ezen túl azonban minden más vizsgálati helyszín közül itt hivatkoztak a legnagyobb arányban (11,0 százalék) a keresők számának csökkenésére, mint az anyagi helyzet romlásának okára. Ez nyilvánvalóan a megyében közismerten jelentős foglalkoztatási problémákkal van összefüggésben.

Az anyagi helyzet erős romlását jelző családok aránya saját csoportjukon belül

Család létszáma	Arány	1. kereső életkora	Arány	1. kereső besorolása	Arány	1. kereső szektora	Arány	1. kereső iskolai végz.	Arány
1 tagú	53,9	18-30	47,4	Segédm.	71,4	Állami	52,1	8 ált. alatt	67,9
2 tagú	53,3	31-40	44,6	Betan.m.	56,8	Szövetkezeti	56,8	8 általános	55,9
		41-50	50,6	Szakm.	48,0				
3 tagú	55,2	51-60	54,7	Ügyintéző	47,2	Újtíp.gazd.társ.	36,4	Középfokú	50,4
4 tagú	45,1	61-70	63,7	Szakalk.	30,0	Magánvállalk.	40,7	Felsőfokú	25,4
5 tagú	53,4	70-	60,3	Vezető	33,3				
6 és több tagú	69,1			Önálló	37,5				
				Nyugdíjas	62,2				

* Az országos szintű adatokat — összehasonlításként — az 1. tábla tartalmazza. (10. old.)

(A megyében regisztrált munkanélküliek száma 1990. május végén 5200 fő volt.) A többi okok közül a főállású kereset csökkenését 8,7 százalék; a különjövedelem csökkenését 4,3 százalék; a különjövedelem megszűnését 2,6 százalék; az eltartottak számának növekedését 5,2 százalék; és az egyéb okot 1,2 százalék jelölte meg.

A változatlan, illetve javuló anyagi helyzet okaként itt is legnagyobb arányban a főállású jövedelem növekedését említették (45,7 százalék). A keresők számának emelkedését 8,7 százalék; a különjövedelem növekedését 9,2 százalék; új különjövedelem keletkezését 7,6 százalék; az eltartottak számának csökkenését 6,0 százalék említette és egyéb okról 23,9 százalék szólt.

Ebben a megyében a válaszadók döntő többsége az 1990-es év életszínvonalát semmilyen más időszakhoz nem hasonlította. Az a kisebbség, amelyik mégis megpróbált viszonyítani, a 70-es évek közepét, a 80-as évek közepét, vagy az előző éveket jelölte meg mint hasonlóan rosszat. Itt is az a helyzet állt elő azonban, hogy ugyanezeket az időszakokat mások viszont "aranykorként" emlegették.

Végül pedig ebben a megyében értékelték a megélhetési költségek növekedését a legmagasabbra, átlagosan 50 százalék körülire. Ezen belül a megyei városokban élők inkább 55 százalékra, míg a községekben élők 45 százalék körülire taksálták az inflációs hatásokat. A keresők végzettsége szerint a középfokú végzettségűek vélték a legnagyobbak az anyagi terhek növekedését, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők több mint 10 százalékponttal kisebbre becsülték azt.

2. A fogyasztók reakciója – a fogyasztásban bekövetkezett változások

Az előbbiekből szükségszerűen következik, hogy ebben a megyében érzékelték a legnagyobb arányban a különféle alapvető kiadásaik „erős” növekedését. (Az adatokat a 49. sz. melléklet tartalmazza.) Az élelmiszerre, közétkezésre, ruházatra, gyógyszerre fordított kiadások növekedését a legmagasabb arányban jelezték a családok. Ezen belül a gyógyszerkiadásaik növekedését csaknem 10 százalékponttal többen mondták, mint bárhol másutt. Ez a növekvő munkanélküliség okozta stressz viszonylatában külön figyelmet érdemel, hiszen a családok csaknem 60 százaléka növelte gyógyszerkiadásait. Magas volt a hiteltörlesztések növekedését jelzők aránya is. Ennek nagyrészt az lehet az oka, hogy a beruházásokat (tartós cikk vásárlás, lakásépítés,

cseré stb.) csak külső források, azaz hitel igénybevételével tudják megoldani.

A "nincsen kiadása" válaszok között két helyen volt a legmagasabb a válaszarány: a benzinfogyasztásnál és a közétkeztetésnél. Az előbbi feltehetően a családok anyagi helyzetével (kevesebb autó), az utóbbi inkább a munkafeltételekkel (vagyis nincs a munkahelyen üzemi étkezde) függhet össze.

Város-község viszonylatban az élelmiszerkiadások növekedését azonos módon ítélték meg. (Az adatokat az 50. sz. melléklet tartalmazza.) A községekben több család érezte, hogy ruházati kiadásai nőttek. Ez éppen fordítottja a többi megyékben tapasztaltaknak. Gyógyszerkiadásai növekedéséről is a községekben szóltak lényegesen magasabb arányban (80,2 százalék). Ez az összes többi vizsgálati helyszínhez képest is kiugróan magas. Rezi és közlekedési kiadásai emelkedéséről pedig a városiak beszéltek nagyobb arányban. A hiteltörlesztésük növekedését mind a városokban, mind a községekben egyaránt sokan jelezték.

Életkori bontásban nézve a válaszokat, a legidősebbek lényegesen kisebb arányban szóltak élelmiszerkiadásai növekedéséről, mint az összes többi életkori csoport, akik között szinte nem volt különbség az arányokat illetően. (Az adatokat az 51-52. sz. mellékletek tartalmazzák.) Ruházati kiadásai növekedéséről a 40-50 év közöttiek háztartásai a budapestiekénél is nagyobb arányban szóltak. A gyógyszerkiadások növekedéséről a fiatalabb háztartások általában nagyobb – ezen belül a 40-50 évesek háztartásai kiugró –, míg az idősebbek viszonylag kisebb arányban beszéltek, mint a felmérés többi színhelyén.

Másik oldalon viszont itt szóltak a legtöbben a gyógyszerkiadásai csökkenéséről is (különösen a fiatal háztartások). A legidősebbeknél (70 év felett) pedig itt mondták a legnagyobb arányban, hogy nincs gyógyszerre kiadásuk.

A családfő besorolása szerint a segéd munkások családjai ebben a megyében szóltak élelmiszerkiadásai növekedéséről a legnagyobb arányban. (Az adatokat az 54-56. sz. mellékletek tartalmazzák.) Közétkeztetési kiadásai emelkedését a betanított munkások és a vezetők családjai jelezték a legnagyobb arányban. A ruházati kiadásai növekedéséről nagyon magas arányban számoltak be a segéd munkások, betanított munkások, vezetők és önállóak családjai. Magas arányban említették a vezetők családjai a benzinnel fordított összegek emelkedését. A segéd munkások családjainál nagyon magas volt az újság és folyóirat kiadások növekedéséről beszámoló aránya. A szakalkalmazottak és vezetők családjai nagy arányban említették a kulturális

kiadásaik emelkedését. A vezetők családjainál ezek aránya minden vizsgálati színhelyhez képest rendkívül magas volt. Itt volt a legmagasabb a hiteltörlesztésük növekedését jelző vezetői családok aránya is.

Kiadásaik csökkenéséről a segédmunkások családjai a közétkeztetésnél szóltak a többi vizsgálati helyhez képest nagy arányban. A nyugdíjas háztartások közül pedig itt takarékoskodtak a legnagyobb arányban a ruházati kiadásokon.

A megyében élő önálló háztartásainál volt a legmagasabb a kultúrára egyáltalán nem költő háztartások aránya. A megyére jellemző magas gyógyszerfogyasztási arányok ellenére a szakmunkások háztartásai itt mondták a legnagyobb arányban, hogy nincs gyógyszerkiadásuk.

Az első kereső iskolai végzettsége szerint elemezve a családok válaszait, magas arányban szóltak a legkevésbé iskolázottak családjai az élvezeti cikkekre fordított kiadásaik növekedéséről. (Az adatokat az 57-59. sz. melléletek tartalmazzák.) Magas volt e kiadásaik növekedését jelzők aránya a többi családnál is, de nem ilyen mértékben. Vélhetően arról a közismert jelenségről van szó, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű emberek romló anyagi helyzet esetén gyakran menekülnek a fokozott alkoholfogyasztáshoz. Ruházati kiadásaik növekedését a leginkább a 8 általános iskolai, illetve középfokú végzettségű családfővel rendelkező háztartások mondták magas százalékban. A budapestieknél is nagyobb arányban szóltak a 8 általános iskolát végzettek, a középfokú végzettségűek és a felsőfokú végzettségűek az újság és folyóirat, valamint a kulturális kiadásaik növekedéséről. Ebben valószínűleg valamely "elvárásoknak" való megfelelés játszott szerepet.

Az alacsony iskolai végzettségűek családjai ugyanakkor az előbbieknél ellentmondóan magas arányban említették az élvezeti cikkekre fordított, illetve a kulturális kiadásaik csökkenését.

A felsőfokú végzettségűek családjában itt a legkisebb azon családok aránya, amelyeknek nincs közétkeztetésre, illetve hálapénzre, borraivalóra kiadása.

Az élelmiszerekre fordított kiadásoknál itt volt a legmagasabb azon családok aránya, akik azt mondták, hogy a tejet tavaly sem vették, vásárlásaikat e téren erősen csökkentették. (Az adatokat a 60. sz. melléklet tartalmazza.) Azon családok aránya is itt volt a legmagasabb, amelyek a burgonyára, zöldségre, gyümölcsre mondták, hogy tavaly sem vették, hiszen a vidék mezőgazdasági jellegéből adódóan ezeket megtermelik. (Inkább erre lehet gyanakodni a "tavaly sem vette" válaszok magas arányából a dohányárunknál is, mint az itt élő családok átlagosnál egészségesebb életvitelére.) Az itt

élőknek is több mint 50 százaléka csökkentette a hús, a felvágott és a sajt vásárlását. Kenyérből, lisztből, olajból, zsírból és cukorból a családok 40 százaléka már nem tudja tovább csökkenteni a fogyasztásán.

A *fogyasztói szolgáltatások* igénybevétele itt sem gyakori. Azonban a mindenhol tapasztalható tendenciával szemben volt egy minimális növekedés (bizonyos szolgáltatásoknak a korábbinál gyakoribb igénybevétele).

3. Kivédési stratégiák

Élelmiszer-termeléssel a családok mintegy fele foglalkozik (hústermeléssel 40,8 százalék, a zöldség-gyümölcs termeléssel 55,1 százalék). A szerelő-javító munkák házilagos elvégzése, illetve az otthoni szabás-varrás viszont ebben a megyében a legkisebb arányú. Ebben minden bizonnyal a szakértelem hiánya, illetve az igények alacsonyabb színvonala is közrejátszik. A tevékenységeket végző családok arányaiban lényeges változás az előző évhez képest nem következett be.

A *városok és községek* viszonylatában jelentős különbségek voltak az állattenyésztéssel és a növénytermeléssel foglalkozó családok arányaiban. Szabolcs megyében a városi családok 17,5 százaléka, a falusiak 60,8 százaléka tart állatot; zöldséget, gyümölcsöt termel a városiak 34,5 százaléka, a községiek 72,9 százaléka.

Ezzel szemben javító szerelő munkát a városokban élő családok 14,5 százaléka, a falvakban élők 9,2 százaléka végez otthon. A szabás-varrásnál ezek az arányok 17,7 százalék és 12,6 százalék.

A *családfő szakmai besorolása* szerint nézve a munkáscsaládoknál a legnagyobb arányú az állattartás. Növénytermesztéssel legnagyobb arányban a szakmunkások családjai foglalkoznak (68,8 százalék) és a legkevésbé az önállóak családjai. A szereléseket, javításokat a legnagyobb arányban a vezetők családjai végzik el maguk és a legkevésbé a nyugdíjasok.

A házi szabás-varrásnál a szakalkalmazottak háztartásai vezetnek (28,9 százalék), és itt is a nyugdíjas háztartások jeleskednek a legkevésbé (5,4 százalék).

A *családfő iskolai végzettségét* tekintve állattartásra leginkább a 8 általános iskolával rendelkezők családjai vállalkoznak (47,6 százalék), és a zöldségfélékkel való önellátásra is leginkább ezek a háztartások adják a fejüket. A szereléseket, javításokat saját erőből ellátók aránya a felsőfokú végzettségűek családjainál a legmagasabb (25,4 százalék) és hasonló a helyzet a házilagos szabás varrásnál is. (28,0 százalék) Az arányok egyik évről a másikra nem nagyon változtak.

Az *olcsó piacokon való* vásárlást tekintve ez a megye sok hasonlóságot mutat Borsoddal. A családok több mint 50 százaléka a ruházati cikkeket kéz alól, "szürke" piacokról szerzi be. Mintegy 20 százaléuk zöldséget, gyümölcsöt vásárol ilyen módon. Műszaki cikkeket is közel hasonló arányban vásárolnak olcsó piacokon az itt élő családok. Egyéb dolgokat a háztartásoknak csaknem 15 százaléka szintén "szürke" piacokról szerzi be. Az itt élők költik átlagosan a legtöbbet az ilyen piacokon, havonta 822 Ft-ot. Tekintve, hogy az itt élők átlagos jövedelme alacsonyabb is, mint a többi megyékben és Budapesten, ez a szám azt mutatja, hogy az emberek nagymértékben függenek ezektől a piacoktól.

A *számla nélküli szolgáltató* igénybevétele azonban itt sem jelentős mértékű, legalábbis az erre fordított kiadásokból kiindulva. Ebben a megyében mondták ugyanis átlagosan a legkisebb összeget (160 Ft-ot), amit havonta fusizóknál elköltenek. Feltehető, hogy az alacsonyabb jövedelmek miatt a fusizók is alacsonyabb árakkal dolgoznak, hogy piacuk legyen, így ez a kis összeg nem biztos, hogy kevesebb szolgáltatást fedez, mint a csaknem kétszer annyi budapesti. Valamint vidéken a pénzmozgás nélküli szolgáltatáscsere is gyakori. Mivel a kérdőív csak a elköltött összegre kérdezett, az ún. barter jellegű ügyletek kimaradtak a válaszokból. Továbbá a kisebb közösségekben, ahol egyértelmű, hogy ki lehet a szolgáltató, nem szívesen mondják el a valóságot, mert nem akarnak bajt okozni a fusizóknak, akikkel a jövőben is dolgoztatni akarnak. Ezért ezek a számokat nem lehet igazán összehasonlítani, és nem adnak pontos képet a fusizás tényleges méreteiről.

Végül a *hálapénz*ekkel való takarékoság nem kiemelekedő jelentőségű ebben a megyében. Az adott összegek átlaga évi 900 Ft-ra jött ki, igen jelentős eltérések mellett. Az értékelhető változatok évi 500 és 5000 Ft között mozogtak.

Ebben a megyében jelezték a legtöbben, hogy a hálapénzre, borraivalóra fordított a kiadásuk nőtt (15,9 százalék). Emellett a felmérés színhelyei közül a legrosszabb egészségi állapotot jelző területről van szó. A családoknak mindössze 10 százaléka nem jár orvoshoz, az állandó kezelés alatt állók aránya pedig itt volt a legmagasabb (17 százalék). Tekintve, hogy vidéken gyakori a természetbeni (gyümölcs, tojás, csirke stb.) hálapénz, és ezzel a válaszadók rendszerint nem számolnak, elképzelhető, hogy az erre fordított összeg (akár jóval) magasabb volt. Az sem vitatható, hogy éppen a családok alacsonyabb jövedelmei miatt ez az átlagösszeg a családoknak nagyobb megterhelést jelent, mint máshol a magasabb.

4. Vagyoni helyzet, megtakarítások

A *tartós fogyasztási cikket vásárlók*, illetve erre szándékot jelzők aránya nem mutatott különösebb eltérést a vizsgálat többi helyszíneire képest. A családok 12,9 százaléka autóvásárlást; 1,6 százaléka motor; 11,4 százaléka hűtőszekrény; 10,6 százaléka fagyasztó láda; 4,6 százaléka videokészülék; 5,0 százaléka egyéb műszaki tartós cikk vételét, illetve ennek szándékát jelezte.

Azon családok közül, amelyek nem tudtak vagy nem akartak tartós fogyasztási cikket venni, a pénzhiányról panaszkodók aránya itt volt a legmagasabb. (Lásd 17. sz. táblát)

A pénzhiányról – itt is, mint mindenhol – a *munkáscsaládok* közül szóltak a legnagyobb arányban. Az önállóak és a szakalkalmazottak családjai között viszont Szabolcsban jelezték a pénzhiányt a legnagyobb arányban. Másfelől az önállóak családjai közül mondták a legnagyobb arányban azt is, hogy mindenük megvan jó minőségben (15,6 százalék), és ez a többi vizsgálati színhelyhez képest is jó arány volt. (Ennél csak Komáromban voltak az önállóak közül többen ilyen elégedettek a háztartás felszereltségével.)

A *családfő iskolai végzettsége* szerint nézve a 8 általános iskolát végzetek panaszkodtak a leginkább a pénzhiányra, és a legkevesbé a felsőfokú végzettségűek háztartásai. Mégis ebben a megyében voltak a legnagyobb arányban a felsőfokúak családjai között azok, akik ezt szövé tették.

A megyében az előző évhez képest közel 2 százalékponttal csökkent a *lakást építő családok* aránya. Ezzel együtt is a háztartások 13,8 százaléka épített lakást 1990-ben. Nőtt viszont a nyaralót építők aránya, és így – Budapesthez hasonlóan – a családok 4,1 százaléka a megyében erre fordította a pénzt és energiáját. A lakásvétel és -csere arányai minimálisak voltak.

E megyében jelezték a legnagyobb arányban a családok, hogy sem 1990-ben, sem a megelőző évben nem tudtak *megtakarítani*. 1990-ben további 20,6 százalékkal nőtt a megtakarítani nem tudó családok aránya. Erről a legnagyobb arányban a 30-40 év közöttiek családjai szóltak. A megtakarítást a legnagyobb arányban az 50-60 év közöttiek háztartásaiban említették. Az előző évvel azonos és annál kevesebb megtakarításról a 30-40 év közöttiek szóltak a legtöbben.

A *megtakarítások céljáról* nagyon kevés információt sikerült szerezni. (A válaszokat ugyan nem nagyon tagadták meg, de a megtakarítási célokat sem jelölték meg.) Feltehetően arról van szó, hogy a családok többnyire nem

meghatározott céllal takarékoskodnak, a félretett pénz a körülmények változásától függően talál helyet.

Emellett a megtakarítás a családoknak csaknem felére nem jellemző. 47,6 százaléknak nem volt 1990-ben megtakarítása. Azok közül, akiknek volt megtakarításuk, csaknem 65 százaléknak hozzá kellett nyúlnia 1990-ben. Közöttük a sokgyermekesek családjainál volt a legmagasabb a megtakarításaikat felhasználók aránya (azért is, mert náluk volt a legkisebb azok aránya, akiknek egyáltalán volt megtakarításuk).

Egyébként a megtakarításokkal elég nagy arányban (59,8 százalék) rendelkező kétgyermekesek folyamodtak a leginkább (mintegy 70 százalékban) a korábban félretett pénzükhöz. Ennek oka fele részben a felélés, vagyis a korábbi színvonal tartása, fele részben beruházás volt.

ZÁRSZÓ ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A felmérésből kiderült, hogy az elmúlt évek sok – az életkörülményekre vonatkozó – közgazdasági "hitvitája" viszonylag egyszerűen letesztelhető, eldönthető.

Az állandó és egyre nagyobb arányú *áremelések és kiadási kényszerek a lakosságot a megtakarítások csökkentése, az önellátás, a szolgáltatásokról való lemondás és a rejtett gazdaságbeli fogyasztói részvétel felé taszítják.* (A rejtett gazdaságbeli növekvő munkavállalás és jövedelemszerzési tendenciák vizsgálata e tanulmánynak nem volt célja.)

A vizsgálat jól mutatta azt a mindenki által tapasztalt jelenséget, hogy miközben a lakosság zömének a helyzete egyre nehezebb lesz (vizsgálatunk szerint több mint 80 százaléknak a körülményei erősen vagy kisebb mértékben romlottak) *, addig van egy szűk réteg, amelyik mind jobb helyzetbe kerül. Felmérésünk szerint mintegy 3 százalék mondta, hogy a helyzete javul. Ez lényegében összhangban van az adóbevallásokkal is. 1989-ben az APEH adatai szerint – a legfelső tízezerhez (ez nem szám szerint értendő) tartozók átlagosan 70 százalékkal tudták növelni a jövedelmüket az előző évhez képest, és átlagjövedelmük másfél millió Ft körül volt. Eközben a bevallott összes éves jövedelem átlagosan csak 23 százalékkal emelkedett és 133 ezer Ft volt.

A lakosság *különböző rétegei* eltérő módon, azon belül is eltérő arányokban reagálnak az árnyövekedésekre. Az áremelkedés nem igényel lemondást, fogyasztás-átcsoportosítást attól a szűk körtől, amelyik a *jövedelmeit az inflációnál nagyobb mértékben tudta, tudja növelni.* Ennek a rétegnek a jelenlétét, méretét mutatták azok a válaszok, amelyek az anyagi helyzet javulásáról szóltak; akik szerint a megélhetés költségei nem nőttek idén

- * Megjegyzendő, hogy a helyzetromlás, illetve javulás értékelése – mint említettük – mindenkor relatív. Az tehát, ha például valaki a helyzetének erős romlásáról beszél, nem azt jelenti, hogy nagyon rossz körülmények közé került, csupán azt, hogy a korábbiakhoz képest rosszabb a helyzete. Ezzel együtt lehet, hogy jobb körülmények között van, mint az aki helyzetének változatlanságáról vagy javulásáról szólt. Emellett az ilyen meghatározás szubjektív is. Az egyik ember számára erősen romló pozíciót a másik esetleg csak kicsit romlónak ítélné. Tehát nem arról van szó, hogy az emberek 80 százaléka számít szegénynek, de a romló helyzetűek között minden bizonnyal sokaknál már erről van szó.

(vagyis ők nem érzékelték azt), akik arról számoltak be, hogy több húst, sajtot, déligyümölcsöt, édességet, üdítőt, sört, bort, stb. vásárolnak, mert többre van igény; akik "több jut a szórakozásra" típusú válaszokat adtak.

Ezzel szemben az a növekvő réteg, amely a megélhetési terhek növekedését nagynak, saját anyagi helyzete romlását jelentősnek érzékeli, emiatt különféle életstratégiák alkalmazására kényszerül. Ennek a spektruma a megtakarítások fölélésétől, a kulturáról való lemondáson keresztül, a húsról való lemondásig terjed.

A reálbérek több év óta tartó – 1988-ban felerősödött, majd 1989-ben (a statisztika szerint) stagnáló és 1990-ben ismét erőteljesen fokozódó – romlása sok esetben a családok alapvető létfeltételeit teszi nehezebbé. A növekvő megélhetési problémához számos egyéb kedvezőtlen körülmény járul.

– A 80-as években a két kereset mellett egy mellékkeresetre is berendeződött családoknál a *mellékkereset megszűnése*, csökkenése. Például a VGM-ek beszüntetése 1988-ban több mint 200 ezer családot fosztott meg a különkereset lehetőségétől. (1986-ban – e szervezeti forma fénykorában – 267 ezren dolgoztak VGM-ben. Ez legalább ennyi családnak jelentett pluszjövedelmet. Számos esetben azonban a szülők nemcsak saját háztartásuk, hanem a gyermekeik kiadásainak bizonyos hányadát is ebből a pénzből finanszírozták.)

– A *munkanélküliség*, amely még egy-két évvel korábban is marginális jelentőségű volt, 1990-ben már a foglalkoztatottak több mint 1 százalékát érintette. A két keresős családmoddelt véve alapul, ez a háztartások 0,5 százalékát érintené. A munka nélkül maradók azonban sok esetben pályakezdő fiatalok. Az, hogy ők nem jutnak keresethez, "csak" azt jelenti, hogy a szülőknek továbbra is el kell tartaniuk a gyermekeiket.

– A *fogyasztói árak növekedése*, amely 1990-ben a forint stabilizálása óta először érte el a legmagasabb mértéket (kb. 30 százalékot), ráadásul úgy, hogy a legalapvetőbb cikkeknel voltak a legdrasztikusabbak az áremelkedések, miközben a korábbi évek ugyancsak kétszámjegyű inflációja már felőrölte az anyagi és idegi tartalékokat.

– A *lakosságra egyre több terhet visszahárító szociálpolitika*. Ennek megnyilvánulási formái – attól kezdve, hogy a családi pótlék a gyermeknevelés költségeiből egyre kevesebbet finanszíroz, addig, hogy a szülőket iskolai munkavégzésre mind nagyobb mértékben fogják be – igen változatosak.

– A szociálpolitikán túl is *a társadalom anyagi erejére jobban támaszkodó megoldások* fokozatos térnyerése tapasztalható, ennek változatai a közműfejlesztési kötvényektől, a kedvezményes üdültetések lecsökkentésén keresztül, a kamatadó bevezetéséig ugyancsak sokszínűek.

– És persze nem szabad említés nélkül hagyni a *személyi jövedelemadó-rendszert* sem, amely szintén a csak “látható” forintokkal rendelkező, bérből és fizetésből élőket adóztatja leginkább, és amelynek a módosításai évről-évre úgy valósultak meg, hogy azon a legalul levők a legkevesebbet nyerjék.

Mindez olyan helyzetet teremtett, hogy a családoknak több mint 40 százaléka már legalább két év óta nem tud megtakarítani, és egyetlen év alatt ezek tábora további több mint 20 százalékkal nőtt. Így ma már a háztartásoknak több mint a fele nem tud félretenni, és egy váratlan esemény (tartós betegség, haláleset stb.) teljesen kiszolgáltatottá, segélyre szorulóvá teszi, hiszen amúgy is napról-napra, fizetéstől-fizetésig él.

Ennek a helyzetnek az is a következménye, hogy a családok több mint fele az értékeesebb élelmiszerek (hús, sajt, felvágott) fogyasztásának csökkentésére kényszerül. Az arányok csak azért nem magasabbak, mert a családok több mint 1/4-e a húst megtermeli magának. A zöldség és gyümölcsfogyasztás kényszerű korlátozása pedig azért nem nagyarányú, mert a háztartások mintegy fele azt is megtermeli.

Azok a családok, amelyek az élelmiszerfogyasztásukat még nem kényszerülnek korlátozni, az ún. kevésbé fontos kiadásait faragják le. Vagyis kevesebbet költenek kultúrára, újságra, folyóiratra, ruházatra és élvezeti cikkekre. (A kettő – azaz az élelmiszer és az egyéb kiadások csökkentése – nem zárja ki egymást. Vannak családok, ahol mindkettőt párhuzamosan alkalmazzák.) Ezek a lemondások azért vetítenek előre hosszú távú problémákat, mert a családok több mint 40 százalékának már eddig sem volt kulturális kiadása, több mint 10 százalék újságra és folyóiratra, 15 százalék élvezeti cikkekre (tehát például csokoládéra, üdítőre, teára) nem költött.

A nehezedő körülményekből következik az is, hogy – főként az értelmiségi családokban – az asszonyok, ahelyett, hogy gyermekeiket nevelnék, szakmájukban képeznék tovább magukat, otthon szabnak-varrnak, hogy az emelkedő (főként gyermek)ruha árakat ne kelljen megfizetni. A férfiak pedig a családok csaknem 20 százalékában ugyancsak a továbbképzés, pihenés, gyermekekkel foglalkozás helyett – gyakran minden hozzáértés nélkül és ezáltal az egészségüket, testi épségüket veszélyeztető módon – házilag barkácsolnak,

mert a szerelőt nem képesek megfizetni. (A hangsúly a mondat második felén van, hiszen a legfejlettebb országokban is barkácsolnak otthon, de nem olyan szorító anyagi kényszer hatása alatt, mint nálunk.)

Eközben éppen az alkalmazkodás jegyében a rejtett gazdasági folyamatok is virágzásnak indulnak. Hiszen azok a háztartások, amelyek nem tudják a bolti árakat megfizetni, egyre gyakrabban fordulnak meg a "szürke" piacon, félig meddig legalizált kereskedőktől vásárolnak kéz alól. Vállalják az ezzel járó kiszolgáltatottságot, mert a gyenge minőséget utóbb nincs kinél reklamálni, illetve növelik a valutaüzérek hasznát, mivel a feketén vett valutáért sok mindenhez külföldön olcsóbban jutnak hozzá.

A felvételből kapott információk alapján az 1991-es évre egy minden korábbinál borúsabb kép vetül elénk. A fogyasztási szerkezet változásról leírtak ugyanis már 1990-ben azt jelentették, hogy a nagyon alapvető szükségletek kielégítése lényegesen több pénzt kötött le a családoknál, mint korábban, vagyis a szabadon elkölthető jövedelem lényegesen csökkent. Számításaink szerint az olyan átlagcsalád (amely természetesen nem "átlag", hiszen nagyon nehéz az egyre sokszínűbbé váló világunkban akár két egyforma családot is találni), ahol két kereső és két eltartott gyermek van, és mindkét kereső a mindenkori átlagbért vitte haza, e jövedelmüknek családi pótlékkal kiegészített összegéből 1989-ben rezsire és élelemre 45 százalékot, 1990-ben már 55 százalékot költött.

Az 1991-re az energia fogyasztói áránál várható áremelkedés (a támogatás-leépítés következtében), valamint az élelmiszeráraknak az átlagosnál nagyobb mértékű emelkedése és a kedvezményes kamatozású lakásépítési hitelek feltételeinek megváltoztatása miatt a családoknak a legalapvetőbb szükségletek kielégítésére fordított kiadásainál további növekedés várható. A költségvetés készítői 30-35 százalékos inflációval, 10 százalékos reálbér csökkenéssel számoltak. Tekintve, hogy a gazdasági vezetés által számított inflációs mértékek évről-évre egyre nagyobb mértékben túlteljesülnek, reálisabbnak látszik a Gazdaságkutató Intézet prognózisában* előrejelzett 50 százalék. Az említett átlagcsaládnál ez azt jelenti, hogy azt a keresetnövekményt (egy keresőre kb. 40 százalék), ami a 10 százalékos reálbércsökkenés esetén számukra elérhető lesz, az utolsó forintig elviszi az élelmiszerek, a háztartási energia árnövekedése, illetve a lakás-hitelkamat 1500 Ft-os eme-

* A gazdaság helyzete 1990 közepén (2. sz. prognózis). GKI, 1990. augusztus

lése. Ez utóbbival nyugodtan számolhatunk az "átlag" családoknál, hiszen 1,5 millió családnak van ilyen hiteltörlesztése. Az 50 százalékos fogyasztói áremelkedés azonban úgy jön létre, hogy a közlekedési tarifák, a ruházat, az óvodai, bölcsődei, posta, telefon-díjak, a gyógyszerek árai (és a családok 88 százaléka gyógyszerfogyasztó a vizsgálatunk szerint) stb. is emelkednek. Ezeknek az ugyancsak alapvető kiadásoknak az árnövekedései tehát már ismét csak a többi kiadás (újság, folyóirat, kultúra stb.) rovására fizethetők meg, illetve az élelmiszereknél az olcsóbb javak felé történő fogyasztás-átrendezéssel, a megtakarításokról való lemondással finanszírozhatók. Mindezt pedig az ún. középréteg vékonyodási tendenciáját erősíti fel.

A *középréteg vékonyodása* és sokaknak a lecsúszása azért nagyon veszélyes, mert minden polgári demokráciában a gazdaság, az állam tartópillére a középosztály. Széles, jómódú középréteg mellett ugyanis az állam az adókból könnyen elő tudja teremteni a szociális biztonságot jelentő feltételeket a társadalom hierarchiájában alsó szintre szorultak számára, anélkül, hogy emiatt a legfelső réteget olyan arányú adókkal sújtaná, hogy azok vállalkozókédvét elvenné. *A jómódú középréteg léte egy országban tehát egyszerre érdeke a középrétegnek, a vagyonosoknak, a szegényeknek és a politikusoknak.* Ennek hiányában a társadalom és vele a gazdaság is – hiszen annak teljesítménye a technikai fejlődés ellenére még mindig alapvetően a társadalom tagjainak képességein múlik – leszálló pályára kerül. Természetesen nem lehet magas szellemi vagy fizikai teljesítményt várni olyanoktól, akik rendszeresen nem jutnak kikapcsolódáshoz, szellemük műveléséhez, a rossz lakáskörülmények miatt még igazi pihenéshez sem, tájékozási lehetőségeik beszűkülnek, pénz hiányában nem tudnak egészségesen táplálkozni, esetleg kifejezetten rossztápláltak stb.

A lehetőségek hiányából adódó rossz teljesítmények következtében pedig csökken a jó minőségű, jól értékesíthető javak mennyisége, vagyis csökken az elosztható érték. Ezen nem változtat az, hogy vannak, lesznek kiemelkedő eredményeket elérő üzemek is, amelyek a teljesítményt jól megfizetik és így a munkaerő megfelelő újratermelését biztosítják. *Változás csak akkor várható, ha ez tömegmértékűvé válik.*

Márpedig ha romló anyagi lehetőségei miatt egyre nagyobb réteg lesz rosszul képzett, rosszul tájékozott, fizikailag és szellemileg rosszul kondicionált, akkor a teljesítmények tömeges javulása aligha valószínű. Ráadásul a lentről is lejjebb csúszók növelik az önmagukról gondoskodni nem képesek számát. Így az állam szociális kötelezettségei nőnek, miközben az azok ellátásához szükséges források – éppen a jómódú középréteg csökkenése miatt

– folyamatosan elapadnak. *A kormány választás elé kerül:* vagy nem teljesíti szociális gondoskodási feladatait (amely pedig ma már minden magát polgári demokratikusnak valló kormányzat számára küszöbérték) és magára hagyja a szegényeit, vagy fokozza az elvonásokat azoktól, akikről még lehet. *Mindkét esetben a negatív tendenciák felerősödése várható.*

Az első változatnál ugyanis a szociális biztonság hiánya, az emiatti elégedetlenség, a rossz teljesítmények olyan gazdasági, politikai atmoszférát teremthetnek, amely a felemelkedésünkhöz elengedhetetlenül fontos külföldi tőkét elriasztja.

A második esetben viszont a jövedelmeket terhelő magas és növekvő elvonások riasztják el mind a vállalkozóképes hazai magántőkét, mind a külföldi tőkét a struktúraváltást lehetővé tevő beruházásoktól, termelésnöveléstől, munkahelyteremtéstől. A vállalkozók már ma is úgy ítélik meg, hogy a jelenlegi elvonás mértéke vállalkozásellenes, ezért aligha fognak beruházni ennél is magasabb elvonások esetén.

A kormányzatnak tehát nem e két lehetőség között kell választania: az igazi választás csak aközött van, hogy pusztán szavakban, vagy valójában antiinflációs politikát folytat-e. Az infláció ugyanis folyamatosan rendezi át a jövedelmeket a középen és alul levőktől a magas jövedelműekhez (ezzel számos, további problémát idéz elő). (Csak 1986 és 1988 között a legmagasabb keresetű 4,6 százalék a teljes bér- és bérjellegű jövedelem 1,4 százalékát csoportosította át a többiektől magához.)

A középréteg további csökkenése pedig mindenképpen elkerülendő. A már említettekén túl ez ugyanis azzal is jár, hogy éppen a magánereőre fokozottan építeni kívánó gazdaságpolitikai irányzat meghirdetésével egyidőben szűkül azoknak a köre, akik még képesek megtakarítani és abból idővel tőkét képezni. Az önellátó háztartások pedig a beruházásoknak is a motorját képező belső piac szűkülését okozzák. Ez persze az utóbbi évtizedben cél is volt. Azonban a piacgazdaságra való áttérés igényének megfogalmazódásával, a múlttal szakítani vágyással egyidőben ez a tétel is felülvizsgálatot igényelne. Főként azért is, mert a lakosság a feltétlenül szükségesnél legfeljebb olyan tőle független okokból fogyaszt többet, mint a távfűtés egyes lakásokon belül nem korlátozható energiateljesítményének, vagy az előregedett és eleve magas üzemanyagigényű autóállomány benzinfogyasztása és hasonlók.

Az infláció tehát már a kifejezetten fontos fogyasztási elemektől von el jövedelmet, és ezzel egy új gazdasági struktúra kialakítását segítő fogyasztást akadályozza. Ennek tipikus jele a szolgáltatások iránti kereslet

csökkenése, ami nem teszi lehetővé itt munkahelyek teremtését, miközben a fejlett országokban a szolgáltatási szféra a legnagyobb munkaadó. Vagyis a *belső kereslet korlátozása*, miközben egyszerűen struktúrájából adódóan nem ad módot az export növelésére,* akadályozza a gazdasági fejlődés szokásos útjának kialakulását és az ennek megfelelő struktúraváltást. Hazánk gazdaságtörténetében pedig az ilyen szokványos fejlődési vonalak kikerülése, az útra késedelmesen történő rá lépés, a sajátos fejlődési út kialakítása rendszerint a gazdasági elmaradottságot erősítette. Tekintettel arra, hogy már amúgy is lépéshátrányban vagyunk, célszerű lenne ezeket a mesterségesen állított akadályokat időben elhárítani.

Összefoglalóan tehát az mondható, hogy az életszínvonal emelkedésének visszafogása, csökkentése – ennek nagyon differenciáltan végbemenő módja mellett – számos kedvezőtlen, hosszú távú társadalmi, demográfiai tendenciát indít be, amelyek zöme vissza nem fordítható, ellenben a gazdaságra gyakorolt hatásaik további negatív következményekkel járnak, ezáltal aligha tűnik elkerülhetőnek, hogy a gazdaság és a társadalom lefelé menő spirálra kerüljön. A valószínűsíthető folyamatok a következők:

– A megtakarítható jövedelemmel rendelkezők arányának csökkenése következtében a lakáshoz jutás szinte áthághatatlan akadályai miatt a születések számának visszaesése, legalábbis a népességnek, a gyermeknevelésről felelősen gondolkodó rétegeinél, amit nem pótol a gyermekszámot nem kellő előrelátással vállaló réteg magas szaporulata. A kettő eredményeként viszont átrendeződés következik be a lakosságon belül az eleve már szerényebb képességű, iskolázatlanabb, az életben már kezdetben hátrányokkal induló rétegek felé. Így egyre nagyobb számban termelődik újra a nagyobb teljesítményekre, alkotó szellemi munkára nem képes munkaerőállomány.

– Részben az életszínvonal megőrzéséért tett nagyobb erőfeszítések, részben a romló életszínvonal által kikényszerített fogyasztási szerkezetalakulás (rosszabb minőségű élelmiszerek fogyasztása; pihenési, sportolási szükségletek kielégítetlenül hagyása; az elavult gépkocsik használatával okozott környezetszennyezés stb.) következtében a lakosság egészségi állapotának romlása. A növekvő kereslettel lépést

* Bóc Imre: A lakosság áruvásárlásainak visszafogása és a gazdaság külső és belső egyensúlyának néhány kérdése. *Gazdaság és Társadalom*, 1990. 6. sz.

tartani nem tudó egészségügyi ellátás romló hatékonysága felerősíti ezt a folyamatot.

– A fogyasztás, a magasabb rendű szükségletek (tanulás, művelődés stb.) kielégítésének szükségszerű korlátozása, a népességben belüli átrendeződés a kevésbé iskolázott rétegek felé, az összmunkaerő színvonalának romlását, a műszaki fejlődés igényelte ismeretek és a munkás képességei közötti távolság növekedését hozza magával. Vagyis nő a két termelési tényező, a gép és a munkás közötti színvonalkülönbség, ami nyilvánvalóan rontja a termelési eredményeket, ellene hat a termelőkenység növekedésének.

– Az értelmiségből azok, akik a kényszerű fogyasztáskorlátozást megelégedik, jobb híján más hazát választanak. Mivel a piacgazdaságokban csak a valóban tehetségesek tudnak boldogulni, a távozók arányban csökken az ország lehetősége a felemelkedésre, hiszen éppen azok köre szűkül, akik azt leginkább elősegíteni tudnák.

– Végül a megtakarítási lehetőség mérséklődése, a munkaerő-állomány gyengülése a vállalkozásnak, a magángazdaság bővülésének is határt szab. Részben azért, hogy a vállalkozásba bevonható pénzek szűkös erőforrássá válnak, részben azért, hogy a munkavállalók minősége egyre kevésbé teszi lehetővé a külföldön is piacépes termékek gyártását, és azzal is, hogy a nagy jövedelmi különbségeket az alul levők – saját, nagyon alacsony életszínvonaluk miatt – egyre kevésbé tolerálják. Ez előbb-utóbb vállalkozásellenes, politikai indíttatású lépéseket válthat ki.

Jogos a kérdés, mit lehet tehát tenni, hogy mindez ne így történjen, ne alakuljanak ki a társadalomra-gazdaságra nézve káros, egymást erősítő folyamatok. Hogyan lehet megakadályozni az életszínvonal csökkenésének romboló folyamatait?

A megoldás kézenfekvő, a válasz mégis szlogennek tűnik: meg kell állítani az inflációt és meg kell szüntetni azt a pazarlást, ami évtizedek óta folyik a gazdaságban (hiszen például az évente többször felbontott utakból sok kilométernyi jó minőségű, új autópályát lehetett volna építeni, ha a "tervgazdaságban" csak némi előrelátás is lett volna), és az így felszabaduló pénzből már telik a munkaerő megfizetésére. A jól fizetett munkással szemben pedig lehet már következményeket támasztani, amelyek nem teljesítése esetén nem a fizetését nem emelik, hanem megválnak tőle.

A kérdés ezek után már csak az, hogy mitől szűnik meg a pazarlás, ki biztosítja, hogy a jobban fizetett munkás jobban is dolgozik és teljesíti a

vele szemben támasztott követelményeket, s ha nem, akkor a munkás (értve ez alatt a felső szintű vállalati vezetőket is) nem dolgozhat tovább abban a munkakörben. A válasz megint nagyon elcsépelten hangzik: a tulajdonos vagy a tulajdonosi szemléletű vezető. Ez újabb kérdést vet fel.

Mitől várható, hogy a tulajdonosi szemlélet elég gyorsan terjed? Hogyan készíthetők a ma még domináló állami szektorban a vállalati vezetők arra, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően költségracionalizálásban gondolkodjanak, tulajdonosként vagy kvázi tulajdonosként cselekedjenek?

Megítélésem szerint ennek több feltétele van:

1/ A vezetőnek legyen valóban szabad keze és ennek következtében legyen igazi felelőssége azért, amit produkált, vagyis legyen veszteni valója, ugyanúgy, mint az általa irányított bármelyik dolgozónak, ha nem jól dolgozik.

2/ A vállalatnak ne az legyen az érdeke, hogy eltagadja a ténylegesen elért eredményt (a túlzott elvonások miatt).

3/ A vállalkozók – tehát a nem hagyományos állami vállalatok – ne legyenek ellenérdekeltek a foglalkoztatottak számának bővítésében, ne legyen a kisvállalkozás közepes méretűvé alakításának akadálya az, hogy a létszámnövekedés kedvezőtlen adóvonzattal bír (pl. alkalmazotti adó). Minél nagyobb részét foglalkoztatják a dolgozóknak a magánvállalkozók, annál biztosabb a munkaerő hatékony foglalkoztatása és valószínűbb a verseny kialakulása.

4/ A magánvállalkozás fejlődése legyen húzóerő azáltal is, hogy ne lehessen lényeges különbség az állami és magánvállalatok dolgozóinak bérei között a teljesítményektől függetlenül. (Persze az is igaz, hogy a „vállalat teljesítménye”, a termék eladhatósága sok esetben éppen a vezetői képességek függvénye.) Vagyis az állami vállalatok vezetője éppen annyira érdekelt legyen a vállalata teljesítményében, mint a magánvállalkozó, de fizesse is meg az ott dolgozókat, és ne kelljen bújtatnia a béreit különféle egyéb kifizetések mögé. (1990-ben az adózott bérek, keresetek növekedési üteme 22,4 százalék volt, az adómentes vállalati keresetkiegészítő kifizetéseké 74 százalék.) Viszont a magánvállalkozások és az import által támasztott versenykörnyezetben ne tudjon tolerálni semmilyen felesleges költséget.

Ezeket túl a jövedelemadó-rendszer változtatása kulcskérdés. Egyrészt folyamatosan valorizálni kell a személyi jövedelemre vonatkozó adótáblákat, hogy az inflációs jövedelemnövekedés ne okozzon egyre nagyobb adóelvonást. A sávhatárokat és kulcsokat úgy kell átalakítani, hogy azokban a sávokban csökkenjenek az elvonások, ahová a legtöbben jutnak. (Ehelyett,

míg a statisztika által számított átlagkereset adóterhe 1988-ban 10 százalék volt, az 1991-re várható átlagkereseté 16 százalék lesz.) Másrészt a fejlett országok adórendszerei támogatnak minden olyan formát, amellyel az egyének közreműködnek önmaguk vagy mások jelenének és jövőjének biztosításában. Éppen ezért adókedvezményben, de legalábbis adóalap-kedvezményben részesítik a munkahelyteremtő beruházásokat, a lakásépítést, a nyugdíjbiztosítást, az alapítványokhoz való hozzájárulást, a közműfejlesztési hozzájárulásokat stb. Nagyon fontos lenne ezeknek a kedvezményezési elveknek a jelenleginél következetesebb és szélesebb körű érvényesítése adórendszerünkben, különös tekintettel a munkahelyteremtő beruházásokra.

Végül az említett negatív tendenciák ellen hathat az a már beindult folyamat, amely a *non-profit szférában a karitatív szervezetek, a privatizálás* megjelenésével járt. Miközben hagyni kell, hogy ez a fejlődés a maga útján haladjon, a privatizálásnál tekintettel kell lenni a már kialakult helyzetre, a lakosság fizetőképes keresletére. (Ezen a területen ugyanis a privatizálás egyben bizonyos mértékig a profit-szemponatok előtérbe kerülését is jelenti.) Azaz nem szabad erőltetni sem az egészségügyben, sem az oktatásban a nagyarányú privatizálást, és gyors ütemben felszámolni, szűkíteni az ingyenes ellátást, hiszen – amint az a vizsgálatunkból kitűnt – a lakosság széles rétegei nincsenek abban a helyzetben, hogy a finanszírozást magukra vállalják. Megfelelő társadalombiztosítási rendszer hiányában e területeken a teljes ellehetetlenülés következne be és még inkább felerősítené a negatív tendenciákat. Ugyanakkor meg kell hagyni a lehetőséget arra, hogy akinek megvannak az anyagi lehetőségei, az hozzájuthasson a neki megfelelő színvonalú szolgáltatáshoz.

Tehát az infláció megállítása, a pazarlás megakadályozása a privatizálás – és az állami gazdálkodási szférában is a privátszférához hasonlóan szigorú feltételek megteremtése révén, az adórendszerben a megfelelő mértékek kialakítása, az emberközpontú befektetések kedvezményezése, a non-profit szférában az ésszerű mértékű privatizálás megállíthatná a kedvezőtlen folyamatokat, és segíthetné a sokat emlegetett gazdasági közeledést Európa fejlett részéhez.

MELLÉKLETEK

1. Kiadások változása (a változást jelzők aránya %-ban)(Országos adatok)
2. Növekvő (kicsit növekvővel együtt), csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és az adott kiadással rendelkezők aránya településtípus szerint (%-ban) (Országos adatok)
3. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Országos adatok)
4. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)(Országos adatok)
5. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint (%-ban) (Országos adatok)
6. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Országos adatok)
7. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Országos adatok)
8. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Országos adatok)
9. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Országos adatok)
10. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Országos adatok)
11. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Országos adatok)
12. Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Országos adatok)
13. A szolgáltatás-igénybevétel arányai megyénként (%-ban)
14. A kiadások változása (a változást jelzők arányai %-ban) (Budapest)
15. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Budapest)
16. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Budapest)
17. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint (%-ban) (Budapest)
18. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Budapest)
19. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Budapest)
20. "Nincs kiadás az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Budapest)

21. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Budapest)
22. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Budapest)
23. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" típusú válaszok aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Budapest)
24. Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Budapest)
25. A kiadások változása (a változást jelzők aránya %-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)
26. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és az adott kiadástípussal nem rendelkezők aránya településtípus szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
27. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
28. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
29. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
30. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
31. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
32. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
33. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
34. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
35. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" típusú válaszok aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
36. Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)
37. Kiadások változása (a változást jelzők aránya, %-ban)
(Komárom-Esztergom)
38. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és a kiadással nem rendelkezők aránya településtípus szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)
39. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
40. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
41. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)

42. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
43. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
44. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
45. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
46. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
47. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" típusú válaszok aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Komárom-Esztergom)
48. Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Komárom-Esztergom)
49. A kiadások változása (a változást jelzők arányai %-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)
50. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és az adott kiadásnimmel nem rendelkezők aránya településtípus szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
51. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
52. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
53. „Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
54. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
55. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
56. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
57. Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
58. Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
59. "Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" típusú válaszok aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
60. Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)

61. Kérdőív: A fogyasztási szerkezet változása

62. A kikérdezés és a mintavétel módszere

**Kiadások változása (a változást jelzők aránya %-ban)
(Országos adatok)**

Kiadásnem	Nem válaszolt	Nőtt	Kicsit nőtt	Változat- lan	Csök- kent	Erősen csökkent	Nincs kiadása	Nem tudja
Élelmiszer	0,3	84,7	7,5	4,3	2,5	0,3	0,1	0,2
Közétkeztetés	0,2	35,4	11,4	5,6	1,5	0,3	45,2	0,5
Élvezeti cikk	0,3	31,2	14,7	19,2	11,3	5,1	17,6	0,6
Ruházat, cipő	0,2	40,9	12,6	18,1	12,5	4,8	9,9	0,8
Gyermekkel kapcs. kiadás	0,3	44,7	7,8	6,3	2,4	0,7	37,1	0,5
Benzin	0,3	36,4	5,6	3,7	1,6	0,6	51,4	0,4
Közlekedés	0,3	46,0	18,6	9,9	3,0	0,6	20,9	0,7
Rezsi	0,3	78,0	12,0	5,8	0,6	0,1	2,6	0,5
Gyógyszer	0,3	50,0	15,9	18,5	1,9	0,2	11,6	1,6
Tisztítószer	0,3	66,9	18,0	8,5	3,2	0,6	1,5	1,0
Újság, folyóirat	0,3	34,0	16,7	18,6	11,6	3,4	14,7	0,8
Posta, telefon	0,3	23,7	13,9	19,0	6,3	2,7	32,0	2,0
Kultúra	0,3	14,3	6,6	14,7	7,6	6,4	49,1	1,1
Hiteltörlesztés	0,3	19,7	5,0	22,3	1,7	1,0	49,0	1,1
Hálapénz, borraivaló	1,2	11,8	5,0	13,7	2,4	1,8	61,0	3,2
Egyéb rendszeres kiadás	22,2	7,4	1,3	3,5	0,8	0,4	60,0	4,4

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt), csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és az adott kiadással nem rendelkezők aránya településtípus szerint(%-ban)
(Országos adatok)**

Kiadásnem	Kiadása nőtt		Kiadása csökkent		Nincs kiadása	
	Város	Község	Város	Község	Város	Község
Élelmiszer	92,5	91,7	3,1	2,4	0,2	0,0
Közétkeztetés	49,9	42,5	1,8	1,7	43,3	47,9
Élvezeti cikk	48,9	41,9	14,5	19,0	16,9	18,5
Ruházat,cipő	55,7	50,2	17,4	17,3	9,1	11,1
Gyermekkel kapcs. kiadás	56,6	47,0	2,5	4,0	34,0	41,6
Benzin	44,2	38,9	2,1	2,5	49,6	54,0
Közlekedés	67,9	60,0	3,3	4,1	20,6	21,3
Rezsi	93,0	86,0	0,4	1,0	2,4	2,9
Gyógyszer	63,5	69,2	1,4	3,2	13,2	9,3
Tisztítószer	86,2	82,9	2,3	6,0	1,7	1,3
Újság, folyóirat	55,0	44,7	13,8	16,7	13,9	15,7
Posta, telefon	44,8	27,7	6,8	12,2	29,5	35,5
Kultúra	24,7	15,7	14,4	13,3	43,6	56,6
Hiteltörlesztés	27,1	21,4	1,8	2,3	45,1	54,4
Hálapénz,borralaló	20,8	11,2	3,1	5,6	53,7	71,1
Egyéb rendszeres kiadás	9,3	7,7	1,4	0,8	53,5	69,7

Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)

(Országos adatok)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60 év között	61-70	70 év felett
Élelmiszer	94,3	92,2	92,4	92,0	92,7	88,8
Közétketetés	47,3	64,2	62,0	36,1	13,4	22,2
Élvezeti cikk	48,6	51,8	50,5	48,0	32,6	29,1
Ruházat, cipő	69,4	62,0	60,8	51,7	32,2	25,3
Gyermekkel kapcs. kiadás	62,9	76,1	67,2	38,1	14,6	15,6
Benzin	40,4	53,2	54,9	42,8	19,1	7,0
Közlekedés	60,9	66,0	76,4	70,0	56,0	33,3
Rezsi	90,1	90,5	91,3	91,8	90,2	82,0
Gyógyszer	47,3	57,5	61,0	73,0	84,4	83,9
Tisztítószer	85,9	83,2	84,0	88,4	84,7	84,9
Újság, folyóirat	50,6	52,0	51,7	53,4	49,8	40,6
Posta, telefon	35,6	40,3	42,6	42,2	28,6	22,6
Kultúra	23,2	26,3	26,3	19,3	10,5	6,2
Hiteltörlesztés	36,5	32,0	30,3	20,6	9,1	5,7
Hálapénz, borra való	25,6	18,0	16,7	17,9	10,7	10,9
Egyéb rendszeres kiadás	10,3	11,2	8,9	6,3	6,5	7,2

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya
életkor szerint (%-ban)**

(Országos adatok) *

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50 év között	51-60	61-70	70 év felett
Élelmiszer	0,9	3,6	2,5	3,1	2,7	5,0
Közétkeztetés	1,7	2,1	2,5	2,4	0,7	0,4
Élvezeti cikk	16,6	15,9	18,6	18,6	18,4	12,2
Ruházat, cipő	15,4	15,6	19,6	16,8	21,1	14,8
Gyermekkel kapcs. kiadás	1,3	3,1	3,6	3,9	1,8	1,3
Benzin	2,1	2,1	3,8	2,0	1,6	1,0
Közlekedés	3,6	3,9	3,6	3,0	3,8	2,6
Rezsi	0,9	0,9	0,7	0,2	0,2	1,0
Gyógyszer	1,7	2,9	1,7	1,3	0,9	1,1
Tisztítószer	2,4	4,5	4,4	3,2	2,7	1,0
Újság, folyóirat	14,3	14,3	16,8	12,2	16,1	10,0
Posta, telefon	7,8	9,4	10,8	6,7	7,7	4,2
Kultúra	17,8	15,5	18,1	11,3	12,8	6,9
Hiteltörlesztés	2,2	3,8	3,6	3,5	1,6	0,2
Hálapénz, borra való	4,6	3,9	5,2	3,3	3,1	1,4
Egyéb rendszeres kiadás	0,5	1,5	1,4	1,5	1,8	0,9

* A 100 % a változatlan kiadást jelzőkkel együtt kapható meg.

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya
életkor szerint (%-ban)**

(Országos adatok)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
Élelmiszer	0,0	0,3	0,1	0,0	0,2	0,0
Közétkeztetés	45,7	26,6	28,2	55,4	81,7	73,1
Élvezeti cikk	11,2	10,7	10,6	15,8	31,8	46,6
Ruházat,cipő	1,4	2,4	2,2	9,2	24,7	43,2
Gyermekkel kapcs. kiadás	30,3	12,0	18,1	52,1	79,4	80,6
Benzin	54,1	39,2	36,0	52,0	77,0	88,7
Közlekedés	23,7	18,1	10,8	15,3	27,0	56,5
Rezsi	1,4	1,4	1,9	2,3	2,9	9,7
Gyógyszer	18,4	13,4	12,9	10,4	5,4	6,4
Tisztítószer	1,4	1,7	1,2	1,2	1,0	3,7
Újság, folyóirat	18,0	12,7	10,6	13,4	14,5	31,3
Posta, telefon	34,9	28,4	25,2	30,7	36,5	54,5
Kultúra	43,3	39,9	35,9	54,9	67,9	80,8
Hiteltörlesztés	33,6	35,9	38,0	55,9	73,9	85,6
Hálapénz,borralaló	50,3	57,4	57,3	61,8	70,8	77,6
Egyéb rendszeres kiadás	56,6	56,9	57,5	62,8	65,8	66,1

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső besorolása szerint (%ban)**

(Országos adat)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd munkás	Betanított munkás	Szak- munkás	Ügyint.	Szak. alk.	Vezető	Önálló	Nyud- díjas
Élelmiszer								
Közétkeztetés	91,5	91,3	93,0	90,8	94,8	94,9	91,8	90,5
Élvezeti cikk	48,7	49,9	55,0	55,9	67,2	66,5	49,0	17,7
Ruházat,cipő	46,0	47,0	50,2	51,4	52,5	56,5	56,6	31,7
Gyermekkel	61,3	57,8	60,1	57,3	62,1	65,3	61,3	31,9
kapcs. kiadás								
Benzin	52,3	60,3	66,6	57,9	65,7	69,4	61,9	17,7
Közlekedés	22,7	36,9	50,2	44,3	68,2	73,3	74,0	14,6
Rezsi	64,0	65,9	70,1	72,2	79,3	72,7	59,8	47,5
Gyógyszer	84,6	88,7	91,1	92,1	93,1	94,6	91,1	87,6
Tisztítószér	65,3	64,6	60,1	53,9	53,6	62,8	57,6	83,9
Újság, folyóirat	80,5	83,5	84,2	85,1	85,5	86,9	88,3	86,1
Posta, telefon	34,1	43,5	51,1	60,3	61,3	65,1	55,4	43,3
Kultúra	26,4	29,5	37,1	47,1	58,1	55,6	49,3	28,0
Hiteltörlesztés	13,8	19,0	22,8	27,8	36,6	30,4	25,7	9,7
Hálapénz,borralaló	20,6	33,9	28,9	29,0	28,0	32,3	34,8	9,1
Egyéb rendszeres	9,7	17,8	17,3	16,6	23,5	20,7	24,5	11,8
kiadás	9,1	7,1	8,4	11,0	11,5	10,6	19,0	6,3

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)**

(Országos adatok)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	<u>Segéd-</u>	<u>Betanított</u>	<u> Szak-</u>	<u>Ügyint.</u>	<u>Szak-</u>	<u>Vezető</u>	<u>Önálló</u>	<u>Nyug-</u>
		<u>munkás</u>			<u>alkalm.</u>			<u>díjas</u>
Élelmiszer	0,0	3,2	2,9	3,3	3,3	1,8	3,0	3,8
Közétkeztetés	0,9	2,0	2,4	2,4	2,7	2,6	0,7	1,0
Élvezeti cikk	19,4	19,7	18,1	16,8	13,5	14,6	15,0	17,4
Ruházat, cipő	16,5	20,3	17,4	20,8	15,7	12,0	13,9	18,2
Gyermekkel kapcs. kiadás	2,4	4,2	3,1	3,6	3,2	1,9	0,7	1,7
Benzin	2,9	3,0	2,8	4,2	1,5	2,5	2,1	1,2
Közlekedés	4,0	6,3	2,8	4,3	1,5	2,0	2,7	4,1
Rezsi	1,5	1,1	0,6	1,7	0,4		0,4	0,5
Gyógyszer	2,5	2,2	2,1	2,2	2,0	1,8	2,3	1,1
Tisztítószer	3,9	5,3	4,3	6,4	1,9	2,8	6,1	1,5
Újság, folyóirat	19,6	14,8	16,6	16,2	12,0	14,2	11,5	12,4
Posta, telefon	12,9	12,7	8,9	11,0	4,7	7,4	10,9	6,8
Kultúra	14,2	19,1	16,2	20,9	13,7	11,9	14,5	9,5
Hiteltörlesztés	2,2	1,5	3,1	1,8	5,1	4,7	4,7	1,8
Hálapénz, borralaló	5,4	4,6	4,5	3,4	4,2	5,1	3,0	2,0
Egyéb rendszeres kiadás	0,8	1,4	1,4	1,4	1,4	0,7	2,1	1,3

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)**

(Országos adat)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd- munkás	Betanított munkás	Szak- munkás	Ügyint.	Szak. alk.	Vezető	Önálló	Nyug- díjas
Élelmiszer	1,3	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Közétkeztetés	42,5	38,9	36,7	33,2	24,9	26,5	44,4	77,0
Élvezeti cikk	12,9	14,0	11,1	9,8	9,2	10,5	14,7	36,5
Ruházat, cipő	4,5	4,7	2,7	3,4	2,1	3,9	4,9	30,7
Gyermekkel kapcs. kiadás	37,5	24,6	22,3	31,4	22,6	21,6	24,2	76,9
Benzin	67,7	54,0	43,2	47,9	24,6	19,4	19,0	82,0
Közlekedés	23,5	17,0	15,5	13,1	10,4	12,9	21,0	38,0
Rezsi	2,3	1,9	2,1	0,6	1,0	1,7	0,8	5,4
Gyógyszer	7,7	10,6	12,4	16,3	16,7	17,1	15,9	6,4
Tisztítószer	4,8	1,9	0,8	0,1	1,8	1,0	1,1	2,1
Újság, folyóirat	27,6	17,6	12,0	9,5	5,8	4,7	14,4	21,4
Posta, telefon	39,4	34,6	31,6	24,6	14,7	17,7	21,2	43,8
Kultúra	59,4	48,1	45,7	34,5	20,0	36,1	32,2	73,3
Hiteltörlesztés	57,4	42,1	41,4	38,3	29,7	34,2	32,4	78,0
Hálapénz, borralaló	70,6	62,5	59,1	61,9	41,8	44,6	54,5	74,1
Egyéb rendszeres kiadás	60,2	67,0	60,5	50,4	48,4	50,4	47,2	67,4

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők az első kereső
iskolai végzettsége szerint (%-ban)**

(Országos adatok)

Kiadásnem	8 általánosnál kevesebb isk.	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	91,5	90,4	93,6	93,5
Közétkeztetés	27,4	39,1	53,7	65,4
Élvezeti cikk	32,8	42,9	50,3	52,6
Ruházat,cipő	41,5	51,2	56,6	63,3
Gyermekkel kapcs. kiadás	31,1	48,1	59,6	63,9
Benzin	10,4	34,8	50,2	68,4
Közlekedés	53,9	60,5	68,5	75,0
Rezsi	86,8	89,9	90,7	92,7
Gyógyszer	84,0	67,0	62,3	57,2
Tisztítószer	87,5	82,6	85,9	85,8
Újság, folyóirat	36,4	46,8	54,3	66,7
Posta, telefon	17,0	33,2	40,9	63,0
Kultúra	6,6	17,9	24,0	35,3
Hiteltörlesztés	15,5	24,6	26,3	29,1
Hálapénz,borralaló	10,0	15,1	17,6	24,2
Egyéb rendszeres kiadás	4,2	7,3	10,1	12,6

Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Országos adatok)

Kiadásnem	8 általánosnál kevesebb iskola	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	3,6	3,3	2,8	1,9
Közétkeztetés	2,9	1,8	2,0	1,9
Élvezeti cikk	20,6	20,1	14,7	12,0
Ruházat, cipő	17,9	17,5	17,5	14,1
Gyermekkel				
kapcs. kiadás	2,8	3,1	2,8	3,0
Benzin	1,0	2,8	2,5	2,3
Közlekedés	4,4	5,1	2,2	2,0
Rezsi	0,1	1,0	0,7	0,1
Gyógyszer	0,6	2,9	1,4	1,5
Tisztítószer	1,6	5,6	2,8	1,9
Újság, folyóirat	9,7	15,4	15,6	12,0
Posta, telefon	8,9	10,5	7,8	4,4
Kultúra	14,3	15,3	14,6	15,1
Hiteltörlesztés	3,4	1,9	3,5	4,5
Hálapénz, borralaló	2,1	5,1	3,4	4,7
Egyéb				
rendszeres kiadás	1,5	1,5	1,3	1,5

“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)

(Országos adatok)

Kiadásnem	8 általánosnál kevesebb isk.	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	0,0	0,2	0,1	0,0
Közétkeztetés	66,4	50,8	39,7	25,9
Élvezeti cikk	29,8	18,7	14,7	12,3
Ruházat,cipő	25,9	10,2	6,5	5,2
Gyermekkel kapcs. kiadás	59,0	40,4	30,9	27,0
Benzin	83,0	58,9	43,4	23,0
Közlekedés	33,4	21,4	18,9	13,0
Rezsi	4,5	2,3	2,3	2,1
Gyógyszer	6,2	9,4	14,3	13,8
Tisztítószer	2,5	1,6	1,1	1,8
Újság, folyóirat	27,8	17,9	11,0	3,6
Posta, telefon	48,9	34,4	30,5	11,5
Kultúra	71,2	54,2	44,7	23,9
Hiteltörlesztés	69,0	52,7	44,3	33,0
Hálapénz,borralvó	77,6	63,4	59,3	40,3
Egyéb rendszeres kiadás	74,8	66,5	54,7	43,0

Élelmiszer kiadás alakulása (%) (Országos adatok)

Változatlan, mert

Kiadásnem	Nem vála- szolt	Távaly sem vette	Erősen csök- kent	Csök- kent	Nem tud már csök- kenten	Megfizeti a régi mint.t	Olcsób- bat vesz	Nőtt, olcsób- bat vesz	Nőtt, mert többre van igény
Hús	0,4	11,0	23,3	33,6	11,8	9,3	6,9	1,3	2,4
Felvágott	0,3	10,8	20,2	34,2	12,6	9,6	7,6	1,8	2,9
Téj	0,3	3,2	7,0	20,9	37,3	20,1	1,5	0,7	9,0
Vaj, margarin	0,3	1,8	6,7	22,2	37,8	21,8	2,5	1,1	5,9
Sajt	0,3	11,8	22,9	27,3	19,6	10,6	2,2	1,7	3,7
Tőjás	0,3	29,5	4,4	13,0	26,3	19,6	1,3	1,2	4,3
Kenyér	0,3	0,8	2,1	10,2	49,0	30,7	1,1	0,6	5,4
Liszt	0,3	1,1	2,2	11,2	49,1	31,2	0,9	0,5	3,6
Olaj, zsír	0,3	2,6	2,7	15,1	46,0	26,8	1,2	1,0	4,1
Cukor	0,3	2,6	3,6	18,5	45,8	24,1	0,6	0,5	4,1
Burgonya	0,3	31,5	2,1	9,5	26,2	18,6	2,7	2,6	6,5
Zöldség	0,3	38,9	4,6	12,4	19,2	15,1	2,9	2,3	4,3
Gyümölcs	0,3	34,9	8,5	20,6	13,6	12,3	3,7	1,9	4,4
Déligyümölcs	0,3	25,3	22,5	24,1	10,1	9,3	2,7	0,9	4,7
Kávé, tea	0,3	12,1	11,8	27,1	23,4	16,9	4,1	1,5	2,7
Édesség	0,3	21,9	17,2	31,3	13,2	10,3	2,3	1,0	2,6
Üdítő	0,3	25,0	13,9	32,3	12,5	11,0	1,5	0,5	2,9
Sör	0,3	35,9	11,8	25,3	11,8	10,8	2,0	0,6	1,5
Bor	0,3	48,5	12,0	20,2	7,6	8,0	1,8	0,6	0,9
Égetett szesz	0,8	53,3	12,5	15,7	7,6	6,5	1,9	0,5	1,0
Cigaretta	3,4	45,4	5,5	9,8	17,0	13,3	3,1	0,4	2,1

A szolgáltatás-igénybevétel arányai megyénként(%-ban)

	Havonta		Gyakrabban		Ritkábban	
	1989	1990	1989	1990	1989	1990
FODRÁSZ						
Budapest	34,2	28,0	7,5	5,9	36,7	43,7
Borsod	33,2	28,4	4,7	3,7	40,9	45,8
Komárom	23,6	20,9	5,3	2,9	38,5	42,8
Szabolcs	23,4	20,5	4,6	3,3	48,0	51,8
KOZMETIKUS						
Budapest	13,1	10,0	2,0	1,6	19,8	22,0
Borsod	7,6	6,7	0,7	0,4	12,6	13,3
Komárom	5,5	5,5	2,0	0,6	5,3	6,4
Szabolcs	3,4	3,3	1,0	0,8	6,8	7,0
MOSODA						
Budapest	9,6	8,8	1,5	1,4	12,2	13,0
Borsod	2,2	2,1	0,2	0,1	4,4	4,3
Komárom	2,0	2,1	1,2	1,2	5,3	5,5
Szabolcs	1,7	1,8	0,9	0,8	2,2	2,3
LAKÁSTAKARÍTÁS						
Budapest	1,1	0,9	2,0	1,9	1,7	1,7
Borsod	0,3	0,3	0,4	0,4	1,1	0,9
Komárom	0,2	0,4	-	-	-	-
Szabolcs	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5
ÉTTEREM						
Budapest	5,3	3,6	3,8	3,0	20,2	19,4
Borsod	2,6	1,6	0,7	0,6	8,7	8,2
Komárom	2,5	1,6	0,6	0,2	11,5	9,8
Szabolcs	1,1	1,0	0,8	0,7	4,1	4,1

A kiadások változása (a változást jelzők arányai %-ban)

(Budapest)

Kiadásneve	Nem válaszolt	A k i a d á s						Nem tudja
		Nőtt	Kicsit nőtt	Változtalan	Csökken	Erősen csökkent	Nincs kiadása	
Élelmiszer	0,8	86,9	6,9	2,6	2,3	0,4	0,8	0,1
Közlekedés	0,8	43,3	9,4	4,0	1,4	0,2	40,6	0,3
Élvezeti cikk	0,9	36,4	16,7	17,8	10,7	3,9	13,3	0,3
Ruházat, cipő	1,0	44,2	14,6	16,0	11,2	5,3	7,4	0,3
Gyermekkel kapcs. kiadás	1,0	47,4	9,4	5,2	2,6	0,6	33,0	0,7
Benzin	1,0	48,5	5,8	3,0	1,5	0,8	38,9	0,4
Közlekedés	1,0	71,5	11,4	4,3	1,3	0,4	10,0	0,3
Rezsi	0,9	84,3	9,5	3,6	0,3	0,1	1,1	0,2
Gyógyszer	0,9	47,7	13,8	21,2	0,7	0,1	14,1	1,5
Tisztítószer	0,9	68,8	16,7	9,2	1,3	0,3	1,8	0,8
Újság, folyóirat	0,9	42,9	17,6	15,8	9,5	3,0	9,9	0,4
Posta, folyóirat	1,0	38,0	18,7	16,4	4,1	1,3	19,5	1,0
Kultúra	1,0	22,4	11,0	21,3	10,0	5,5	28,4	0,4
Hiteltörlesztés	1,0	19,3	6,1	30,9	2,2	1,1	38,1	1,3
Hálapénz, borralaló	2,6	16,2	8,4	27,7	2,7	1,0	38,3	3,2
Egyéb, rendszeres kiadás	30,4	9,0	2,0	4,2	1,3	0,5	46,3	6,3

Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)
(Budapest)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 felett
		év között				
Élelmiszer	96,2	94,7	93,6	94,6	93,0	90,0
Közétkeltetés	53,0	68,6	64,5	44,9	19,5	13,0
Élvezeti cikk	52,4	60,7	57,2	54,8	41,6	22,0
Ruházat,cipő	66,1	69,3	67,0	54,0	33,2	32,0
Gyermekkel kapcs. kiadás	60,6	78,4	70,8	41,2	17,8	11,0
Benzin	50,8	67,9	65,4	55,4	25,2	7,0
Közlekedés	81,4	87,6	88,7	88,7	79,7	36,0
Rezsi	95,0	93,7	93,9	96,0	93,3	89,0
Gyógyszer	44,2	58,0	52,9	64,5	82,5	90,0
Tisztítószer	83,1	86,2	86,8	88,4	82,5	84,0
Újság, folyóirat	60,1	63,7	63,4	62,6	54,2	44,0
Posta, telefon	50,8	57,9	61,2	62,8	51,8	38,0
Kultúra	45,4	39,6	38,3	29,9	17,4	10,0
Hiteltörlesztés	44,8	31,5	25,4	22,4	12,9	7,0
Hálapénz,borralaló	39,8	26,9	22,4	20,5	22,0	20,0
Egyéb rendszeres kiadás	10,9	15,5	11,5	8,9	7,7	2,0

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint(%-ban)
(Budapest)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50 év között	51-60	61-70	70 év felett
Élelmiszer	0,5	2,5	2,3	1,7	3,8	6,5
Közétkeztetés	2,1	1,2	2,6	1,4	0,6	0,0
Élvezeti cikk	16,9	12,7	15,0	16,8	17,8	8,2
Ruházat, cipő	17,0	14,0	16,6	15,9	20,9	18,2
Gyermekkel kapcs.kiadás	1,1	2,2	3,3	8,0	2,4	1,2
Benzin	2,1	0,9	3,4	3,2	3,5	0,6
Közlekedés	4,3	0,8	1,7	1,7	1,7	1,2
Rezsi	1,1	0,4	0,3	0,0	0,3	1,2
Gyógyszer	0,5	0,7	1,0	0,9	0,7	0,6
Tisztítószer	1,1	1,0	2,3	1,7	2,4	0,0
Újság, folyóirat	14,7	10,1	13,4	14,2	17,1	8,3
Posta, telefon	5,5	4,5	6,8	4,5	6,2	4,1
Kultúra	17,0	14,9	16,3	16,2	17,1	10,6
Hiteltörlesztés	1,1	5,0	3,8	2,5	2,0	0,6
Hálapénz, borraivaló	6,5	3,2	4,4	3,2	3,8	0,6
Egyéb rendszeres kiadás	0,0	1,9	1,6	2,0	2,8	1,8

**"Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint(%-ban)
(Budapest)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
				év között		
Élelmiszer	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétkeztetés	41,0	24,1	26,9	49,4	75,9	84,1
Élvezeti cikk	9,8	5,8	7,7	10,2	24,1	57,1
Ruházat, cipő	1,6	1,6	1,7	8,8	18,2	36,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	33,3	11,5	17,7	42,3	75,9	85,9
Benzin	43,7	26,0	26,9	36,1	67,7	91,2
Közlekedés	7,7	6,6	3,9	3,7	13,3	58,2
Rezsi	0,5	1,0	0,7	0,6	2,1	2,9
Gyógyszer	21,5	15,8	15,1	14,5	9,4	1,0
Tisztítószer	1,1	1,9	1,4	1,1	2,4	2,9
Újság, folyóirat	7,1	8,9	6,6	5,7	12,9	33,5
Posta, telefon	19,7	19,2	14,0	14,5	24,8	44,1
Kultúra	12,6	23,5	18,3	28,1	49,3	71,8
Hiteltörlesztés	24,0	25,8	27,4	44,9	68,2	81,2
Hálapénz, borravaló	24,6	35,2	36,0	40,9	44,4	59,4
Egyéb rendszeres kiadás	43,7	43,1	42,6	48,0	53,1	61,8

Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban)(Budapest)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd*	Betanított munkás	Shak-	Ügyintéző	Shakalkalm.	Vezető	Önálló	Nyugdíjas
Élelmiszer	85,2	93,0	94,2	91,4	94,3	96,2	93,7	92,6
Közétkeztetés	29,6	43,8	59,0	52,9	66,5	59,0	57,0	15,9
Élvezeti cikk	37,0	45,6	57,3	48,1	58,9	53,8	68,4	36,6
Ruházat, cipő	59,2	51,8	64,2	55,8	68,1	62,7	67,1	31,9
Gyermekkel kapcs. kiadás	29,6	61,4	69,5	57,7	66,0	63,7	76,0	12,6
Benzin	7,4	32,4	57,6	45,2	69,9	69,4	81,1	19,2
Közlekedés	77,8	87,7	87,9	87,5	88,2	88,7	74,7	61,7
Rezsi	77,8	94,8	94,1	96,1	93,8	95,7	91,2	93,8
Gyógyszer	55,5	48,2	57,4	54,8	55,5	63,2	59,5	85,0
Tisztítószer	81,4	81,6	86,7	81,8	88,1	84,4	84,8	82,6
Újság, folyóirat	25,9	56,1	49,5	58,7	66,4	66,1	67,1	51,2
Posta, telefon	18,5	42,1	52,7	54,8	66,5	66,1	58,3	46,5
Kultúra	11,1	22,8	31,0	27,9	45,8	37,2	40,5	15,9
Hiteltörlesztés	18,5	28,1	29,9	29,8	27,3	28,3	26,6	12,5
Hálapénz, borra való	18,5	21,0	26,2	23,1	25,3	24,1	26,6	21,7
Egyéb rendszeres kiadás	7,4	3,5	11,3	8,7	14,5	15,1	16,4	4,0

* A mintába tartozó elemszám kicsi.

Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban) (Budapest)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd*	Betanított munkás	Shak-	Ügyintéző	Shak-alkalm	Vezető	Önálló	Nyugdíjas
Élelmiszer	0,0	2,7	3,4	2,9	1,8	1,9	0,0	4,4
Közétkeztetés	0,0	0,9	1,9	2,9	1,4	4,2	1,3	0,0
Élvezeti cikk	18,5	21,1	16,8	19,3	10,5	18,8	11,4	14,5
Ruházat, cipő	11,1	21,9	16,4	25,9	14,2	15,0	13,9	18,9
Gyermekkel kapcs. kiadás	3,7	3,6	3,1	4,8	4,0	2,3	0,0	1,7
Benzin	0,0	5,2	2,8	4,8	1,5	2,4	0,0	1,9
Közlekedés	3,7	4,4	1,5	2,9	1,1	1,4	2,5	1,4
Rezsi	0,0	0,9	0,3	1,0	0,3	0,0	0,0	0,7
Gyógyszer	0,0	0,9	1,7	1,9	0,4	0,5	0,0	0,2
Tisztítószer	0,0	0,9	2,1	3,8	1,1	1,4	2,5	1,5
Újság, folyóirat	11,1	14,9	14,7	17,3	10,9	11,8	8,9	13,5
Posta, telefon	7,4	7,9	7,0	6,7	3,6	6,6	3,8	5,2
Kultúra	7,4	21,0	18,5	20,2	13,8	15,1	11,4	13,0
Hiteltörlesztés	0,0	0,9	3,2	2,0	4,0	7,1	2,5	0,9
Hálapénz, borraivaló	0,0	3,5	3,8	4,8	4,1	5,1	1,3	2,2
Egyéb rendszeres kiadás	0,0	2,6	2,0	1,0	1,5	0,5	3,8	2,2

* A mintába tartozó elemszám kicsi.

“Nincs kiadás az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban)(Budapest)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd*	Betanított munkás	Szak-	Ügyintéző	Szak-alkalm.	Vezető	Önálló	Nyugdíjas
Élelmiszer	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétképzetés	63,0	47,4	34,5	40,4	26,2	32,1	34,2	80,8
Élvezeti cikk	22,2	14,9	8,5	6,7	8,4	8,0	3,8	35,1
Ruházat, cipő	3,7	5,3	2,6	3,8	2,7	3,8	2,5	28,9
Gyermekkel								
kapcs. kiadás	63,0	28,1	20,1	30,8	22,8	23,6	12,7	82,3
Benzin	88,9	60,5	35,4	44,2	23,5	23,6	11,4	76,6
Közlekedés	14,8	5,3	5,1	5,8	5,5	5,7	10,1	31,1
Rezsi	0,0	0,9	0,9	0,0	0,6	0,9	0,0	3,2
Gyógyszer	11,1	21,9	13,4	12,5	17,9	13,7	16,5	6,5
Tisztítószer	0,0	2,6	0,9	1,0	1,8	0,9	3,8	3,7
Újság, folyóirat	14,8	9,6	9,6	8,7	5,7	7,1	5,1	20,9
Posta, telefon	59,3	29,8	21,2	16,3	12,1	9,9	11,4	32,8
Kultúra	59,3	34,2	27,8	27,9	14,1	21,1	16,5	59,5
Hiteltörlesztés	55,6	36,8	33,2	34,6	27,1	25,5	38,0	73,6
Hálapénz, borraivaló	48,1	35,1	37,4	32,7	36,0	34,4	31,6	50,2
Egyéb								
rendszeres kiadás	66,7	57,9	46,8	33,7	44,7	37,3	34,2	55,2

* A mintába tartozó elemszám kicsi.

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Budapest)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	89,1	92,5	93,8	94,6
Közétkeztetés	19,2	39,7	52,3	61,4
Élvezeti cikk	42,5	47,0	53,9	55,4
Ruházat, cipő	34,2	55,3	56,5	65,3
Gyermekkel kapcs. kiadás	13,7	49,0	57,8	62,5
Benzin	12,3	36,6	51,0	69,4
Közlekedés	52,5	81,0	83,6	85,2
Rezsi	83,5	93,6	93,8	94,6
Gyógyszer	82,1	65,4	61,6	57,9
Tisztítószer	76,7	82,2	86,6	86,4
Újság, folyóirat	50,7	51,0	52,9	63,4
Posta, telefon	35,7	42,1	54,1	68,0
Kultúra	9,6	22,8	30,0	44,2
Hiteltörlesztés	12,3	24,3	26,5	25,7
Hálapénz, borra való	31,5	19,9	24,8	20,7
Egyéb rendszeres kiadás	4,1	8,3	9,9	14,1

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső
iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Budapest)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	5,5	3,8	3,0	1,5
Közétkeztetés	1,4	1,7	1,4	1,7
Élvezeti cikk	9,5	19,6	15,1	12,3
Ruházat,cipő Gyermekkel	11,0	20,2	17,4	14,3
kapcs. kiadás	4,1	1,8	3,2	3,7
Benzin	1,4	2,6	2,8	1,9
Közlekedés	1,4	2,9	1,6	1,3
Rezsi	1,4	0,9	0,5	0,1
Gyógyszer	1,4	1,2	1,0	0,4
Tisztítószer	1,4	2,9	1,7	0,9
Újság, folyóirat	5,4	15,5	13,2	11,2
Posta, telefon	1,4	8,7	5,6	4,3
Kultúra	4,1	16,1	16,7	14,8
Hiteltörlesztés	5,5	1,5	3,1	4,1
Hálapénz,borralaló	1,4	2,8	3,9	3,9
Egyéb rendszeres kiadás	4,1	1,7	1,9	1,1

“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” típusú válaszok aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Budapest)

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	0,0	0,0	0,0	0,1
Közétkeztetés	75,3	54,8	41,4	30,8
Élvezeti cikk	37,0	18,7	12,7	9,7
Ruházat,cipő	30,0	8,4	8,0	4,3
Gyermekkel kapcs. kiadás	78,1	40,9	32,4	26,8
Benzin	82,2	58,5	41,8	23,4
Közlekedés	38,4	12,4	9,9	6,7
Rezsi	8,2	1,4	0,9	0,7
Gyógyszer	8,2	11,2	14,5	15,4
Tisztítószer	8,2	1,2	1,5	2,0
Újság, folyóirat	31,5	15,9	11,0	4,2
Posta, telefon	49,3	30,8	21,3	9,9
Kultúra	76,7	43,2	30,4	15,6
Hiteltörlesztés	67,1	48,1	37,9	31,7
Hálapénz,borralaló	53,4	44,1	37,9	35,1
Egyéb rendszeres kiadás	57,5	51,9	46,8	42,5

Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Budapest)

Kiadásnem	Nem vála- szolt	Távaly sem vette	Erősen csök- kent	Csök- kent	Változatlan, mert				
					Nem tud már csök- kenteni	Megfizeti a régi mint.t	Olcsób- bat vesz	Nőtt, olcsób- bat vesz	Nőtt, mert többre van igény
Hús	1,2	2,2	15,8	35,9	8,4	23,2	9,6	1,3	2,3
Felvágott	1,1	5,2	14,3	32,2	7,8	22,9	12,5	1,6	2,4
Tej	1,1	1,7	5,8	17,0	23,6	39,9	2,2	0,8	8,0
Vaj, margarin	1,1	1,2	5,6	18,1	24,4	41,7	3,3	0,9	3,7
Sajt	1,1	4,3	24,5	29,0	10,1	23,7	3,0	1,1	3,2
Tojás	1,0	3,0	3,9	13,1	22,9	47,6	1,3	1,7	5,5
Kenyér	1,0	0,3	1,2	10,6	31,4	49,0	1,3	0,7	4,4
Liszt	1,1	1,3	1,6	10,8	30,8	49,5	0,8	0,5	3,7
Olaj, zsír	1,2	1,2	2,9	13,0	30,5	46,0	1,7	0,4	3,2
Cukor	1,1	1,7	5,0	18,3	27,0	43,2	0,7	0,2	2,9
Burgonya	1,2	2,9	1,5	8,7	23,9	45,3	3,4	2,3	10,8
Zöldség	1,1	4,7	6,5	18,6	18,1	36,7	4,4	2,5	7,4
Gyümölcs	1,1	5,7	11,0	26,1	11,7	31,7	4,4	2,0	6,3
Déligyümölcs	1,0	14,3	22,1	25,9	7,3	22,1	2,7	0,8	3,9
Kávé, tea	1,1	9,5	10,0	24,9	13,2	35,6	2,7	0,9	2,1
Édesség	1,1	20,3	13,5	29,9	7,7	22,4	2,0	0,9	2,3
Üdítő	1,1	26,2	11,3	27,6	6,8	22,0	1,9	0,5	2,5
Sör	1,1	32,1	9,2	23,2	7,7	22,2	2,3	0,5	1,8
Bor	1,1	40,2	9,5	21,4	6,3	18,4	1,5	0,3	1,3
Égetett szesz	1,5	52,9	9,5	14,3	5,5	13,9	1,3	0,2	0,9
Cigaretta	4,9	48,1	3,8	8,4	10,1	20,3	2,1	0,2	2,0

**A kiadások változása (a változást jelzők aránya %-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	Nem válaszolt	A k i a d á s					Nincs kiadás	Nem tudja
		Nőtt	Kicsit nőtt	Változtatlan	Csökken	Erősen csökkent		
Élelmiszer	0,1	80,1	9,2	6,4	3,7	0,3	0,1	0,2
Közétketetés	0,1	32,5	11,8	8,9	1,7	0,2	44,5	0,4
Élvezeti cikk	0,1	29,1	16,0	18,9	13,4	5,8	16,4	0,4
Ruházat, cipő	0,1	43,8	10,8	17,7	13,3	5,5	8,2	0,6
Gyermekkel								
kapcs. kiadás	0,1	44,0	9,3	8,4	1,8	0,6	35,5	0,5
Benzin	0,1	35,9	6,8	3,7	2,3	0,8	49,9	0,5
Közlekedés	0,1	47,8	20,9	10,9	4,2	0,6	15,1	0,4
Rezsi	0,1	75,0	15,9	7,2	0,6	0,1	0,9	0,1
Gyógyszer	0,1	45,0	16,3	20,4	3,2	0,3	14,5	0,3
Tisztítószer	0,1	64,4	17,2	10,3	5,7	0,9	0,6	0,8
Újság, folyóirat	0,1	34,9	16,6	20,7	14,3	4,4	8,6	0,4
Posta, telefon	0,1	25,2	13,1	19,6	7,9	3,2	29,8	1,2
Kultúra	0,1	11,2	6,0	15,5	8,3	8,2	50,1	0,7
Hiteltörlesztés	0,1	20,2	5,4	24,0	1,9	0,4	47,1	1,0
Hálapénz, borra való	0,6	8,8	5,7	11,6	3,4	3,0	64,5	2,3
Egyéb								
rendszeres kiadás	25,8	3,7	0,8	3,2	0,1	0,0	61,1	5,3

Növekvő (kicsit növekvővel együtt) csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és az adott kiadástípussal nem rendelkezők aránya településtípus szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)

Kiadásnem	Kiadása nőtt		Kiadása csökkent		Nincs kiadása	
	Város	Község	Város	Község	Város	Község
Élelmiszer	90,0	88,2	4,4	3,5	0,0	0,0
Közétkeztetés	49,9	36,7	1,7	2,2	40,8	49,5
Élvezeti cikk	46,8	42,8	17,1	22,2	16,0	16,9
Ruházat,cipő	57,6	50,5	18,3	19,4	7,4	9,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	59,5	44,9	1,7	3,4	31,3	40,7
Benzin	45,6	40,0	2,3	4,0	48,1	52,4
Közlekedés	67,7	70,2	4,1	5,7	17,5	12,0
Rezsi	94,8	85,7	0,8	0,5	0,5	1,4
Gyógyszer	60,1	62,8	2,4	4,7	15,2	13,5
Tisztítószer	85,3	76,7	3,9	10,3	0,5	0,7
Újság, folyóirat	56,0	45,6	16,6	21,6	7,7	9,8
Posta, telefon	49,4	23,3	7,3	16,1	23,4	38,3
Kultúra	20,0	13,4	17,4	22,2	45,3	56,6
Hiteltörlesztés	29,6	20,1	2,8	1,7	43,8	51,5
Hálapénz,borralaló	18,6	9,1	4,3	9,4	61,7	68,2
Egyéb rendszeres kiadás	6,1	2,5	0,0	0,0	55,3	68,6

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
				év között		
Élelmiszer	90,3	90,0	89,1	87,2	91,9	86,7
Közétkeztetés	56,0	64,6	59,9	32,5	6,5	10,2
Élvezeti cikk	50,0	50,0	48,2	46,9	33,0	26,5
Ruházat, cipő	71,0	64,0	58,9	53,1	34,1	25,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	66,2	77,3	67,3	36,2	15,2	10,2
Benzin	43,6	52,7	53,4	42,8	20,6	7,2
Közlekedés	66,1	70,8	76,0	77,4	58,3	34,7
Rezsi	91,1	91,4	91,3	91,8	91,3	84,6
Gyógyszer	49,2	52,7	54,5	67,5	80,5	79,6
Tisztítószer	83,1	81,6	78,5	85,6	80,0	84,7
Újság, folyóirat	50,8	54,3	50,9	51,1	50,8	48,0
Posta, telefon	33,1	44,6	45,3	38,3	23,8	24,5
Kultúra	17,0	23,2	22,1	14,4	7,0	3,0
Hiteltörlesztés	33,1	34,9	31,3	19,8	10,0	4,0
Hálapénz, borralaló	20,2	16,8	13,0	17,6	9,2	8,1
Egyéb rendszeres kiadás	6,6	6,6	3,6	3,8	2,8	3,1

Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60 év között	61-70	70 év felett
Élelmiszer	3,2	4,9	3,8	3,7	2,2	5,1
Közétkeztetés	1,6	2,7	3,0	1,2	0,5	0,0
Élvezeti cikk	13,7	17,9	24,0	17,2	20,0	17,3
Ruházat, cipő	12,9	18,2	24,8	16,0	19,5	11,2
Gyermekkel kapcs. kiadás	0,8	3,5	3,8	1,2	1,1	1,0
Benzin	4,0	4,3	4,1	1,6	0,5	2,0
Közlekedés	4,8	6,0	4,4	3,7	5,4	4,1
Rezsi	0,8	1,4	0,8	0,0	0,0	1,0
Gyógyszer	2,4	5,9	3,8	2,5	0,5	2,0
Tisztítószer	7,3	8,6	6,8	6,2	4,8	2,0
Újság, folyóirat	15,3	21,0	21,3	16,8	20,0	7,2
Posta, telefon	8,9	13,2	13,6	9,0	9,2	4,0
Kultúra	18,6	19,2	19,1	10,7	17,3	8,1
Hiteltörlesztés	4,0	2,5	3,3	1,2	1,6	0,0
Hálapénz, borraivaló	6,4	7,3	7,9	5,4	4,9	4,1
Egyéb rendszeres kiadás	0,0	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya életkor szerint(%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
		év között				
Élelmiszer	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétkeztetés	44,4	21,4	26,4	56,4	88,1	83,7
Élvezeti cikk	8,9	9,7	9,3	15,2	35,1	43,9
Ruházat,cipő	0,8	1,6	2,5	8,2	22,7	36,7
Gyermekkel kapcs. kiadás	25,8	9,2	17,7	53,5	76,8	85,7
Benzin	49,2	37,8	37,6	51,4	75,7	87,8
Közlekedés	16,9	11,6	9,3	71,0	22,7	53,1
Rezsi	1,6	0,3	0,5	1,2	0,0	4,1
Gyógyszer	19,4	17,3	17,4	13,2	4,9	9,2
Tisztítószer	0,0	0,8	0,5	0,0	0,5	2,0
Újság, folyóirat	5,6	5,1	7,1	10,3	10,8	21,4
Posta, telefon	30,6	21,9	23,2	32,9	42,7	48,0
Kultúra	45,2	37,8	37,6	59,7	71,4	81,6
Hiteltörlesztés	25,8	31,9	38,7	55,1	74,1	87,8
Hálapénz,borralaló	55,6	58,9	63,5	64,6	73,9	79,6
Egyéb rendszeres kiadás	62,0	61,3	59,7	63,3	61,9	55,1

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd* munkás	Betanított	Szak-	Ügyin- téző	Szak- alk.	Vezető	Önálló	Nyug- díjas
Élelmiszer	90,0	84,6	90,3	84,7	93,4	93,4	86,2	88,5
Közétkeztetés	40,0	44,7	49,7	48,9	69,7	71,1	48,2	10,6
Élvezeti cikk	35,0	46,8	47,4	51,0	53,3	57,0	55,1	29,2
Ruházat, cipő Gyermekkel	57,5	55,3	63,1	57,2	61,0	68,9	58,6	33,2
kapcs. kiadás	50,0	57,9	67,9	58,2	67,0	73,3	55,2	16,1
Benzin	25,0	43,1	44,6	43,8	63,2	71,1	68,9	16,8
Közlekedés	77,5	69,4	74,6	75,5	75,3	73,1	75,8	53,0
Rezsi	90,0	86,2	91,8	93,9	91,8	94,8	86,2	90,2
Gyógyszer	65,0	58,5	57,2	49,0	50,5	53,4	65,5	80,0
Tisztítószer	77,5	79,8	79,8	81,6	80,7	85,2	79,3	84,0
Újság, folyóirat	37,5	43,1	50,0	60,2	58,8	62,2	51,7	48,5
Posta, telefon	32,5	27,2	38,7	42,9	57,1	51,9	48,3	26,0
Kultúra	15,0	15,9	18,9	23,4	29,7	20,0	20,6	5,3
Hiteltörlesztés	27,5	33,5	30,7	26,5	30,7	30,3	31,0	9,0
Hálapénz, borralaló	5,0	11,7	13,8	17,4	22,0	20,2	13,8	11,2
Egyéb								
rendszeres kiadás	2,5	4,2	4,5	6,5	6,3	4,6	3,4	3,4

* A mintába tartozó elemszám kicsi

Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd* munkás	Betanított	Szak-	Ügyin- téző	Szak- alk.	Vezető	Önálló	Nyug- díjas
Élelmiszer	0,0	4,3	3,9	6,1	2,7	2,2	6,9	5,2
Közlekedés	0,0	1,6	3,4	3,0	2,2	0,0	0,0	1,2
Élvezeti cikk	20,0	19,2	22,0	21,5	16,5	13,3	27,6	18,9
Ruházat,cipő	17,5	22,3	20,3	23,4	20,3	8,9	13,8	18,0
Gyermekkel kapcs. kiadás	2,5	4,3	3,3	5,1	1,6	0,0	0,0	1,2
Benzin	2,5	3,7	4,1	5,1	3,3	2,2	6,9	0,9
Közlekedés	2,5	6,9	4,1	5,1	3,8	3,7	6,9	5,6
Rezsi	0,0	0,5	1,0	2,0	0,5	0,0	3,4	0,3
Gyógyszer	2,5	5,9	3,4	3,0	4,9	3,0	10,3	1,2
Tisztítószer	7,5	11,7	7,1	10,2	5,5	4,4	10,3	3,1
Újság, folyóirat	30,0	23,4	20,5	19,4	13,7	15,5	24,1	16,5
Posta, folyóirat	15,0	18,6	12,3	9,1	7,6	7,4	17,2	8,3
Kultúra	25,0	18,1	19,2	20,4	18,6	11,8	13,8	11,2
Hiteltörlesztés	2,5	1,1	3,1	1,0	3,3	5,2	3,4	0,6
Hálapénz, borraivaló	12,5	9,0	6,4	4,0	7,1	7,5	10,3	4,0
Egyéb, rendszeres kiadás	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

* A mintába tartozó elemszám kicsi

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd*	Betanított munkás	Szak-	Ügy- intéző	Szak- alk.	Vezető	Önálló	Nyug- díjas
Élelmiszer	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétkeztetés	45,0	36,2	38,2	32,7	21,4	21,5	37,9	83,5
Élvezeti cikk	12,5	11,7	7,4	10,2	9,3	10,4	10,3	39,4
Ruházat,cipő	10,0	4,8	1,5	4,1	1,6	4,4	0,0	25,2
Gyermekkel kapcs. kiadás	37,5	25,0	19,5	30,6	18,7	20,7	24,1	77,6
Benzin	70,0	47,9	47,4	44,9	28,0	20,0	20,7	80,1
Közlekedés	12,5	11,7	10,3	7,1	8,2	13,3	10,3	30,4
Rezsi	2,5	1,6	1,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,9
Gyógyszer	5,0	15,4	13,8	25,5	19,8	20,7	17,2	7,1
Tisztítószer	0,0	0,0	0,8	0,0	1,1	0,7	0,0	0,6
Újság, folyóirat	12,5	9,0	7,9	6,1	3,8	2,2	10,3	14,3
Posta, telefon	27,5	30,3	30,3	28,6	17,0	14,1	20,7	43,8
Kultúra	55,0	48,4	47,4	36,7	24,2	38,5	37,9	78,0
Hiteltörlesztés	47,5	34,6	40,5	39,8	33,0	34,8	27,6	78,9
Hálapénz,borralaló	80,0	65,4	66,4	65,3	48,4	47,8	62,1	75,2
Egyéb rendszeres kiadás	70,0	68,1	64,2	50,5	50,0	55,7	62,1	64,2

* A mintába tartozó elemszám kicsi

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső
iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	90,2	85,0	91,3	90,5
Közétkeztetés	15,5	31,7	52,0	64,4
Élvezeti cikk	32,4	40,4	48,0	53,2
Ruházat, cipő	38,8	50,8	56,8	56,1
Gyermekkel kapcs. kiadás	22,5	44,0	61,1	64,3
Benzin	8,4	33,6	50,1	60,5
Közlekedés	57,7	65,7	71,9	72,6
Rezsi	88,0	89,2	92,5	91,9
Gyógyszer	78,9	61,8	59,1	54,9
Tisztítószer	88,1	77,3	83,4	81,1
Újság, folyóirat	44,3	48,3	51,3	62,6
Posta, telefon	14,8	33,3	38,8	61,1
Kultúra	12,0	13,6	19,6	23,6
Hiteltörlesztés	13,4	27,1	25,0	31,7
Hálapénz, borra való	9,8	12,1	14,4	22,3
Egyéb rendszeres kiadás	3,5	7,7	5,3	6,7

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya az első kereső
iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	0,7	5,3	4,1	3,4
Közétkeztetés	0,0	2,4	2,1	1,7
Élvezeti cikk	19,8	24,4	16,9	20,5
Ruházat, cipő	12,6	20,0	19,9	17,2
Gyermekkel kapcs. kiadás	0,7	3,4	2,5	1,7
Benzin	0,7	4,1	2,8	3,5
Közlekedés	3,5	7,2	3,0	4,7
Rezsi	0,0	0,5	1,2	0,4
Gyógyszer	2,1	5,8	2,2	3,4
Tisztítószer	2,1	11,8	4,5	5,6
Újság, folyóirat	10,6	20,5	22,1	11,6
Posta, telefon	7,7	14,5	11,0	6,8
Kultúra	13,4	20,3	13,9	18,0
Hiteltörlesztés	0,0	1,7	8,0	3,0
Hálapénz, borra való	5,6	10,4	3,3	8,1
Egyéb rendszeres kiadás	0,0	0,5	0,0	0,0

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” típusú válaszok aránya az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Borsod-Abaúj-Zemplén)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	0,0	0,0	0,2	0,0
Közétkeztetés	78,9	51,0	39,2	25,3
Élvezeti cikk	36,6	16,7	13,1	12,0
Ruházat, cipő	28,2	8,0	5,1	4,3
Gyermekkel				
kapes. kiadás	71,8	40,3	27,1	24,9
Benzin	88,0	58,7	43,4	27,5
Közlekedés	30,3	11,8	15,3	11,2
Rezsi	1,4	1,4	0,5	0,4
Gyógyszer	8,5	10,1	17,7	17,2
Tisztítószer	0,0	0,5	0,5	1,3
Újság, folyóirat	22,5	9,2	7,3	2,1
Posta, telefon	53,5	29,5	30,7	13,3
Kultúra	75,4	53,9	48,8	30,7
Hiteltörlesztés	74,6	47,8	45,7	32,2
Hálapénz, borraivaló	77,5	66,8	66,9	45,9
Egyéb				
rendszeres kiadás	66,9	73,5	57,7	43,3

Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Borsod-Abaúj-Zemplén)

Kiadásnem	Nem vála- szolt	Tavaly sem vette	Erősen csök- kent	Csök- ken	Nem tud már csök- kenten	Változatlan, mert			
						Megfizeti a régi min.-t	Olcsób- bat vesz	Nőtt, olcsóbbat vesz	Nőtt, mert többre van igény
Hús	0,1	8,2	24,7	13,2	6,0	6,6	0,8	2,7	
Felvágott	0,1	10,1	20,1	35,4	14,0	7,0	8,4	1,5	3,4
Téj	0,1	2,6	7,0	18,2	45,4	14,8	0,9	0,4	10,5
Vaj, margarin	0,1	1,4	6,4	19,3	47,3	15,7	2,2	1,0	6,6
Sajt	0,1	12,5	21,2	28,8	22,4	6,0	3,4	1,3	4,4
Tőjás	0,1	26,2	4,3	13,6	35,4	14,5	0,9	0,4	4,5
Kenyér	0,1	0,4	2,7	8,7	57,2	24,0	0,8	0,3	5,8
Liszt	0,1	0,7	2,3	9,3	58,7	23,8	0,3	0,4	4,4
Olaj, zsír	0,1	2,7	2,5	14,2	55,2	20,2	0,6	0,4	4,1
Cukor	0,1	1,7	3,4	18,7	54,1	16,6	0,3	0,3	4,8
Burgonya	0,1	29,8	2,4	9,0	33,7	13,6	2,5	2,4	6,6
Zöldség	0,1	35,7	4,2	12,6	25,5	11,3	2,9	3,1	4,7
Gyümölcs	0,1	31,0	7,8	24,4	16,7	7,6	4,6	2,7	5,2
Déligyümölcs	0,1	20,7	28,0	25,0	10,9	6,2	2,4	0,9	5,8
Kávé, tea	0,1	7,9	12,4	28,6	27,7	14,1	4,6	1,0	3,7
Édesség	0,1	20,3	17,4	35,4	13,3	7,8	2,2	0,3	3,2
Üdítő	0,1	24,2	15,5	33,1	12,8	9,0	1,2	0,1	4,0
Sör	0,1	36,9	13,7	24,5	11,2	9,4	2,4	0,5	1,3
Bor	0,1	49,5	13,2	19,9	8,2	6,0	1,9	0,5	0,7
Égetett szesz	0,6	52,2	14,1	16,2	7,7	5,4	2,4	0,4	1,0
Cigaretta	3,2	43,3	5,5	10,8	18,9	12,8	3,1	0,2	2,2

**Kiadások változása (a változást jelzők aránya, %-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	Nem válaszolt	A kiadás					Nincs kiadása	Nem tudja
		Nőtt	Kicsit nőtt	Változatlan	Csökkent	Erősen csökkent		
Élelmiszer	0,6	86,9	8,0	1,6	1,8	0,4	0,4	0,4
Közétkeztetés	0,2	34,1	17,2	2,9	1,2	0,0	43,7	0,8
Élvezeti cikk	0,6	23,0	16,8	26,5	5,8	2,1	24,2	1,0
Ruházat, cipő	0,2	24,2	15,0	22,8	13,1	4,5	18,1	2,1
Gyermekkel kapcs. kiadás	0,2	41,5	8,0	5,5	1,2	0,6	42,7	0,4
Benzin	0,4	38,8	5,1	6,2	0,6	0,4	48,3	0,2
Közlekedés	0,6	27,7	19,3	12,7	0,6	0,6	37,2	1,4
Rezsi	0,6	77,2	9,4	5,3	0,4	0,0	6,8	0,4
Gyógyszer	0,6	49,7	16,6	20,9	0,8	0,6	7,2	3,7
Tisztítószér	0,6	69,0	20,7	3,7	1,6	0,6	2,7	1,2
Újság, folyóirat	0,4	19,3	18,3	19,5	13,8	4,7	23,4	0,6
Posta, telefon	0,6	11,1	11,1	25,3	4,9	1,9	40,0	5,1
Kultúra	0,4	8,6	4,5	12,1	4,3	5,5	63,0	1,8
Hiteltörlesztés	0,4	15,0	3,3	22,0	0,6	1,6	55,8	1,4
Hálapénz, borraivaló	0,4	9,2	4,9	12,3	0,0	1,0	64,3	8,0
Egyéb rendszeres kiadás	15,4	10,7	0,8	1,6	0,6	0,0	66,4	4,5

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és a kiadással nem rendelkezők aránya településtípus szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	Kiadása nőtt		Kiadása csökkent		Nincs kiadása	
	Város	Község	Város	Község	Város	Község
Élelmiszer	93,9	96,2	3,0	1,4	0,8	0,0
Közétkeztetés	52,8	49,0	2,0	0,0	42,8	44,8
Élvezeti cikk	45,1	32,2	10,7	4,2	19,4	30,8
Ruházat, cipő	46,1	29,4	17,7	17,3	14,0	23,8
Gyermekkel kapcs. kiadás	52,5	45,3	2,3	0,9	39,4	47,2
Benzin	45,8	41,1	1,0	0,9	46,5	50,9
Közlekedés	51,8	40,2	1,6	0,5	38,8	35,0
Rezsi	88,3	84,1	0,0	0,9	8,7	4,2
Gyógyszer	65,8	66,8	1,0	1,8	10,0	3,3
Tisztítószer	89,3	90,2	2,0	2,3	3,7	1,4
Újság, folyóirat	46,8	24,7	19,4	17,3	17,4	31,8
Posta, telefon	27,7	14,5	8,0	5,1	42,5	36,4
Kultúra	17,7	6,5	12,0	6,5	55,8	72,9
Hiteltörlesztés	17,4	19,6	2,7	1,4	54,2	57,9
Hálapénz, borralaló	19,4	6,5	0,8	1,2	58,5	72,4
Egyéb rendszeres kiadás	12,0	10,7	0,5	1,0	57,2	78,9

Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)

(Komárom-Esztergom)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50 év között	51-60	61-70	70 év felett
	92,9	95,2	95,8	100,0	91,2	93,2
	52,1	67,5	68,3	49,3	10,3	30,5
	39,4	50,0	44,2	44,9	20,5	25,4
	66,2	53,2	42,5	34,8	8,8	10,2
	59,1	78,6	68,3	36,2	1,4	8,5
	39,4	56,3	66,7	49,3	16,2	1,7
	46,5	53,9	70,8	50,7	23,5	6,8
	87,3	88,8	89,2	100,0	83,8	64,4
	38,0	54,7	62,5	81,1	89,7	88,1
	87,3	84,1	91,7	97,1	92,6	88,1
	36,6	37,3	43,3	42,0	30,9	30,5
	25,3	20,6	28,3	30,4	11,7	11,8
	8,4	15,9	19,2	17,4	5,9	3,4
	29,5	22,2	25,8	14,4	-	2,1
	15,5	16,6	17,5	14,5	5,9	8,4
	18,3	10,3	15,0	5,8	4,4	13,5

Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
				év között		
Élelmiszer	0,0	1,6	3,3	0,0	5,9	1,7
Közétkeztetés	1,4	1,6	1,7	1,4	0,0	0,0
Élvezeti cikk	9,8	10,3	8,3	4,3	8,8	3,4
Ruházat, cipő	14,1	10,3	24,2	18,8	29,4	8,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	1,4	0,8	4,2	1,4	0,0	1,7
Benzin	2,8	0,0	2,5	0,0	0,0	0,0
Közlekedés	1,4	0,8	0,8	1,4	2,9	0,0
Rezsi	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7
Gyógyszer	2,8	2,4	0,0	0,0	1,5	1,7
Tisztítószer	0,0	7,1	1,7	0,0	0,0	0,0
Újság, folyóirat	12,6	17,5	23,3	18,8	23,5	11,8
Posta, telefon	9,8	11,1	2,5	7,2	7,2	1,7
Kultúra	16,9	12,7	12,5	5,8	4,4	0,0
Hiteltörlesztés	1,4	4,7	1,7	2,8	0,0	0,0
Hálapénz, borralaló	1,4	0,0	2,5	0,0	0,0	0,0
Egyéb rendszeres kiadás	1,4	0,0	0,0	1,5	1,5	0,0

**"Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra" választ adók aránya életkor szerint(%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60 év között	61-70	70 év felett
Élelmiszer	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétkeztetés	39,4	27,8	27,5	47,8	85,3	62,7
Élvezeti cikk	19,7	14,3	13,3	24,6	48,5	44,0
Ruházat,cipő	0,0	2,3	2,5	15,9	51,5	69,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	35,2	12,7	17,5	60,9	94,1	86,4
Benzin	52,1	32,5	24,2	46,4	80,8	91,5
Közlekedés	42,2	31,7	16,6	33,3	47,0	77,9
Rezsi	1,4	4,7	3,3	1,5	11,7	25,4
Gyógyszer	12,6	7,1	7,5	7,2	4,4	3,4
Tisztítószer	2,8	1,7	1,8	1,4	2,9	8,4
Újság, folyóirat	28,2	23,0	15,8	17,3	23,5	40,7
Posta, telefon	43,7	42,1	32,5	31,8	38,2	57,6
Kultúra	53,5	52,4	51,6	65,2	82,3	94,9
Hiteltörlesztés	42,2	42,1	42,5	62,3	82,3	89,8
Hálapénz,borralaló	54,9	58,7	59,2	63,7	80,8	79,7
Egyéb rendszeres kiadás	57,7	61,9	60,0	73,9	85,9	67,8

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya az
első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem			Az első kereső besorolása				Önálló	Nyugdíjas
	Segéd*	Betanított munkás	Szak-	Ügyintéző*	Szak-alk.	Vezető		
Élelmiszer	92,6	94,5	96,5	100,0	94,8	96,9	91,6	92,8
Közétkeztetés	59,3	36,1	62,4	55,5	80,7	68,8	41,7	20,1
Élvezeti cikk	70,4	47,2	45,6	77,7	35,1	34,4	41,7	22,6
Ruházat, cipő	48,1	41,7	46,5	66,6	52,6	62,5	41,7	9,6
Gyermekkel kapcs. kiadás	40,7	52,8	66,1	55,6	70,2	75,0	41,7	8,1
Benzin	14,8	38,9	52,4	44,4	75,4	78,2	70,8	9,7
Közlekedés	66,6	58,4	55,4	44,4	71,9	59,4	45,9	10,5
Rezsi	82,5	94,4	89,1	100,0	94,7	90,7	87,5	75,0
Gyógyszer	55,5	63,8	61,9	55,5	54,4	62,6	41,7	87,9
Tisztítószer	74,1	88,9	89,6	100,0	93,0	90,6	87,5	91,9
Újság, folyóirat	25,9	22,2	36,6	66,7	43,9	62,6	50,0	32,3
Posta, telefon	14,8	13,9	17,3	44,4	47,4	53,1	37,5	9,7
Kultúra	7,4	8,4	11,9	22,2	24,7	28,1	16,6	7,3
Hiteltörlesztés	11,1	22,2	20,8	33,3	24,6	31,3	41,6	3,2
Hálapénz, borraivaló	11,1	16,6	13,4	0,0	29,8	18,7	20,8	5,6
Egyéb rendszeres kiadás	14,8	11,1	8,9	11,1	12,3	18,8	37,5	8,1

* A mintába tartozó elemszám kicsi.

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd- [*] munkás	Betanított	Szak-	Ügyin- téző *	Szak- alk.	Vezető	Önálló	Nyug- díjas
Élelmiszer	0,0	2,8	1,0	0,0	5,3	0,0	4,2	3,2
Közétkeztetés	0,0	5,6	0,5	0,0	3,5	0,0	0,0	0,8
Élvezeti cikk	0,0	11,1	8,9	11,1	12,3	3,1	8,3	6,4
Ruházat, cipő	18,5	22,3	20,8	22,2	12,3	9,4	8,4	17,0
Gyermekkel kapcs. kiadás	0,0	2,8	1,5	0,0	7,0	0,0	0,0	0,8
Benzin	3,7	0,0	1,0	0,0	1,8	3,1	0,0	0,0
Közlekedés	3,7	0,0	0,5	11,1	0,0	0,0	0,0	2,4
Rezsi	3,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gyógyszer	7,4	0,0	1,0	0,0	1,8	0,0	0,0	1,6
Tisztítószer	3,7	2,8	3,5	0,0	0,0	3,1	4,2	0,0
Újság, folyóirat	29,6	11,2	18,3	11,1	29,9	15,6	12,5	16,1
Posta, telefon	11,1	5,6	7,0	0,0	5,3	3,1	20,8	5,6
Kultúra	7,4	11,1	8,9	11,1	21,1	6,3	33,3	2,4
Hiteltörlesztés	0,0	2,8	1,0	0,0	12,3	0,0	4,2	0,0
Hálapénz, borra való	18,5	5,6	13,9	11,1	24,6	15,6	20,9	6,5
Egyéb rendszeres kiadás	3,7	2,8	2,0	0,0	3,5	0,0	0,0	2,4

* A mintába tartozó elemszám kicsi.

**„Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása				Szak- alk.	Vezető	Önálló	Nyug- díjas
	Segéd- munkás*	Betanított	Szak-	Ügyin- téző*				
Élelmiszer	3,7	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétkeztetés	37,0	55,6	33,2	33,3	15,8	25,0	58,3	73,4
Élvezeti cikk	7,4	22,2	18,8	11,1	8,8	28,1	20,8	45,2
Ruházat,cipő	0,0	8,3	3,0	0,0	1,8	0,0	12,5	63,7
Gyermekkel kapcs. kiadás	48,1	30,6	26,2	44,0	21,1	15,6	45,8	87,9
Benzin	70,4	52,8	40,6	55,6	15,8	9,4	16,7	85,5
Közlekedés	25,9	30,6	30,7	44,4	15,8	25,0	37,5	65,3
Rezsi	0,0	0,0	4,0	0,0	3,5	3,1	4,2	18,5
Gyógyszer	11,1	8,3	6,9	11,1	7,0	6,3	8,3	6,5
Tisztítószer	7,4	2,8	0,5	0,0	1,8	3,1	4,2	4,8
Újság, folyóirat	40,7	38,9	19,8	11,1	7,0	6,3	16,7	35,5
Posta, telefon	44,4	47,2	45,0	33,3	10,5	15,6	20,8	52,4
Kultúra	66,7	77,8	64,9	66,7	22,8	43,8	12,5	87,1
Hiteltörlesztés	63,0	55,6	49,5	55,6	21,1	46,9	20,8	89,5
Hálapénz,borralaló	66,7	72,2	64,9	88,9	33,3	43,8	50,0	81,5
Egyéb rendszeres kiadás	51,9	69,4	70,8	88,9	43,9	43,8	54,2	79,7

* A mintába tartozó elemszám kicsi.

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	91,4	95,5	95,8	93,1
Közétkeztetés	15,5	33,2	56,3	72,2
Élvezeti cikk	24,2	36,9	44,5	38,9
Ruházat, cipő	8,6	35,1	43,7	55,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	8,6	37,8	58,7	69,4
Benzin	5,2	29,2	49,0	73,6
Közlekedés	12,1	43,4	53,3	59,7
Rezsi	84,5	86,5	86,6	90,3
Gyógyszer	91,4	70,3	63,2	50,0
Tisztítószer	89,6	90,1	89,2	91,7
Újság, folyóirat	19,0	39,7	41,7	52,8
Posta, telefon	1,7	16,7	21,6	51,4
Kultúra	0,0	10,8	13,4	26,4
Hiteltörlesztés	1,7	13,5	23,4	22,2
Hálapénz, borralaló	0,0	13,5	13,4	29,2
Egyéb rendszeres kiadás	3,4	10,8	12,7	16,7

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	1,7	0,9	1,5	7,0
Közétkeztetés	0,0	0,9	1,5	1,4
Élvezeti cikk	8,6	3,6	9,2	8,4
Ruházat,cipő	17,2	19,8	17,2	13,9
Gyermekkel kapcs. kiadás	1,7	2,7	1,2	2,8
Benzin	0,0	0,9	0,8	2,8
Közlekedés	1,7	0,7	0,8	2,8
Rezsi	0,0	1,8	0,0	0,0
Gyógyszer	0,0	3,6	0,4	2,8
Tisztítószer	0,0	1,8	3,0	0,0
Újság, folyóirat	20,7	17,1	16,9	26,4
Posta, telefon	8,6	4,5	7,8	5,6
Kultúra	0,0	5,4	11,5	19,4
Hiteltörlesztés	0,0	0,9	2,3	5,6
Hálapénz,borralaló	0,0	0,9	1,1	1,4
Egyéb rendszeres kiadás	0,0	0,9	0,4	1,4

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” típusú válaszok aránya
az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Komárom-Esztergom)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	0,0	0,9	0,4	0,0
Közétkeztetés	75,9	55,0	37,9	25,0
Élvezeti cikk	34,5	30,6	21,5	15,3
Ruházat, cipő	62,1	23,4	9,6	2,8
Gyermekkel kapcs. kiadás	86,2	54,1	32,6	25,0
Benzin	89,7	59,5	42,9	13,9
Közlekedés	58,6	44,1	32,2	26,4
Rezsi	10,3	6,3	5,7	5,6
Gyógyszer	3,4	7,2	8,4	5,6
Tisztítószer	5,2	4,5	1,1	2,8
Újság, folyóirat	37,9	33,3	19,9	6,9
Posta, telefon	56,9	45,0	41,8	13,9
Kultúra	96,6	77,5	58,6	30,6
Hiteltörlesztés	89,7	65,8	49,4	34,7
Hálapénz, borralaló	87,9	72,1	62,5	37,5
Egyéb rendszeres kiadás	84,5	76,6	64,8	41,7

Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Komárom-Esztergom)
Változatlan, mert

Kiadásnem	Nem vála- szolt	Távaly sem vette	Erősen csök- kent	Csök- kent	Nem tud már csök- kenten	Megfizeti a régi min.-t	Olcsóbb bat vesz	Nőtt, mert olcsóbb bat vesz	Nőtt, mert többre van igény
Hús	0,2	18,5	16,8	30,0	14,4	9,4	8,0	0,4	2,3
Felvágott	0,2	8,6	18,9	34,5	20,3	10,1	4,1	0,4	2,9
Tej	0,2	3,1	5,5	17,7	48,5	14,4	2,7	0,6	7,2
Vaj, margarin	0,2	0,6	6,0	19,1	42,5	18,5	5,3	1,9	5,8
Sajt	0,2	6,4	22,6	21,8	27,9	13,5	2,3	1,4	3,9
Tojás	0,2	36,3	2,5	4,1	26,3	16,4	4,3	3,5	6,4
Kenyér	0,2	1,4	1,0	9,0	61,2	20,1	0,6	0,2	6,4
Liszt	0,2	1,2	1,8	8,8	62,6	21,1	0,2	0,2	4,1
Olaj, zsír	0,2	2,7	1,6	11,9	34,8	18,9	0,4	2,3	7,2
Cukor	0,2	1,0	1,4	12,3	60,6	19,1	0,2	0,6	3,9
Burgonya	0,2	39,2	1,6	4,1	26,9	16,4	4,3	3,9	3,5
Zöldség	0,2	47,6	2,3	6,0	19,7	15,0	4,1	1,6	3,5
Gyümölcs	0,2	48,4	6,6	16,8	13,8	11,9	5,5	0,6	4,3
Déligyümölcs	0,2	26,7	17,9	24,8	11,7	8,4	2,7	0,4	7,2
Kávé, tea	0,2	9,2	10,1	23,0	32,9	18,1	3,7	0,2	2,5
Édesség	0,2	23,2	18,9	28,8	17,3	8,0	1,8	0,0	1,8
Üdítő	0,2	24,8	12,7	32,4	16,6	9,2	1,4	0,8	2,1
Sör	0,2	32,0	9,9	24,8	17,5	13,6	1,8	0,4	0,6
Bor	0,2	52,2	8,2	17,7	10,5	9,0	1,6	0,2	0,4
Égetett szesz	0,2	55,8	8,2	17,2	10,3	6,2	1,6	0,4	0,2
Cigaretta	0,2	39,5	3,3	8,1	29,5	14,9	1,8	0,4	2,4

**A kiadások változása (a változást jelzők arányai %-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	Nem vála- szolt	Nőtt	Kicsit nőtt	A k i a d á s				Nem tudja
				Válto- zatlan	Csökken- t	Erősen csökkent	Nincs ki- adása	
Élelmiszer	0,1	89,3	4,9	3,9	1,2	0,4	0,1	0,2
Közétkeztetés	0,2	40,9	6,6	3,3	1,4	0,5	46,5	0,5
Élvezeti cikk	0,1	37,1	10,4	17,2	10,4	5,6	18,3	0,9
Ruházat,cipő Gyermekkel	0,1	45,6	11,4	18,2	11,4	3,3	9,2	0,7
kapcs. kiadás	0,2	44,6	4,5	4,0	2,2	0,8	43,3	0,4
Benzin	0,2	36,4	3,4	2,2	1,1	0,7	55,5	0,5
Közlekedés	0,1	40,1	14,3	9,6	3,0	1,1	30,5	1,2
Rezsi	0,1	81,8	8,2	4,8	0,6	0,1	3,7	0,7
Gyógyszer	0,2	57,9	16,3	12,5	1,0	0,0	10,2	1,9
Tisztítószér	0,1	69,5	17,7	8,2	1,0	0,4	2,1	1,1
Újság, folyóirat	0,2	42,3	16,0	14,3	6,7	2,0	16,9	1,6
Posta, telefon	0,2	26,8	15,9	15,4	5,7	1,4	32,7	1,8
Kultúra	0,2	20,1	7,4	15,3	6,2	2,9	46,6	1,4
Hiteltörlesztés	0,1	22,0	4,9	15,3	2,1	1,2	53,5	0,8
Hálapénz,borralaló	1,1	15,9	3,2	10,3	2,3	0,4	65,3	1,5
Egyéb rendszeres kiadás	19,7	10,7	1,9	5,1	1,3	1,2	56,8	3,3

Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
				év között		
Élelmiszer	0,8	1,8	0,8	1,9	1,5	2,5
Közétkeztetés	1,7	2,7	2,6	2,4	1,0	0,8
Élvezeti cikk	16,6	14,4	13,5	19,5	18,7	13,5
Ruházat, cipő	14,9	12,9	10,4	13,6	22,3	16,9
Gyermekkel kapcs. kiadás	9,6	3,6	3,0	4,3	2,6	1,7
Benzin	0,8	2,1	2,2	2,4	2,1	0,0
Közlekedés	1,7	5,3	4,3	3,4	4,6	3,4
Rezsi	0,0	1,4	1,3	0,5	0,0	0,0
Gyógyszer	21,9	19,4	13,1	10,7	7,8	5,9
Tisztítószer	0,0	2,1	1,7	0,9	1,5	0,8
Újság, folyóirat	5,2	10,1	12,6	4,8	9,4	6,8
Posta, telefon	7,0	8,3	7,8	5,3	7,3	5,9
Kultúra	9,6	10,8	12,7	6,8	6,8	5,1
Hiteltörlesztés	0,8	5,0	5,2	3,4	1,6	0,8
Hálapénz, borralaló	2,6	3,6	3,0	1,9	2,6	1,7
Egyéb rendszeres kiadás	0,8	2,1	2,6	2,9	2,6	0,8

**Nővekvő (kicsit nővekvővel együtt) kiadást jelzők aránya életkor szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
				év között		
Élelmiszer	94,9	94,3	94,1	94,1	94,7	88,9
Közétkeztetés	50,0	65,4	66,8	42,4	18,2	22,0
Élvezeti cikk	52,6	54,7	57,6	49,7	33,8	26,3
Ruházat,cipő	68,4	65,5	72,0	57,0	37,5	27,9
Gyermekkel						
kapcs. kiadás	58,8	77,3	69,4	37,0	14,0	11,8
Benzin	45,6	50,7	57,2	39,5	19,8	7,6
Közlekedés	52,6	54,3	68,5	58,5	50,5	28,8
Rezsi	91,2	89,9	89,5	90,7	90,6	87,3
Gyógyszer	51,7	65,5	74,2	78,5	86,9	83,9
Tisztítószer	88,6	87,7	88,6	87,8	87,5	80,5
Újság, folyóirat	55,3	59,0	62,4	61,5	59,3	44,1
Posta, telefon	47,4	54,7	48,0	46,8	37,5	24,6
Kultúra	35,9	32,7	34,9	28,3	17,2	7,6
Hiteltörlesztés	41,2	34,9	34,5	27,3	11,9	3,4
Hálapénz,borralaló	29,8	16,2	27,9	22,4	9,4	8,5
Egyéb rendszeres						
kiadás	11,4	12,6	13,5	8,8	10,4	11,0

Növekvő (kicsit növekvővel együtt) csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők és az adott kiadásnimmel nem rendelkezők aránya településtípusok szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)

Kiadásnem	Kiadása nőtt		Kiadása csökkent		Nincs kiadása	
	Város	Község	Város	Község	Város	Község
Élelmiszer	94,3	94,1	2,1	1,2	0,2	0,0
Közétkeztetés	53,9	42,1	2,5	1,5	40,4	51,7
Élvezeti cikk	51,6	44,2	9,1	23,0	21,3	15,4
Ruházat, cipő	54,2	59,3	15,2	14,3	12,4	6,6
Gyermekkel kapcs. kiadás	51,4	47,1	3,1	3,0	40,0	46,1
Benzin	44,6	35,7	2,3	1,5	50,1	60,1
Közlekedés	56,1	53,3	4,5	3,8	30,7	30,2
Rezsi	92,2	88,0	0,2	1,2	2,7	4,6
Gyógyszer	67,4	80,2	1,3	0,7	12,4	8,2
Tisztítószer	87,6	86,7	1,2	1,6	2,1	2,1
Újság, folyóirat	58,0	58,8	7,8	9,5	18,9	14,9
Posta, telefon	44,2	41,7	5,2	8,9	33,9	31,5
Kultúra	29,9	25,5	7,4	10,5	45,0	47,8
Hiteltörlesztés	31,1	23,5	3,4	3,3	46,3	59,6
Hálapénz, borralaló	21,3	17,3	3,5	2,2	56,4	73,0
Egyéb rendszeres kiadás	11,1	13,5	3,2	1,6	49,2	64,5

**„Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya életkor szerint(%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70 év felett
			év között			
Élelmiszer	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
Közétkeztetés	43,8	29,5	25,7	48,8	78,1	73,7
Élvezeti cikk	9,6	11,5	12,2	14,6	26,5	47,4
Ruházat, cipő	3,5	2,9	2,2	5,8	18,8	33,0
Gyermekkel kapcs. kiadás	34,2	14,0	20,5	55,1	80,2	84,7
Benzin	50,0	43,9	37,1	56,1	76,5	88,1
Közlekedés	29,8	27,1	18,8	28,8	34,4	61,0
Rezsi	0,5	1,2	4,8	3,9	3,6	9,3
Gyógyszer	19,3	13,3	10,0	6,8	4,2	10,2
Tisztítószer	2,6	1,1	1,7	3,4	1,0	4,2
Újság, folyóirat	23,7	12,9	10,5	16,1	16,7	33,8
Posta, telefon	31,6	28,8	24,4	31,7	35,9	55,9
Kultúra	36,8	35,9	31,4	49,3	65,1	75,4
Hiteltörlesztés	37,7	40,6	38,8	58,0	73,4	88,1
Hálapénz, borraivaló	52,6	64,4	52,4	65,8	77,6	83,0
Egyéb rendszeres kiadás	42,1	42,4	46,7	55,1	59,4	72,0

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása						Nyug- díjas	
	Segéd- munkás	Betanftott munkás	Szak-	Ügyin- téző	Szak- alk.	Vezető		Önálló
Élelmiszer	96,4	95,7	93,8	94,5	97,8	97,3	93,8	91,0
Közétkeztetés	53,5	55,5	57,0	63,9	72,2	77,8	62,5	19,0
Élvezeti cikk	50,0	53,6	56,1	52,8	48,9	72,1	62,6	31,0
Ruházat,cipő Gyermekkel	67,9	68,1	68,0	61,1	57,8	73,6	75,0	35,0
kapcs. kiadás	55,3	68,1	63,1	59,8	67,8	73,6	68,7	15,0
Benzin	37,5	39,1	47,8	45,9	77,8	83,4	78,1	13,2
Közlekedés	53,5	58,0	57,0	62,5	68,9	72,3	50,0	43,5
Rezsi	89,3	88,4	88,6	86,1	94,4	95,8	96,9	89,0
Gyógyszer	83,9	76,8	65,3	58,3	54,4	73,6	62,5	85,0
Tisztítószer	89,3	86,0	86,4	91,3	86,7	94,4	93,8	85,0
Újság, folyóirat	51,8	56,0	58,4	68,1	68,9	80,5	56,2	52,0
Posta, telefon	35,7	43,0	39,9	57,0	58,9	70,8	50,0	33,0
Kultúra	19,6	30,9	31,1	34,7	45,6	50,0	31,2	14,4
Hiteltörlesztés	25,0	34,3	32,0	34,7	38,9	50,0	40,7	10,6
Hálapénz,borralaló	9,0	24,2	20,7	19,5	27,7	30,5	40,7	11,5
Egyéb rendszeres kiadás	10,2	12,4	11,3	17,6	14,3	19,4	28,2	9,7

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd-	Betanított	Szak-	Ügyin-	Szak-	Vezető	Önálló	Nyug-
		munkás		téző	alk.			díjas
Élelmiszer	0,0	1,4	1,3	1,4	2,2	2,8	6,2	7,0
Közétkeztetés	3,6	0,5	3,5	1,4	1,1	2,8	0,0	1,9
Élvezeti cikk	19,6	16,9	13,1	9,7	15,5	11,1	12,5	19,6
Ruházat,cipő	10,8	12,0	11,4	13,9	13,3	13,9	9,4	20,2
Gyermekkel								
kapcs. kiadás	3,6	1,9	4,8	2,8	2,2	2,8	3,1	2,7
Benzin	3,6	1,5	1,3	2,8	4,4	1,4	0,0	1,6
Közlekedés	5,4	4,9	3,5	2,8	4,4	2,8	0,0	4,6
Rezsi	1,8	1,5	0,9	1,4	1,1	0,0	0,0	0,0
Gyógyszer	0,0	0,0	1,3	0,0	4,4	0,0	0,0	1,1
Tisztítószer	1,8	1,5	2,2	2,8	2,2	0,0	0,0	0,8
Újság, folyóirat	9,0	9,7	10,1	9,8	7,8	6,9	9,4	7,6
Posta, telefon	10,7	8,2	8,4	8,4	2,2	5,6	6,3	6,8
Kultúra	10,8	12,5	9,2	9,7	8,9	4,2	12,5	7,3
Hiteltörlesztés	3,6	1,9	5,7	2,8	5,5	2,8	9,4	1,9
Hálapénz,borralaló	1,8	2,4	3,5	2,8	6,7	0,0	3,1	1,9
Egyéb rendszeres								
kiadás	4,0	1,2	2,5	3,0	6,0	1,5	0,0	2,3

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” választ adók aránya
az első kereső besorolása szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	Az első kereső besorolása							
	Segéd-	Betanított	Szak-	Ügyin-	Szak-	Vezető	Önálló	Nyug-
		munkás		téző	alk.			díjas
Élelmiszer	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Közétkeztetés	37,5	40,1	34,6	38,6	21,1	18,1	34,4	74,5
Élvezeti cikk	14,3	13,5	9,6	9,7	13,3	4,2	15,6	32,1
Ruházat,cipő	3,6	3,4	3,1	2,8	3,3	1,4	3,1	22,3
Gyermekkel								
kapcs. kiadás	37,5	25,6	26,3	29,2	24,4	19,4	18,8	78,8
Benzin	55,4	57,5	46,9	47,2	13,3	13,9	18,8	82,3
Közlekedés	25,0	25,6	24,6	19,4	23,3	16,7	25,0	44,0
Rezsi	5,4	3,4	3,1	1,4	0,0	4,2	0,0	5,4
Gyógyszer	5,4	6,3	15,4	11,1	16,7	13,9	15,6	6,8
Tisztítószer	3,6	2,9	1,3	0,0	3,3	0,0	0,0	2,7
Újság, folyóirat	30,4	16,9	14,5	8,3	4,4	2,8	15,6	23,6
Posta, telefon	37,5	33,8	31,1	16,7	13,3	16,7	25,0	43,2
Kultúra	58,9	40,1	39,5	31,9	17,8	30,6	40,6	65,2
Hiteltörlesztés	60,7	52,2	44,7	31,9	25,6	22,2	37,5	75,8
Hálapénz,borralaló	76,8	62,8	63,4	62,5	35,6	41,7	50,0	79,1
Egyéb rendszeres								
kiadás	63,3	59,3	52,6	47,1	33,3	44,8	28,1	69,1

**Növekvő (kicsit növekvővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	93,3	93,3	95,0	96,6
Közétkeztetés	18,7	42,7	58,0	73,8
Élvezeti cikk	77,7	46,5	54,9	55,9
Ruházat, cipő	36,1	58,3	63,9	58,5
Gyermekkel kapcs. kiadás	18,7	49,1	58,0	63,6
Benzin	9,0	33,4	49,8	78,8
Közlekedés	39,2	51,0	59,2	76,3
Rezsi	89,1	89,5	88,8	97,5
Gyógyszer	86,8	78,2	66,8	64,4
Tisztítószer	83,7	86,5	87,3	94,0
Újság, folyóirat	43,4	56,0	63,1	72,9
Posta, telefon	24,7	38,9	47,2	73,6
Kultúra	6,6	25,6	32,3	49,2
Hiteltörlesztés	6,0	27,1	30,0	46,6
Hálapénz, borralaló	6,0	20,3	20,1	29,7
Egyéb rendszeres kiadás	5,1	12,0	15,3	17,6

**Csökkenő (erősen csökkenővel együtt) kiadást jelzők aránya
az első kereső iskolai végzettsége szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	1,2	2,1	1,4	0,8
Közétkeztetés	1,2	1,4	2,4	3,4
Élvezeti cikk	22,9	18,0	11,6	12,7
Ruházat, cipő	18,7	13,6	14,9	14,4
Gyermekkel kapcs. kiadás	1,8	2,7	4,0	2,5
Benzin	0,6	1,4	2,4	3,4
Közlekedés	3,0	5,3	3,2	3,3
Rezsi	0,0	0,8	1,1	0,0
Gyógyszer	0,0	0,2	2,1	1,7
Tisztítószer	0,0	1,7	1,9	0,8
Újság, folyóirat	7,2	8,2	10,1	8,5
Posta, telefon	8,4	7,2	7,9	2,5
Kultúra	10,2	9,0	8,2	10,2
Hiteltörlesztés	3,0	2,6	4,5	3,3
Hálapénz, borraivaló	1,8	1,5	4,9	5,9
Egyéb rendszeres kiadás	2,5	2,2	1,5	6,1

**“Nincs kiadása az adott árura-szolgáltatásra” típusú válaszok aránya
az első kereső iskolai végzettség szerint (%-ban)
(Szabolcs-Szatmár-Bereg)**

Kiadásnem	8 általános iskola alatt	8 általános iskola	Középfokú végzettség	Felsőfokú végzettség
Élelmiszer	0,0	0,0	0,3	0,0
Közétkeztetés	75,3	50,7	36,7	19,5
Élvezeti cikk	31,9	17,3	14,6	15,3
Ruházat, cipő	20,5	9,3	5,6	5,1
Gyermekkel kapcs. kiadás	76,5	43,8	32,4	29,7
Benzin	89,2	61,9	45,4	15,3
Közlekedés	52,4	30,9	24,4	16,9
Rezsi	7,2	3,0	4,2	0,0
Gyógyszer	6,6	8,9	13,0	11,9
Tisztítószer	5,4	1,1	1,9	2,5
Újság, folyóirat	33,7	19,0	10,6	5,1
Posta, telefon	48,8	36,8	28,9	6,8
Kultúra	71,1	49,0	40,6	20,3
Hiteltörlesztés	81,9	58,8	43,5	24,6
Hálapénz, borra való	86,1	68,4	61,3	35,6
Egyéb rendszeres kiadás	79,4	62,0	48,3	32,5

Élelmiszer kiadás alakulása (%-ban) (Szabolcs-Szatmár-Bereg)

Kiadásnem	Nem vála- szolt	Távaly sem vette	Erősen csök- kent	Csök- kent	Változatlan, mert		Olcsób- Nőtt, mert		Nőtt, mert többre van igény
					Nem tud csökken- teni	Megfizeti a régi min.-t	bat olcsóbbat vesz	Nőtt, mert többre van igény	
Hús	0,4	12,9	30,8	24,5	11,3	9,4	5,5	2,9	2,5
Felvágott	0,1	16,9	22,8	30,3	10,3	8,2	5,4	3,0	3,1
Tej	0,1	4,2	8,1	26,0	28,5	22,3	1,6	1,2	8,0
Vaj, margarin	0,1	3,7	7,3	27,6	28,8	23,8	2,0	1,0	5,8
Sajt	0,2	18,8	23,1	26,3	15,2	10,0	1,1	1,2	4,1
Tojás	0,2	42,9	5,5	15,5	17,7	13,7	0,8	0,8	2,9
Kenyér	0,2	1,2	2,2	12,7	41,3	37,2	1,6	1,0	2,6
Liszt	0,2	0,6	2,4	14,8	40,1	36,6	2,0	0,6	2,7
Olaj, zsír	0,3	2,1	2,7	18,4	37,9	31,8	2,6	1,4	2,9
Cukor	0,2	3,3	2,6	21,0	38,1	29,0	1,3	1,0	3,4
Burgonya	0,2	42,8	2,4	13,2	18,3	13,2	1,9	3,2	4,8
Zöldség	0,2	54,2	3,6	11,6	12,9	10,0	1,9	2,1	3,3
Gyümölcs	0,2	50,7	7,4	12,7	11,3	9,8	2,8	1,8	3,4
Déligyümölcs	0,1	34,9	15,3	21,1	9,9	11,3	2,7	1,2	3,3
Kávé, tea	0,2	21,1	9,4	27,4	15,6	15,1	5,4	3,3	2,6
Édesség	0,2	23,9	13,8	28,2	14,8	11,5	3,1	2,3	2,2
Údító	0,2	27,3	12,8	29,8	13,0	11,9	1,8	1,1	2,2
Sör	0,1	38,5	11,4	25,9	11,1	8,6	1,7	1,0	1,8
Bor	0,1	48,8	14,1	20,2	5,8	7,1	1,8	1,1	1,0
Égetett szesz	1,1	53,9	13,0	15,3	6,8	6,4	1,6	1,0	0,9
Cigaretta	4,8	52,2	7,2	9,8	8,3	11,4	4,6	0,6	1,0

A FOGYASZTÁSI SZERKEZET VÁLTOZÁSA

1. Település:

Település kódja:

--	--	--	--

Sorszám:

2. Hogyan változott a háztartás anyagi helyzete tavalyhoz képest?

(1=erősen romlott; 2=kicsit romlott; 3=nem változott; 4=némileg javult; 5=javult)

--

3. Ez miben jut kifejezésre?

4. A változás minek tulajdonítható? (Több válasz adható!)

4/a.: ha romlott

az árak növekedésének

keresők száma csökkenésének

főállású jövedelem csökkenésének

külön jövedelmek csökkenésének

külön jövedelmek megszűnésének

az eltartottak száma növekedésének

egyéb:

4/b.: ha javult

keresők száma növekedésének

főállású jövedelem növekedésének

korábbi külön jövedelem növekedésének

új külön jövedelem keletkezésének

az eltartottak száma csökkenésének

egyéb:

5. 1990-es életszínvonaluk kb. melyik időszak életszínvonalának felel meg?

6. Melyik időszakban volt a legmagasabb az Önök életszínvonala?

7. Véleményük szerint hány százalékkal nőttek a megélhetési költségek 1990-ben az elmúlt esztendőhöz viszonyítva?

8. Tudtak-e, illetve tudnak-e a háztartás tagjai valamilyen jövedelemkímélő megoldással élni?

(igen=1; nem=2)

1989 1990

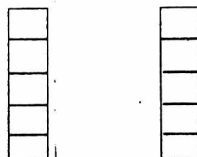
álattartás

zöldség, gyümölcs termelés

villany, víz stb. háziilagos szerelése

szabás-varrás, kötés

egyéb:

9. Milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe, és a szakmunkákat elsősorban hogyan végeztetik?

	vállalattal, szolgáltató szervezettel	kisiparos- sal	számlanélküli szolgáltatóval, baráti alapon	nem veszi igénybe	
- fodrász	<input type="text"/>	1	2	3	4
- kozmetikus	<input type="text"/>	1	2	3	4
- mosoda, tisztító	<input type="text"/>	1	2	3	4
- lakástakarítás	<input type="text"/>	1	2	3	4
- ruha varrás	<input type="text"/>	1	2	3	4
- cipőjavítás	<input type="text"/>	1	2	3	4
- háztartási gép javítás	<input type="text"/>	1	2	3	4
- egyéb	<input type="text"/>	1	2	3	4

13. Próbálja meg százalékosan meghatározni mit ért az alatt, hogy nőtt

kicsit nőtt

csökkent

erősen csökkent

14. Az alábbi cikkekből változott-e a háztartás által vásárolt mennyiség tavalyhoz képest?

	tavaly sem vásárolta	erősen csökkent	csökkent	nem változott, mert			nőtt, mert	
				nem tud már csökkenti többet a fogyasztásán	meg tudja fizetni a régi minőségét	olcsóbb, gyengébb minőséget vesz	inkább olcsóbbat vesz	többre van igény
- hús	1	2	3	4	5	6	7	8
- felvágott	1	2	3	4	5	6	7	8
- tej	1	2	3	4	5	6	7	8
- vaj, margarin	1	2	3	4	5	6	7	8
- sajt	1	2	3	4	5	6	7	8
- tojás	1	2	3	4	5	6	7	8
- kenyér	1	2	3	4	5	6	7	8
- liszt	1	2	3	4	5	6	7	8
- olaj, zsír	1	2	3	4	5	6	7	8
- cukor	1	2	3	4	5	6	7	8
- burgonya	1	2	3	4	5	6	7	8
- zöldségek	1	2	3	4	5	6	7	8
- gyümölcs	1	2	3	4	5	6	7	8
- délgyümölcs	1	2	3	4	5	6	7	8
- kávé, tea	1	2	3	4	5	6	7	8
- édesség	1	2	3	4	5	6	7	8
- üdítő	1	2	3	4	5	6	7	8
- sör	1	2	3	4	5	6	7	8
- bor	1	2	3	4	5	6	7	8
- égetett szesz	1	2	3	4	5	6	7	8
- cigaretta	1	2	3	4	5	6	7	8

15. Szoktak-e a) alkalmi árusoktól (lengyelek, aluljáróban stb.)

b) bizományiban, ruti-butikban

vásárolni?

	évek óta változat- lanul	Idén a korábbinál		Idén már igen	Idén már nem	nem szoktak
		gyakrabban	ritkábban			
1- ruházati cikket	1	2	3	4	5	6
2- zöldségfélék	1	2	3	4	5	6
3- műszaki cikket	1	2	3	4	5	6
4- egyebet, és pedig:	1	2	3	4	5	6

16. Ha szoktak alkalmi árusoknál vásárolni, akkor havonta kb

Ft értékben.

17. Végeztek, illetve végeznek-e valamilyen jelentősebb építőipari, ill. karbantartó munkát tavaly, ill. az idén (1=igen; 2=nem)

	89	90		89	90		89	90
lakás	☐	☐	nyaraló	☐	☐	gazd. épület, műhely	☐	☐

18. Vásároltak, illetve cseréltek-e lakást '89-'90-ben? (1=igen; 2=nem)

vásárlás cseré

19. Vettek-e illetve szándékukban áll-e venni autót?

motort

hűtőszekrényt fagyasztót

videot

más, nagyobb értékű fogyasztási cikket

(1=igen; 2=nem)

20. Ha nincs szándékukban valamilyen nagyobb értékű fogyasztási cikk (autó, fagyasztó, video stb.) vásárlása, annak mi az oka?

1 – a háztartás mindennel jó minőségben fel van szerelve

2 – a háztartásban minden fontos eszköz meg van

3 – kellene venni, de nincs rá pénz

4 – egyéb, éspedig

.....

21. Van-e a háztartásának módja bizonyos rendszerességgel pénzt félretenni, megtakarítani?

Idén nincs
módja

sem idén,
sem tavaly

többet

van, a tavalyihoz képest
ugyanannyit

kevesebbet

1

2

3

4

5

22. Mi a megtakarítás célja (igen=1; nem=2) tartalékalapképzés

építkezés

beruházás

utazás, nyaralás

egyéb.

23. Hozzá kellett-e nyúlni korábbi megtakarításaihoz? (igen=1; nem=2; nem volt megtakarítás=3)

Ha igen, miért?

24. Szoktak-e orvoshoz járni?

Állandó kezelés alatt áll=1; Rendszeresen=2; Nem rendszeresen=3; Nem=4

25. Ha szoktak orvoshoz járni kb. mennyi hálapénzt fizetnek évente?

Ft

26. Hány tagú a háztartás fő. Ebből aktív kereső nő fő; aktív kereső férfi fő;
 Inaktív kereső fő; 18 év alatti gyermek fő; egyéb eltartott fő;
 férfi ; nő

27. A háztartásfő életkora év.

28. A keresők besorolása (segédmunkás=1; betanított munkás=2; szakmunkás=3; beosztott ügyintéző=4; beosztott ügyviteli szakalkalmazott=5; vezető, irányító=6; önálló vállalkozó=7; nyugdíjas=8)

1. kereső 2. kereső 3. kereső
 A kérdezőbiztosnak nem kell kitöltenie!

29. A keresők foglalkozása: 1. kereső

2. kereső

3. kereső

30. A keresők iskolai végzettsége (8 általánosnál kevesebb=1, 8 általános=2, középfokú=3, felsőfokú=4)

1. kereső 2. kereső 3. kereső

31. Milyen ágazatban és milyen munkáltatónál dolgozik (állami vállalat, szervezet, Kft stb.)?

.....

32. A háztartásnak milyen jövedelmei vannak és jövedelméből kb. hány százalékot tesz ki a

		%			van	nincs
- bér	☐	☐	☐	☐	1	2
- családi pótlék, GYED, GYES	☐	☐	☐	☐	1	2
- másod-, mellékállás	☐	☐	☐	☐	1	2
- háztájiból származó jövedelem	☐	☐	☐	☐	1	2
- vállalkozói jövedelem	☐	☐	☐	☐	1	2
- szerzői jogdíj, magánrendelés	☐	☐	☐	☐	1	2
- borraivaló, hálapénz	☐	☐	☐	☐	1	2
- nyugdíj	☐	☐	☐	☐	1	2
- egyéb, éspedig.....	☐	☐	☐	☐	1	2

33. A választ adó egyéb, általános megjegyzése:

.....

.....

34. A kérdezőbiztos esetleges véleménye, megjegyzése

.....

.....

Kérdezőbiztos neve:

Felvétel időpontja:

A kikérdezés és a mintavétel módszere

A megfigyelt megyék a jövedelmi helyzet alapján kerültek kijelölésre az Adóhivatal adataira támaszkodó információk alapján.

Eszerint Komárom-Esztergom megye **átlagosnál kedvezőbb**, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye **átlagosnál kedvezőtlenebb**, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megye **átlagos** jövedelmi helyzetűnek tekinthető az 1988-as jövedelemadóbevallás adatai alapján.

A mintavételnél alapvető szempont és követelmény volt az **egyes megyékre vonatkozó reprezentativitás** biztosítása. Budapest sajátos helyzetéből adódóan szükségyszerűen lett a vizsgálat további helyszíne.

Mivel a vizsgált megyék **sajátos típusokat képviselnek**, megfelelő súlyrendszer alkalmazásával lehetőséget adnak az országos kép becslésére – természetesen az itt figyelembe veendő korlátokkal együtt.

Alapvető módszertani jellemzője tehát a mintának az, hogy közvetlenül az egyes megyéket reprezentálja, ezzel együtt azonban - rétegspecifikusságuk alapján – lehetőséget adnak az országos helyzet megítélésére is.

A minta kiválasztását az Állami Népszámlálási Hivatal végezte, az ennek eredményeként kapott címek alapján a felmérés végrehajtásával megbízott Miskolci Egyetem Számviteli és Statisztikai Tanszéke által a munkára felkészített egyetemi hallgatók keresték meg a kijelölt háztartásokat. A kérdőív kitöltése helyben, az adott válaszok alapján történt 1990. május-június hónapokban.

A kikérdezés előtt a kérdezőbiztosok részletes tájékoztatást kaptak a kitöltés módjáról és menet közben folyamatos kapcsolatban álltak a **megyeiellenőrségi megbízott egyetemi oktatóval**, a felmerülő problémák tisztázására.

A kérdőíveket átvétel előtt **tartalmi és formai szempontok alapján** a Miskolci Egyetem Számviteli és Statisztikai Tanszékének oktatói **ellenőrizték**. Az adatokat számítógépes feldolgozásra előkészítették, kódolták, rögzítették, majd az SPSS statisztikai program alapján elsődlegesen feldolgozták.

A mintavétel konkrét módszere

Az Állami Népszámlálási Hivatal részben **elméleti-módszertani**, részben pedig konkrét **gyakorlati munkát** végzett.

A mintavételi egységek az 1990. évi népszámlálás számlálókörzetei voltak.

Miután **megyei szintű reprezentativitási igény** fogalmazódott meg, **alapsokaságként az adott megyék (főváros) népszámlálási körzeteinek összességét definiálták.**

Az adatgyűjtés során 6000 elemű minta kiválasztására és megfigyelésére törekedtünk – anyagi, idő és egyéb korlátok miatt – ugyanakkor **ez az arány megfelel az ilyen jellegű felmérések reprezentativitási követelményének.**

A minta elemszáma az egyes megyék és a főváros között az országos területi-népességi arányoknak megfelelően került meghatározásra.

A kiválasztás során tekintettel kellett lenni arra, hogy a kijelölt és felkeresett családok **megtagadhatják** a válaszadást, ami jövedelmi-fogyasztási jellegű kérdéseknél – különösen a mintavétel időszakában – várható is volt. Ezért ún. mintavételi tartalékot is kellett képezni, ami esetünkben azt jelentette, hogy 11000 **egység kiválasztása történt meg a szükséges 6000 helyett.**

A mintával szembeni követelményként határoztuk meg, hogy **a megyéken belüli tényleges város-község aránynak feleljenek meg a mintavételi arányok.**

Az 1990-es népszámlálás előzetes számlálókörzeti adatai lehetőséget biztosítottak arra, hogy a **lakóövezeti kód alapján a beépítettség jellegét** is figyelembe lehessen venni. Így a mintában lehetőség volt arra, hogy a véletlenszerűség érvényesítése mellett

- a lakótelepi,
- a hagyományos zárt beépítésű,
- a vegyes (lakó-ipari) beépítésű
- valamint a külterületi számlálókörzetek is szerepeljenek. Tekintve, hogy a lakóhely és a lakás típusa az életmód, a jövedelem egyik fontos jelzője, a jövedelem szerinti reprezentativitás ezúton is biztosítva lett.

Ezek alapján a fővárosra és a három megyére népességarányosan jutó (tartalékkal bővített) **mintát a lakóövezeti kód (beépítettség) szerint rétegezték a tényleges (alapsokaságbeli) aránynak megfelelően.**

A mintaelemek kiválasztása a **számítógépi adatbázisból** mechanikusan történt, az adott kiválasztási aránynak megfelelően.

Budapesten az alábbi kerületek (illetve e kerületeken belül különböző lakóövezeti kódú lakások) kerültek kiválasztásra: III.; V.; XI.; XIII.; XIV. kerület.

A körzetek kijelölése úgy történt, hogy a különböző övezeti kódú körzetek lakásállományának összege a számított arányoknak megfelelően. Mivel a kiválasztás mechanikus volt, kellő mennyiségű tartalék lakás is rendelkezésre állt. (Pl. arra

a célra is, hogy az intézeti háztartások esetleges mintába kerülésekor – amire elvi lehetőség megvolt – mód legyen helyettük újabb háztartás felkeresésére.)

A megyéknél a város-község arányon túlmenően figyelembe vették azt a követelményt is, hogy a megyeszékhely mellett kiválasztásra kerülő városoknál a megfelelő sajátos jelleg érvényesüljön (ipari, mezőgazdasági és egyéb jelleg).

A községek kiválasztásánál a népességnagyság, a község sajátos típusa volt a követelmény, jellemeznie kellett az adott megyén belüli sajátos község-réteget. (pl. kis lélekszámú, mezőgazdasági jellegű tevékenységet végzők; közepes lélekszámú zömben ipari tevékenységet végzők stb.). A kiválasztott községek számlálókörzeteinek 20 százaléka került a mintába véletlenszerű számítógépes kiválasztással, a 3. kezdőszám és 5. váltószám alkalmazásával.

A minta kialakításakor figyelembe vett szempontok (települések típusa, népesség-nagyságcsoportja, a lakótelepi lakások aránya stb.) miatt eltérő mintavételi súlyok alkalmazására került sor. Az adott területen az 1990. évi népszámlálás előzetes adatai szerinti lakásszám, illetve a kiválasztott lakások száma a következő volt:

Terület	Alkalmazott súlyszám	A lakások száma	
		1990.I.1.	a mintában
Budapest III. kerület	1,466	53811	789
Budapest V. kerület	1,023	19650	201
Budapest VI. kerület	1,810	67452	1221
Budapest XIII. kerület	1,318	57754	761
Budapest XIV. kerület	0,946	59601	564
Borsod-Abaúj-Zemplén	1,246	268977	3351
Komárom-Esztergom	1,108	114948	1274
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,419	192410	2730
Összesen	1,300	834603	10891

A mintavétel eredményeinek statisztikai értékelésénél figyelembe kell venni azt a tényt, hogy mint minden kikérdezéses adatfelvételnél, számítani kell a nem válaszolásra. Különösen ügyelni kell arra, hogy van-e valamilyen rétegsajátosság a válaszmegtágadásban. A kérdezőbiztosokat felkészítették arra, hogy ilyen esetekben ugyanazon számlálókörzetből válasszanak újabb háztartást a kívánt arányok betartása miatt a rendelkezésükre álló tartalékcímekből.

A fentiekben leírt mintavételnek jellemzője tehát az, hogy az egyes megyékből és a fővárosból a lakóövezeti kód szerint rétegzett, a rétegeken belül véletlenszerű kiválasztás történt.

A minta területi megoszlása az országos adatokhoz képest

Megnev.	Országon	A megf. soka-		Mintavételi
	belüli	ság egészén	belüli arány	arány
	tényl. arány	arány		
	%	%		%
Budapest	20,0	56,0		44,1
Borsod	7,3	20,0		25,6
Szabolcs	5,3	15,0		20,8
Komárom	3,0	9,0		9,5

Forrás: Demográfiai Évkönyv KSH 1989.

Az adatokból érzékelhető az alapvető népességarányok nagyságrendjeinek egyezősége.

A viszonyítási alap természetesen **nem** az országon belüli tényleges arány, mivel a megfigyelés **nem országos, hanem megyei szintű reprezentációs igényvel lépett fel.**

A Budapest–Borsod – Szabolcs – Komárom nagyságrendi sorrendiség azonban e vonatkozásban is helytálló.

A kiválasztott 4 területi egységet (a fővárost és három megyét) **egy alapsokaságnak** tekintve a népességi arányok már nemcsak tendenciaszerű, hanem nagyságrendi egyezőséget is mutatnak. Ennek azért van jelentősége, mert – az átlagos – átlag alatti – átlag feletti kategóriákat az adott megyékre elfogadva – lényegében egy olyan részsokaságot definiálunk, amely jellemzi az ország **egészét.**

E sokaság elemszáma 5436, amely az alábbiak szerint oszlik meg:

Budapest	2398
Borsod	1392
Szabolcs	1133
Komárom	513
Együtt	5436

(Megjegyezzük, hogy a közel 6000 begyűjtött kérdőív között a tartalmi, logikai és formai ellenőrzés során néhány százat figyelmen kívül kellett hagyni. Egy ilyen bonyolult és kényes kérdéseket tartalmazó kérdőíves megkérdezés esetén ez nem tekinthető rossz aránynak.)

A továbbiak során a fenti mintanagyság szolgált alapul az igen sokrétű elemzésnek, összefüggések és tendenciák kutatásának.

A nyert adatok megfelelő használata érdekében ismerni kell azokat a határokat, amelyek között megbízhatónak tekinthetők. A mintavételi hiba – tehát hogy nem teljeskörű adatfelvétel történt – vagyis az ún. szórás mellett azonban más forrásból származó eltérések is lehetségesek; ilyenek az adatfelvétel pontatlanságai, az adatmegtagadásokból származó hibák stb.

A minta megbízhatósági határai 95 százalékos valószínűségi szint mellett, egyedi, egyszerű véletlen kiválasztás esetén viszonylag könnyen megállapíthatók. Az n elemszámú mintában a p relatív előfordulási gyakoriságú ($q=1-p$, $k=np$ mintabeli gyakoriságú) ismérv standard hibájának számítása:

$$\sigma_{np} = \sqrt{1-f} \sqrt{npq}$$

Az N elemből alapsokaságra kivett $K = Np$ adat standard hibája a következő képlettel számítható:

$$\sigma_{Np} = \sqrt{N} \sqrt{1-f} \sqrt{pq/n}$$

A relatív mintavételi hiba számítására szolgáló képlet:

$$V = \sigma_{p/p} = \sqrt{1-f} \sqrt{q/np}$$

A mintára vonatkozó egyéb főbb jellemzők:

A háztartások megoszlása gyermekszám szerint

	Budapest	Borsod- Abaúj- Zemplén	Komárom- Esztergom	Szabolcs- Szatmár- Bereg	Ország- gos
0 gyermek	44,8	41,1	35,1	48,9	42,8
1 gyermek	27,5	25,0	28,1	20,8	25,9
2 gyermek	23,6	27,4	28,5	23,3	25,5
3 gyermek	3,6	5,3	6,4	6,1	4,6
4 és több gyermek	0,4	1,3	1,9	1,9	1,1

A háztartások megoszlása a családfő életkora szerint

	Budapest	Borsod- Abaúj- Zemplén	Komárom Esztergom	Szabolcs- Szatmár- Bereg	Országos	%
18-30	8,1	9,0	14,2	10,3	10,0	
31-40	27,9	26,8	25,0	24,7	25,5	
41-50	30,0	26,2	22,8	19,8	25,7	
51-60	15,2	18,0	14,0	18,2	16,6	
61-70	12,0	12,9	12,7	17,0	13,4	
70-	6,8	7,1	11,3	10,0	8,8	

Háztartások megoszlása az első kereső iskolai végzettsége szerint

	Budapest	Borsod- Abaúj- Zemplén	Komárom Esztergom	Szabolcs- Szatmár- Bereg	Országos
8 általánosnál kevesebb	3,0	10,2	11,6	14,6	10,9
8 általános	14,5	29,7	22,1	41,7	36,2
Középfokú végzettség	42,7	•	52,0	32,6	42,5
Felsőfokú végzettség	35,5	16,7	14,3	10,4	9,9
Nem válaszolt	4,3	43,2	0,0	0,6	0,0

A háztartások megoszlása az első kereső besorolása szerint

	Budapest	Borsod- Abaúj- Zemplén	Komárom- Esztergom	Szabolcs- Szatmár- Bereg	Országos
Segédm.	1,1	2,9	5,3	4,9	4,5
Betanított m.	4,8	13,5	7,0	18,3	15,0
Szakm.	27,0	28,0	39,4	20,1	30,5
Ügyintéző	4,3	7,0	1,8	6,4	5,4
Szakalk.	32,8	13,1	11,1	7,9	10,4
Vezető	8,8	9,7	6,2	6,4	6,5
Önálló	3,3	2,1	4,7	2,8	3,0
Nyugdíjas	16,8	23,1	24,2	32,5	23,9

Jövedelem összetétel

	Bér	Gyes. cs. p	Mellék	Háztáji jövedelem	Vállalk.	Nyugd.	%
Komárom	59,6	12,3	1,9	1,7	6,8	38,8	
Borsod	58,7	10,8	1,5	1,4	1,5	26,8	
Szabolcs	51,2	10,5	2,0	3,0	2,8	38,2	
Budapest	58,3	7,6	4,7	0,1	3,1	20,9	
Országos	57,0	9,4	3,0	1,1	2,8	27,7	

The limits of our socio-economic tolerance

*Living standard, Consuming structure on base
of sampling 6000 households*

In 1989, the Central Council of Hungarian Trade Unions (SZOT) decided to authorize the Institute for Economic and Social Studies of the Trade Unions to do a survey on the effects, the January 1990 price increases had on the living standard. In accordance with the authorization, the Institute for Economic and Social Studies of the Trade Unions surveyed 6000 households during May and June 1990 by soliciting answers to questions like: What changes have you perceived in your family's financial situation? In your judgement, how big is the increase in the cost of living as compared to last year? How have price increases changed the consumer structure of your family? Are you able to save any of the family income?, etc. This survey was carried out in Budapest and the following three counties:

- 1.) Borsod-Abaúj-Zemplén,
- 2.) Komárom-Esztergom and
- 3.) Szabolcs-Szatmár-Bereg.

The figures thus received were multiplied by appropriate statistical indices in order to get a national average, i.e. the figures are now nationally representative data. The first professional discussion of the analysis based on the survey was discussed by statisticians and experts in state administration.

The main results of the survey are following:

1. The overwhelming majority of the families have perceived a rapid deterioration in their financial situation and believe that the rise in prices are the reason for it. This deterioration slides along a wide scale. Some families are already finding it difficult to buy even foodstuffs while other families perceive deterioration in their ability to pay for cultural entertainment, for holidays or to save for a rainy day.
2. Regarding the increase in the cost of living, a significant part of the population believes the rate of inflation published in press statistics is correct, while about 20 % believes that it is lower than the published data. But about 40 % thinks the price index is higher than the published data.
3. Growing numbers of the population reacted to rising prices by spending considerably less on consumer goods which were regarded to be of less importance to the family. From 14 to 17 per cent of the families reduced their expenditure on entertainment, on newspapers, on clothing and on

luxury articles. A warning sign, however, is the fact that almost 50 per cent of the families no longer spend at all on cultural entertainment, 10 per cent no longer spend on newspapers and 15 per cent no longer spend on luxury articles. At the same time, the majority of the families in all counties are spending more on foodstuffs, on overhead costs, on detergents, on transport and on children.

4. Over half of the families have reduced their consumption of meat and, cheese, in other words they no longer eat any of the better quality foodstuffs. A sizeable ratio of the families also indicated that the consumption of certain food articles could not be reduced any further.

5. One way to protect the family against price hikes is to attempt to become self-sufficient. A significant ratio of the surveyed families produced their own fruit, vegetables, meat, did their own repair and maintenance jobs and have started making their own clothes. Another way to protect the family is to turn towards the grey and black market where price levels and the rate of increase in prices is considerably more moderate than in the shops. This fact was clearly demonstrated by the growing ratio of families who indicated they did second-hand shopping and were spending ever greater amounts this way.

6. The ratio of disposable income was decreasing fast. This is amply verified by the fact that last year 40 % of the families were unable to put aside any savings and this year over 60 % of the families were unable to save; this, of course, is in addition to what was mentioned earlier about reductions in the consumption of better quality food and an increase of the more basic foodstuffs.

7. In some circles, the consumption of saving has also commenced, because over 60 per cent of families who did have savings began to use it for day-to-day living so their savings are forcefully dwindling.

8. A drop in the number of families unable to build up any savings and a growth in the number of families being forced to withdraw savings means the number of families being forced to live from day-to-day is on the increase and any unexpected event (e.g. long-term illness, death of breadwinner, going on the dole, etc.) could make more families go on welfare – in other words less and less families will be able to provide housing for themselves or for their children.

To summarize, it can be said that the majority of views that predicted the emergence of seats of tension and the worsening of social welfare

conditions have been backed up by this survey; earlier, the government had labelled such views as social welfare demagogy and had rejected them.

A shift in the consumer structure demonstrates that a family with 2 children where the total earnings (including family allowance) of both parents were average last year and this year, spent 45 per cent of their income last year on food and overhead; this year the family spent 10 per cent more, i.e. spent a total of 55 per cent on these two items. Many are predicting an inflation rate of 50 per cent for 1991. If this prognosis materializes, then this family with this average income will in 1991 be forced to spend 85 per cent of its, income on food and overhead without even considering the fact that it is precisely these two items which usually have above-average price increases. According to statistics put out this year, the rise in average net earnings was lower than the rise in the consumer price index and it is very likely that there will not be a 50 per cent increase in family allowances. It therefore follows from the foregoing that the above-mentioned sample families may not be spending 85 per cent, but certainly will be spending approximately 60 to 70 per cent of the family income on these two items.

However, the meaning of "average" implies that there are many under-average families and at such a high rate of inflation these under-average families will become impoverished.

A szedés és nyomtatás az SZGTI házi sokszorosítójában készült.

A szedés Bosnyákovits Józsefné munkája,
a tördelést Batizi Lászlóné készítette.

Nyomdevezető: Vursner Gyula

A nyomtatás készült: 1991. február

Növekednek a szélsőségek a magyar lakosság életszínvonalában, életvitelében. Miközben szaporodnak a mutatós villák az egyik oldalon, nő az ingyenkonyhára, éjjeli menedékhelyre szorulóak száma a másik oldalon. Ezek a látható jelei a polarizálódásnak. De mi van a kettő között?

Hogyan élnek a lakosság nagy tömegei?

A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete 1990. május-júniusban szervezte meg **6000 háztartás megkérdezését**, hogy képet kapjon a magyar lakosság életszínvonaláról, fogyasztási szerkezetéről.

Budapesten és három megyében

(Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom,

Szabolcs-Szatmár-Bereg)

keresték fel a kérdezőbiztosok a családokat.

Jelen könyv tehát egy széles körű közvéleménykutatás anyagát dolgozza fel, a kérdőíves adatfelvételtől származó gazdag információkat összegzi és elemzi.

Képet ad arról, hogy gazdaságunk változásaiból milyen hatások szűrődnek le a háztartások szintjére.

Ékes Ildikó, a könyv szerzője, a következő kérdésekre kereste a választ a hatalmas adatbázis alapján:

Hogyan élték meg a különböző rétegek, konkrét életkörülményeiket tekintve, a rendszerváltás évét?

Milyen fogyasztói magatartási modelleket dolgoztak ki maguknak?

Mekkora terheket viselnek a különböző rétegek és elbírnak-e még újabb terheket?

Milyen kivédési stratégiáik vannak a nagyarányú áremelésekkel szemben?

Van-e még lehetőségük a megtakarításra?

A családi körülmények sokszínűsége (a lakóhely, a családnagyság, a családtagok életkora, iskolai végzettsége stb.) hogyan befolyásolja a fogyasztási struktúrákat?

Mi tudható meg a válaszokból a rejtett gazdaságról?